

SON DÖNEM BİZANS TARİHLERİ ve
OSMANLI ANLATIMLARI

Mayıs 2007-Mart 2008

Sunum

Abdulhamit Kırmızı
Aslıhan Akışık
Mevlûde Bakır
Esra Güzel Erdoğan

Hazırlayan

Abdulhamit Kırmızı

Redaksiyon

F. Samime İnceoğlu

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi

BİLİM VE SANAT VAKFI

Türkiye Araştırmaları Merkezi 11

NOTLAR 16

Son Dönem Bizans Tarihleri ve
Osmanlı Anlatımları

Mart 2009

Vefa Cad. No. 56 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-mail bisav@bisav.org.tr

www.bisav.org.tr

Türkiye Araştırmaları Merkezi

e-mail tam@bisav.org

Sunuş

Türk tarihçiliğinde hak ettikleri iltifata hala mazhar olmayan kaynaklar arasında Bizans kronikleri vardır. Rum müelliflerin Osmanlı'dan bahseden tarih kitaplarını, tarihçilerimiz yeterince kullanmıyor. Bizanslı tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarını ilgilendiren eserleri hala Türkçemize kazandırılmadı, geçmişte yapılan çevrilenlerin ise eksik ve gedikleri henüz giderilemedi. Tenkitli ve notlarla zenginleştirilmiş yayınlara ihtiyaç duyulan ve mutlaka Osmanlı çalışmalarına entegre edilmesi gereken bu sahaya ilgi çekmek amacıyla, Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak birkaç metni birlikte okuyalım dedik.

Avrupa kimliğinde önemli bir yeri olan Roma İmparatorluğu'nun Doğu'daki devamı olması hasebiyle, Bizans'ın son ulema ve rical mensupları tarafından yazılan bu eserler üzerinde Batı'da çokça tetkik yapılmıştır; fakat bu kaynaklar ülkemizde pek bilinmemektedir. Osmanlı'nın kuruluş dönemi felsefesini anlamak için gerçekleştirdiğimiz tartışmaları tamamlayacak bir cüz olarak bu kaynaklar üzerinde beş bölümlük bir tartışma dizisi planladık. Bir karşılaştırma imkanı vermesi açısından, Anadolu ve Rumeli'de Osmanlı Devleti kurulurken yenilen tarafın olayı nasıl gördüğünü, Rum yazarların Osmanlı'nın ilerleyişini nasıl tasvir ettiğini öğrenmek istedik. Geçmiş yıllarda gerçekleştirdiğimiz Osmanlı kronik okumalarının bir devamı olarak da ele aldığımız bu okumaları ortak bazı izlekler üzerinden değerlendiren tartışmalarla nihayetlendirdik.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrine ışık tutan, özellikle İstanbul'un fethini Osmanlı kaynaklarından daha geniş bir

şekilde anlatan, dört Bizanslı müellif vardır: Dukas, Halkondil, Francis ve Kritovulos. Biz bunlara ilaveten, Selanik'in ikinci defa fethini anlatan bir din adamının, Anagnostis'in eserini de inceledik.

Birinci toplantıda (14 Mayıs 2007) Abdulhamit Kırmızı ile **Dukas Tarihi** ele alınmadan önce tarihî bağlama yer verildi. Roma Tarihi özetlenerek oryantasyon sağlandı. *Bizans Tarihi* (Çev. V. Mirmiroğlu, İstanbul 1956) künyesiyle dilimize çevrilen Dukas'ın eserinde ilk olarak Bizans toplumunun siyasal bölünmüşlüğü hakkındaki mütalaalar göze çarpar. Bizans toplumu çok derin ikiliklere bölünmüştür. Sadece Kantakuzen-Paleolog hanedanları arasındaki savaş yoktur. Mezhepler arası birleşme ya da birleşmeme yönünde toplumda iki eğilim vardır. Bu bölünmelerde Dukas Kantakuzencidir, Latin ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi taraftarıdır, Cenevizlilerle ittifak yanlısıdır. Eserde Osmanlıların iç savaştan faydalanarak Gelibolu'dan Trakya'ya nasıl çıktıkları, Süleyman Çelebi ile etrafı nasıl zapt ettikleri, Türkleri oralara nasıl iskan ettikleri anlatılıyor. Fakat daha mufassal olarak müellif kendisinin de yaşadığı dönem, yani Yıldırım Bayezit devrinden 1462 Midilli'nin fethine kadarki zamanı anlatıyor. Dukas kitabında kaynak olarak canlı tanık ifadeleri de kullanır. Mesela Fatih'in İstanbul'u fetheden askerleriyle mülakatları vardır.

Dukas Tarihi'nde sadece padişahlar ve Rum imparatorları değil, Börklüce Mustafa, Gündüz/Kunduz Bey, tanassur ederek Dimitri adını alan şehzade Yusuf, Düzmece Mustafa, Çandarlı Halil Paşa gibi şahsiyetler hakkında zengin biyografik malzeme vardır. Kitapta Osmanlı hanedanının aldığı Rum ve Sırp gelinler, devşirmeler, fetret devri beyleri, savaş teknolojisi (mesela, top dökümü ve gemilerin karadan yürütülmesi), kardeş katli hakkında da ilginç bilgiler bulmak mümkün.

Halkondil Tarihi ikinci toplantıda (25 Haziran 2007) Aslıhan Akışık'ın sunumu çerçevesinde masaya yatırılmıştır.

Halkondil birinci elden, defterdarlardan, Osmanlı merkezi idaresi ve bütçesi hakkında önemli bilgiler sunar. Bizans tarih yazımı geleneğinde Batı Avrupa'ya en geniş yer veren müellif olarak Halkokondil İtalya, İberya yarımadası, Almanya, Fransa, Macaristan, Polonya, Balkanlar ve İngiltere siyasi tarihini ve bu coğrafyalardaki değişik yönetim biçimlerini anlatır, Batı Avrupa toplulukları hakkında detaylı etnografik bilgiler verir. Bu bilgiler Bizans Devleti'nin çöküşü ve Türklerin yükselişinden bağımsız değildir, Roma kimliğinin miras yoluyla Osmanlı'ya geçip geçemeyeceği tartışmasıyla ilgilidir ve müellif Osmanlı-Venedik karşılaşması için bir zemin yaratır. Halkokondil'in Osmanlı Türklerinin kökeni hakkında ilginç fikirleri vardır.

Şehir Düştü başlığıyla Türkçeye bazı kısımları çevrilen **Francis / Sphrantzes Tarihi**'ni, üçüncü toplantıda (23 Temmuz 2007) Mevlüde Bakır sundu. Francis'in diğer müelliflerden farkı, hiyerarşide en yüksek makama (mega logothetes) ulaşmış mühim bir devlet adamı olmasıdır. Francis diğer müelliflere nazaran Fatih için daha yumuşak tabirlerde bulunur, onu en fazla "Hıristiyanlığın bağnaz düşmanı", "kötü niyetli adam" ve "imansızların sultanı" olarak tasvir eder. Kitapta XI. Konstantin Paleologos'un tahta geçmesi, bunu Sultan II. Murat'a bildirmek üzere bizzat müellifin görevlendirilmesi, daha sonra İmparator'a eş bulmak için Gürcistan ve Trabzon'a da elçi olarak gitmesi ayrıntılı olarak anlatılıyor. İstanbul muhasarasına iki tarafın yaptığı hazırlıklardan, mesela Rumelihisarının yapımından bahsediliyor. Zağanos Paşa ile Çandarlı arasındaki fetih tartışmasından, Fatih'in atını denize sürmesinden ve Ulubatlı Hasan'dan ismen bahsedilmesi, Francis Tarihi'nin fetihle ilgili kaynak olarak değerini artırmaktadır.

Fetret Devrinde elden çıkan ve bu arada Rumlardan Venediklilere geçen Selanik'in 1430'da Osmanlılar tarafından yeniden fethedilmesini anlatan **Anagnostis Tarihi** dördüncü toplantıda (21 Ocak 2008) Abdulhamit Kırmı-

zi'nin sunumu ile incelenmiştir. Venedik tahakkümü hakkındaki şikayetlerle başlayan bu eseri bir din adamı yazmıştır; bu nedenle eserde görülen ana izleklerden birisi Selaniklilerin gördüğü zulümlerin kendi günahlarından kaynaklandığı ve nihayet Allah'ın kendilerini Türklerin fetihiyle cezalandırdığıdır. Bu tarz dini izahlar diğer kroniklerde görülmekteyse de, bu kadar yoğun değildir. Sultan Murat'ın şehrin sulhen teslimi için üç defa elçi ve mektup aracılığıyla çağrıda bulunması, kuşatma sırasında Rum askerlerin evlerine kaçmaları, Osmanlı askerlerinin vardiya usulü savaşmaları, üç gündür şehri alamayan kumandan Sinan Paşa'nın ilginç motivasyon yöntemleri ve şehrin ancak yağma ilan edilmesinden sonra ele geçirilmesi kitapta yer alan ilginç konulardandır. Bu toplantı ayrıca Anagnostis'in Türk askerlerini kötülerken padişahı temize çıkaran üslubunun sebepleri üzerine güzel bir tartışmaya sahne olmuştur.

Beşinci ve son toplantı, tek orijinal nüshası Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunan **Kritovulos Tarihi** üzerine yapılmıştır (17 Mart 2008). Doğrudan Fatih Sultan Mehmet'e yazılan ve onun başarılarını anlatan bu tarih kitabını Esra Güzel Erdoğan sundu. Çeviriler arası tutarsızlıklar, müellifin kaynakları, diğer kroniklerle benzerlikler, eserin Bizans tarihçilerince kasten ihmal edilmesi gibi usul meseleleri dışında müellifin Fatih'e duyduğu hayranlığın nedenleri gibi konular tartışıldı.

Elinizdeki kitapçık yukarıda kısaca başlıklarını zikrettiğimiz bu beş toplantının gözden geçirilmiş metinlerini içermektedir. Türkiye Araştırmaları Merkezi, Tarih Okumaları dizisine *Hatıralar Işığında Modern Türkiye Tarihi* serisi ile devam edecektir.

Yine birbirinden önemli konuların tartışıldığı yeni toplantılarda görüşmek ümidi ile...

Dukas Tarihi*

Abdulhamit KIRMIZI**

Merhaba arkadaşlar, hoş geldiniz. Geçen yıllarda, Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde hep beraber matbu Osmanlı kroniklerini okuduk. Sonra Osmanlı'nın kuruluş dönemi felsefesini anlamak için kuruluş dönemi felsefesi hakkında tartışmalar yaptık ve bu çerçevede konuyla ilgili hocaları konuşturduk. Şimdi ise, bunları tamamlayacak bir etkinlik olarak neler yapalım diye arkadaşlarla düşünürken, hem mukayese imkanı vermesi hem de yenilen tarafın olayı nasıl gördüğünü,

Rum yazarların Osmanlı'nın ilerleyişini nasıl değerlendirdiğini tespit ve tahlil edebilmek için, karşılaştırmalı olsun bakış açımız diye, Doğu Romalı kaynakları, son dönem Rum yazarların hazırladığı tarih kitaplarını, inceleyelim istedik ve böylece Osmanlı'dan bahseden Bizans kroniklerini okumaya karar verdik.

İlk önce dönemin temel kavramlarını basit bir şekilde şöyle bir hatırlatmaya çalışalım. Doğu Roma İmparatorluğu'nda hükümdara *basileus* diyorlar, halka *romaioi*. *Rum* kelimesi buradan gelir; Roma ve Romalı anlamında kullanılır. Erzurum *Arz-ı Rum* aslında mesela, yani Roma toprağı; Anadolu ile özdeşleşen bir isim oluyor sonra.

Roma İmparatoru Teodosios 395 yılında ölürken imparatorluğu iki oğluna paylaşıyor. Batı'yı Honorius'a, Doğu'yu da Arcadius'a bırakıyor. Buna *quasi partitio* diyorlar: Sözde bölünme. Yani aslında yönetimi

* Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks, An annotated Translation of "Historia Turco-Byzantina" by Harry J. Magoulias*, Detroit: Wayne State University Press, 1975; Dukas, *Bizans Tarihi*, Çev. VL. Mirmiroğlu, İstanbul: İstanbul Fetiş Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.

** Dr.

Abdulhamit Kirmizi

kolaylaştırmak amacıyla idari bir bölünmedir bu. siyasi bir bölünme değil. İdari olarak daha kolay yönetilmek için başkentleri Roma ve İstanbul olan iki bölüme ayrılıyor Roma İmparatorluğu.

İstanbul Küçük Roma'dır

İslam hadis literatüründe Roma'nın da fethedileceği söyleniyor ya; İstanbul'un fethi aslında küçük Roma'nın fethidir. "*Rum* (yani Roma) *da fethedilecektir.*" hadisi de rivayet ediliyor, ama biz İstanbul'da oturduğumuz için "*Konstantiniyye fethedilecektir*" hadisini daha çok biliyoruz. Aslında Konstantiniyye Roma'dır. Dolayısıyla Hz. Peygamber asıl Roma'nın fethedileceğini Müslümanlara müjdelemiştir, denir. *Konstantiniyyetü's-Suğra* ve *Konstantiniyyetü'l-Kübra* olmak üzere iki Roma vardır. Çünkü Roma hükümdarı Konstantin 330'da *Nova Roma Constantinopolitana* adıyla vafit ederek o zamanki İstanbul'a yerleşmiştir ve burayı imar etmiştir. Dindar olduğu için, Roma'nın sefahat düşkünlüğünden müşteki olarak buraya geldiği söylenir. Velhasıl, Fatih Sultan Mehmet Hicri 857'de, Miladi 1453'te bu küçük Roma'yı fethetmiş oluyor. Bu Roma'nın büyüğü de var dolayısıyla. Kızıl Elma aslında her zaman büyük ve eski Roma (Konstantiniyyetü'l-Kübra)'dır; çünkü Osmanlı'ya göre "öteki" medeniyetin büyük sembol şehridir ve artık Hristiyanlığın da kalbgahıdır.

Kısa bir tarih oryantasyonu verelim: 476'da Batı'daki Roma sona eriyor. Çıkardıkları sesleri anlamadıkları için barbar dedikleri kavimlerin istilasıyla Batı Roma İmparatorluğu son buluyor. Artık idari kolaylık emelinden, "tevsi-i mezuniyet" dediğimiz idari tercihten kaynaklanan "sözde bölünme" ortadan kalkıyor. Batı'daki imparatorun iktidarı, hakkı, yetkileri Doğu'daki imparatora geçerek tek elde toplanıyor. Yani, tek bir Roma İmparatorluğu kalıyor: Doğu Roma İmparatorluğu.

Doğu Roma Nasıl Bizans Oldu?

Aslında Doğu Romalılar kendilerine hiçbir zaman Bizanslı demediler. 16. yüzyılda bir Alman'ın yazdığı kronikte ilk defa kullanıldı Bizans kelimesi ve bu galat-ı meşhur halini aldı. O dönemde Bizans adı yok; Byzantion İstanbul'un çok eski zamanlarda, daha bir köyken sahip olduğu isimdir. Roma İmparatorluğu yerine Bizans İmparatorluğu künyesinin Avrupa'da yaygınlaşmasının, tutmasının sebebi aslında malum. Orada da bir Roma İmparatorluğu mirası iddiası devam ediyor; o ünvanı elde etmek, kullanmak için devletler arasında mücadele var. İşte

“Kutsal Alman Roma İmparatorluğu” bu yeni oluşumların en iddialısıdır. Roma İmparatorluğu’nun varisi olmak meselesi her zaman Avrupa’da hükümdarlar arasında bir yarış sebebi oluyor. Rus çarları da üçüncü Roma olduklarını iddia ediyor, hatta son hanedanın soyadı Romanov idi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Habsburglar da aynı iddiada. Herkes Roma’nın gerçek varisi olma iddiasında.

Fatih: Kayzer-i Rum

Aslında, tabii ki, Roma’nın son mirasçısı Roma’yı alan olacaktır. Batı’daki kısım elden çıktıktan sonra, Roma İmparatorluğu’nun son merkezi İstanbul (yani Küçük Roma) olduğuna göre, bu unvan artık İstanbul’u fetheden Osmanlı hükümdarınındır. Zaten Fatih Sultan Mehmet “Rum Kayzeri”, yani Roma kayzeri diye de kendisine hitap ettiriyor. İslam’dan Halife, Turan’dan Hakan, İran’dan Padişah ünvanını aldığı gibi, Roma’dan da Kayzer ünvanını tekeline almıştır Osmanlı. Ve bu ünvanın titülatürde kullanımında kıskançtır, Batı’daki devletlerin bunu kullanmasını istemiyor. Özellikle Yunanca yazılan devlet belgelerinde kendisi bu ünvanı kullanıyor. Osmanlı, Üçüncü Roma’dır; Roma’nın mirasını alan Osmanlı İmparatorluğu oluyor fetihten sonra.

Bizans’ta İç Savaş ve Karışıklıklar

Roma’nın o önceki zamanlarını bir kenara bırakalım. Bizim burada ilgilendiğimiz, Roma tarihinin Osmanlı’nın kuruluş zamanına denk gelen kısmı. Bu dönemde yani Osmanlı kurulduktan sonra 1328-1341 yılları arasında hükümdar olarak Andronikos var. Andronikos’un oğlu İoannes (Johannes, John) var daha sonra. Ve çok karışık bir dönem başlıyor; 1341-1391 yılları hep sorunlu. Daha doğrusu, bunun ilk altı yılında çok şiddetli bir iç savaş var. Ama daha sonra da sürekli problemler mevcut. Zaten Dukas’ın Bizans Tarihi’ni okuyanlar varsa orada da görmüştür. Osmanlı’nın İstanbul’u fethetme kadar giden bu yayılması, Roma toprakları üzerindeki iskan, oradaki kaleleri zabtı, 1354’ten sonra Gelibolu’ya çıkarak Trakya’yı alması... bütün bunlar aslında oradaki iç savaş ve karışıklıkları iyi değerlendirmesinin bir sonucu. Bu karışıklık döneminde Kantakuzenler, Paleologlar var. İç savaşı anlatmak önemli, çünkü bu iç savaş Bizans kroniğinin ilk kısımlarında sürekli anlatılıyor.

Andronikos’un oğlu İoannes küçük yaşta imparator olunca Andronik onu veziri İoannes Kantakuzenos’a emanet ediyor. Ve aslında odur

vezir olarak ülkeyi yöneten, adeta bir co-imperator gibi; yani birlikte imparatorluk ediyorlar. Fakat daha sonra eşraftan ve vüzeradan diğer kimseler Kantakuzen'i devirmeye çalışıyorlar. Onu yönetimden uzaklaştırıyorlar ve İstanbul'dan kovuyorlar. Bunun üzerine, bu Bizans tarihinde de anlatılan iç savaş başlıyor. Kantakuzen sonra başarılı olarak İstanbul'a geliyor. Ve sekiz-dokuz yıl kadar imparatorluk yapıyor. Daha sonra yine Paleologlar devam ediyor.

Osmanlı'dan bahseden Bizans tarihlerinde Manuel dönemi (1391-1425) çok önemlidir. Karşılaşmaların çok olduğu hareketli bir dönem. Geçenlerde tepkilere neden olan, Papa'nın yaptığı konuşmada alıntılanmış pasaj da işte bu II. Manuel'in konuşması. Yıldırım Bayezit'le beraber babası Manuel'i bir sefere gönderiyor. O dönemde iki ordu sürekli birbirine yardım ediyor; Osmanlılar Bizanslılara, Bizanslılar Osmanlılara. Ordular arasında değişik kombinasyonlarla güç birliği yaparak, ortak düşmanlara karşı, mesela Sırlara, Karamanlılara karşı ittifak ederek birlikte savaşıyorlar. Papa'nın yaptığı konuşmada tepki çeken kısım, aslında Manuel ile Yıldırım Bayezit arasında, beraber savaşırken yaptıkları yarı-hayal ürünü bir diyalogdan alıntıdır.

Dukas Kimdir?

Dukas Tarihi nedir? Dukas nasıl birisidir? Bunun üzerinde biraz duralım. Dukas Kantakuzen taraftarıdır. Neden Kantakuzencidir? Çünkü dedesi iç savaşta Kantakuzen'in adamlarından birisidir. Bunlar İstanbul'dan kovulurken Umurbeyoğullarına sığınıyor. Umurbeyoğlu İsa Bey'e sığınıyor dedesi ve Efes'e yerleşiyor. Dolayısıyla Dukas, Osmanlı hakimiyeti altında bir şehirde doğuyor. Ve Cenevizlilerle çalışıyor katip olarak. Cenevizlilerin Gatiluso ailesi var, Midilli'yi yöneten. Onlara bağlı bir devlet adamı olarak yetişiyor. Ve diplomat olarak onlarla beraber görev yapıyor. Hatta bu sayede Fatih'le de müşerref oluyor; Midilli'nin vergilerini götürmek üzere görevlendirildiği için.

Bizans toplumu o dönemde ikiye bölünmüş durumdaydı. Kimileri, "Ortodokslar Katoliklerle birleşsin ve Batı'nın yardımını alalım, Osmanlıları ancak bu şekilde durdurabiliriz," görüşündeydi. Kimileri de iki kilisenin birleşmesine karşıydı ve bunun küfür anlamına geleceğini düşünüyordu. Yani Bizans toplumu çok derin ikiliklere bölünmüştü. Sadece Kantakuzen-Paleolog savaşı yok. Aynı zamanda mezhepler arası birleşme ya da birleşmeme yönünde toplumda iki eğilim var. Latinlerle ittifak

yapılsın mı, yapılmasın mı? Bu da ayrı ve önemli bir tartışma konusu Bizans toplumunda. Bugün ele alacağımız kroniğin sahibi Dukas iki kilisenin birleşmesi taraftarıdır. Bu gayet tabiidir, çünkü kendisi zaten İtalyanlarla çalışıyor. Özellikle Cenevizlilerle çalıştığı için de Cenevizlilerle ittifak taraftarıdır. Kantakuzen'i tarih kitabında sürekli temize çıkarıyor, onun haklı olduğunu söylüyor. Anti-paleolog zaten, dedesinin yolunda.

Yunan dili iki şekilde varlığını sürdürüyor o dönemde. Bir atik dil dediğimiz, eski Yunan eserlerine, Homeros'a, İlyada'ya vesaireye özenen yazılı, edebî Yunanca. Bir de vulgar dediğimiz halkın konuştuğu Rumca var. Halkın konuştuğu Rumcadan çok şeyler kullanıyor bu eserde. Onu zaten Türkçesinden ya da İngilizcesinden okurken de anlıyor insan. Dolayısıyla anlaşılması çok kolay bir yazar.

Kitapta, ilkin, kısaca anlattığımız iç savaş değerlendiriliyor. Osmanlıların bu iç savaştan faydalanarak Gelibolu'dan Trakya'ya nasıl çıktıkları, Süleyman Çelebi ile etrafı nasıl zapt ettikleri, Türkleri oralara nasıl iskan ettikleri anlatılıyor. Fakat daha mufassal olarak kendisinin de yaşadığı dönem anlatılıyor. Bu hangi dönem oluyor? Yıldırım Bayezit Dönemi. 1462 Midilli'nin fethine kadar. Dukas Tarihi'nin son sayfasındaki son cümlelerin yarıda kaldığını görüyorsunuz. Son cümle şöyle: "Kale içinde bulunanlar bu hali görünce". Midilli fethedilirken Dukas Midilli'de ve büyük ihtimalle artık yazamayacak durumda. Midilli'yi Fatih fethediyor o yıl. Dukas ya ateş altında, ya esir düşmüştür ya da ölmüştür. Bu yüzden bu kitabın son cümlesi yarım kalmıştır

Kaybolmuş olamaz mı?

Yok. Bu tarihin tamamlanmış nüshaları var. Onu tetkik eden ve İngilizceye çeviren adam, tamamlanmış kısımların daha sonra bir İtalyan tarafından ilave edildiğini söylüyor. Asıl kısmı gerçekten de yarım kalan kısım. Midilli'de büyük bir ihtimalle ölüyor Dukas. Tarih kitabını hayatının son dokuz-on yılında kaleme almış.

Dukas'ın Kullandığı Canlı Tanıklar: Fatih'in Askerleri

Dukas, kitabında canlı kaynaklar kullanıyor. Sürekli Türklerle ve İtalyanlarla alışverişte, diplomaside bunlarla hep muhatap olduğu için Türkçe ve İtalyanca da biliyor. Yunanca zaten anadilidir. Bu dilleri bilmesi, karşılaştırmalı olarak değişik nakilleri bize aktarmasında fayda sağlıyor. Mesela, Börklüce Mustafa hakkında çok önemli bir kaynaktır Du-

kas. Bununla ilgili bilgileri kendisine verenlerden birisi, Samos adasında oturan Giritli bir keşiş. Bizzat o dönemi, o karışıklıkları yaşamış bir adam. Kullandığı başka bir canlı kaynak, fetihten sonra Türklere esir düşmüş birleşme aleyhtarı aristokrat bir kadın. Onun kiliselerin birleşmesiyle ilgili görüşlerini kitapta naklediyor. Bizi ilgilendiren başka bir önemli kaynağı da Fatih'in askerleri. Fetih'ten sonra askerlerle konuşuyor; onlara, "Neden şehre girince herkesi öldürmeye başladınız?" diye soruyor. Çünkü Osmanlı askerleri öldürerek ilerliyorlar şehrin merkezine, 2000 kişiyi hemen kılıçla doğruyorlar hiç durmadan. Meğer onlara gelen istihbaratta kendileri yanıltılmış. Dukas'ın Fatih'in askerlerinden öğrendiğine göre, Türklere Konstantinos'un elli bin askeri var denilmiş. Herhalde savaş hilesi olarak dezenformasyon yapılmış, Türkleri korkutmak için. Aslında şehir boş, çok kötü durumda. Genellikle kadınlar, çocuklar ve kaçamayanlar var. İçeride çok az asker olduğu halde, onların cansiperane direnişiyi ve şehrin surları sayesinde kuşatma uzun sürüyor. Fatih'in askerleri, "biz şehirde elli bin asker var zannediyorduk, o yüzden herkesi öldürmeye başlamıştık" diyorlar. Böylesine önemli ta-nıklıkları bize iletiyor Dukas.

Dukas Tarihi

Dukas eserine nasıl başlıyor? Bizim kroniklerle karşılaştırma açısından önemli. Dukas çok tanıdık biçimde, İsrailiyat'la başlıyor. Önce kısa bir dünya tarihi veriliyor. Bizim bazı kroniklerde de bu yapıyordu hatırlarsanız, Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar getiriliyordu tarih. Ve bunun kaç yıl olduğu vesaire de yazılıyordu. Aynı şeyler burada da var. Hz. Adem ile Hz. İsa arasında 5500 yıl geçtiğini söylüyor. Böyle bir tarih algılayışı var demek ki bu kroniklerde de.

Dukas'ın eserinden ilginç gelebilecek bazı başlıklar seçtim. Mesela, Dukas dönemin teknolojik gelişmelerini bize aktarıyor. Kendisi Foça'da Cenevizlilerin sahip olduğu bir şap madenin başındadır. Yani katip, ama aynı zamanda burayı da yönetiyor. Şap madeni ne işe yarar dersene-z, şap boyacılıkta kullanılıyormuş ve gemiciler gemilerin diplerini sırlamak için şap kullanıyorlarmış. Su geçirmez hale getiriyor demek ki üzerine sırlandığı maddeyi. Şapın nasıl üretildiğiyle ilgili ayrıntılı bir tasvir var burada (s.97).

Fatih'in Topları, Tüfekleri

Savaş teknolojisiyle ilgili bir konu var. İstanbul'un fethinde Osmanlılar top kullanmaya başlıyorlar. Bir Macar top ustası getiriyorlar. O top ustası topları yapıyor, ama gülle atıldıktan sonra toplar hep çatlıyor. Böyle bir sorun var, top yeni icat edilmiş çünkü, ve nasıl kullanılacağı pek bilinmiyor. Deneme-yanılma dönemi. Çok büyük bir top da kullanılıyor ve o topun güllelerini dökmek için Trakya'nın dağları feda ediliyor, demir eritmek için. Neyse, bu Macar top ustası kendince deneye yanıla bir yöntem geliştirmiş, gülleği atan top çatlamasın diye: Gülleği attıktan sonra topu hemen zeytinyağıyla sıvarmış. Dukas bize o top ustası Macar'dan bahsediyor işte. Herhalde ondan birkaç yıl sonra bu sorun aşılmıştır. Ama topun ilk zamanları olduğu için böyle sorunlar var ve bu sorunlar böyle ilkel bir şekilde çözülüyor. Tüfek o dönemde yeni kullanılmaya başlanıyor. Tüfeği şöyle tarif ediyor: Baruttan mamul, fındık kadar kurşun taneleri atan bakır makineler. Ondan sürekli makine diye bahsediyor, tüfenk muadili bir kelimesi yok henüz. Ve bu makineleri Türklerin öğrendiklerini yazıyor Dukas. Önce bu tüfekler sadece Türklere karşı Rumlara yardım etmek için Batı'dan gelen askerlerde var. Surlardan Türklere ateş eden birkaç ecnebi tüfeği var. Fakat daha sonra Türkler bunu görüyor ve onlar da bunu takliden imal ediyorlar. Ve bu makineyi Türkler daha sonra daha iyi kullanıyorlar, diye kendisi yazıyor.

Gündüz ve Andronik:

Babalarını Devirmek İsteyen Şehzadelerin İttifakı

Bizim kaynaklarımızda çok fazla bahsedilmeyen, çok ilginç bir vaka anlatıyor Dukas: 1373'te, Ioannes Paleologos'un oğlu Andronikos ile I. Murat'ın oğlu Gündüz ya da Kunduz Bey, babalarını devirmek üzere bir ittifak yapıyor. Bunlar aynı yaşta iki genç ve bizim zannettiğimiz gibi iki taraf arasında sürekli bir düşmanlık yok. Bunlar birbirilerinin karar-gahlarına girip çıkıyorlar, dışarılarda görüşüyorlar...

Akrabalar da.

Tabii, ayrıca akrabalık da var. İleride onlardan bahsedeceğim. Yani, çok da bizim kafamızda tahayyül ettiğimiz gibi bir iletişimsizlik yok. Pe-ki, şehzadelerin ittifakı nasıl sonuçlanıyor? Sultan Murat bir şekilde Kunduz'un Andronikos'la böyle bir plan yaptığını öğreniyor ve kendi oğ-lunun gözlerine mil çektiriyor. Aynı şeyi Ioannes'in de yapmasını istiyor.

Dukas onu çok dramatik bir şekilde anlatıyor: İmparatorun çaresizliğine bak, Türk hükümdarı, kendisine emrettiği şeyi oğluna yapmak zorunda kaldı, filan diye acıyarak anlatıyor.

Bununla ilgili Osmanlı rivayetlerine baktım. Osmanlı kroniklerini okurken rastladığımız bir olay değildi bu. Müneccimbaşı'da, Hoca Sadeddin'de, Aşıkpaşazade'de, Oruçbey'de, Kantemir'de, hiçbirinde bu olaydan bahsedilmez. Aslında çok önemli bir olay olduğu halde suskunlukla geçiştirilmesi kasıtlıdır bence. Osmanlı'nın kendi çocukları arasından böyle hainlerin çıktığını imparatorluk ideolojisi çok fazla ön plana çıkarmak istemiyor. O yüzden müverrihlerimiz, vakanüvislerimiz bu olayı herhalde es geçiyorlar gibi geliyor bana. Bazıları kısaca da olsa değiniyor: Namık Kemal yazdığı Osmanlı Tarihi'nde Hammer Tarihi'ni eleştiriyor mesela, böyle değil, şöyle oldu diye! Son dönemin Osmanlı kaynakları bundan bahsediyor, herhalde artık bir önemi kalmadı diye.

Hangi kaynaklardan aldıklarını yazıyorlar mı?

Nereden aldıklarını yazıyorlar mı? Mesela, Feridun Bey'in Münşeati'nda geçiyormuş. Bu konuda Bizans tarihçilerinin daha doğru yazdığını söylüyor Aydın Taneri bir yerde. Bizimkilerin olayı bir şekilde kapatmaya, görmezden gelmeye çalıştıklarını söylüyorlar.

1402'de Timur'un Yıldırım Bayezit'i yenmesi çok ayrıntılı bir şekilde anlatılır Dukas'ta. Üslubu çok çekici ve adeta bir roman gibi. Bizim Osmanlı kroniklerinde, Allah'ın Osmanlı'yı cezalandırması olarak anlatılır böyle yenilme olayları. İşte, ilginçtir, Dukas da aynı şekilde Bizans'ın başına ne zaman bir şey gelse, bu günahlarımızdan dolayı diyor. Bizanslıların, Rumların veya hanedanın günahlarından dolayı bunların başlarına geldiğini sürekli vurguluyor. Sanki bizim kronik, bizim vakayiname üslubumuz onlarla çok yakından akrabamış gibi bir izlenim ediniyoruz. Üslup benzerliği çok. Osmanlı kroniklerinin Bizanslı türdeşleriyle olan üslup akrabalığı üzerine bir araştırma yapmak lazım.

Türklük-Rumluk Karışması ve Fetret

"Mikso-barbaroi" diye bir kelime var metinde. "Barbaroi" barbarlık, "miks" karışık. Yani, Türk-Rum karışmasından bahsediliyor. Bunun geçtiği yerlerden birisi şudur: Kantakuzen, Paleolog'dan İstanbul'u aldıktan sonra meydanda bir konuşma yapıyor ve İstanbul surlarını bekleyen Rum askerlerinin aslında yarı Türk, yarı Rum olduğunu söylüyor.

Onlar bile böyleyken niye beni hükümdar olarak kabul etmiyorsunuz, şeklinde bir konuşma yapıyor. Aynı şekilde Timur da, Osmanlı ordusundan “yarı Rum, yarı Türk barbarlar” diye söz ediyor. Hani bugün ulusalcılıkla beraber saf-Türklük yeniden dehşetle vurgulanır hale geldi ya: aslında daha o zaman, 600-700 yıl önce bitmiş bir olay. Yani, daha o zaman karışılmış zaten ve herkes de bunu böyle görüyor ve kabullenmiş. Bir Timur aşağılıyor bu durumu. Daha Doğu’dan geldiği için buradaki karışık evlilikleri, ittifakları, şehirlerdeki ortak yaşamı vs. gördükten sonra, böyle şeyler söylüyor tabi.

Savaşın nasıl kaybedildiğini biliyoruz: Aydun, Saruhan, Menteşe ve Germiyanoğulları Timur tarafına geçiyor. Fetret Devri çok ayrıntılı bir şekilde anlatılıyor eserde: Süleyman Çelebi, Musa Çelebi, İsa Çelebi, Mehmet Çelebi arasındaki savaşlar, ittifaklar... Bizanslılarla kim, nasıl ittifak etmiş, kim kiminle beraber kime karşı savaşmış? Bunları anlatan çok güzel bir kaynak olduğu için, Dukas’ı aslında bir Bizans tarihi değil, bir Osmanlı tarihi, Osmanlı kuruluş dönemi tarihi saymak lazımdır.

Nihayet Mehmet Çelebi, Bizanslılarla ittifak ederek galip geliyor bu iç savaşta. Manuel bu genç şehzadeye yardım teklifi yapıyor, “bana itaat et, bana sadık ol ve sana yardım edeyim” diyor. Mehmet Çelebi de Manuel’e pederim diyor, babam diyor ve bundan sonra daima ona sadık kalıyor. Mehmet Çelebi, ülkeyi Bizanslılarla ittifak yaparak toparlıyor. Bizanslılardan alınan birçok yeri Mehmet Çelebi geri Manuel’e veriyor. Mehmet Çelebi adeta bugünün bir özelleştirme projesi gibi, daha verimli bir idare için topraklarını küçültüyor; toparlanmak, ileride tekrar meydana çıkmak üzere güç topluyor aslında.

Bir Tanassur Hikayesi: Şehzade Yusuf Nasıl Dimitri Oldu?

Osmanlı kroniklerinde bulamayacağımız çok ilginç bir bilgi daha var: Bir Osmanlı şehzadesinin Hıristiyan olması. Bilindiği gibi, imparatorluklar birbirlerine sürekli karşılıklı rehinler veriyorlar. Hem sulhun, akitnamelerin bir garantisi oluyor bu. Mesela, Bizans imparatorunun elinde bir Osmanlı şehzadesinin bulunması, Osmanlı padişahının Bizans’a yanlış yapmasını önüyor. Osmanlı’nın elinde de böyle rehineler var. Gönüllü olarak hükümdar baba oğlunu karşı tarafa veriyor, iki tarafta da. Birbirlerine yanlış yapmalarını önleyen bir rehin al-ver mekanizması.

Yusuf’un Dimitrios olma olayı bu mekanizma içinde gelişmiştir. Süleyman Çelebi, Manuel’e bir erkek ve bir kız kardeşini vermişti. Bu,

Mehmet Çelebi ile Manuel'in anlaşmasından önce olan bir olaydır. Onunla anlaşma yaptıktan sonra belli kaleleri iade ediyor, Manuel'e itaat ediyor, erkek ve kız kardeşini veriyor. Bu kardeş, şehzade Yusuf küçük, orada Manuel'in oğlu Andronikos'la beraber eğitim görüyor. Birlikte manastır eğitimi, klasik Yunan edebiyatı, dili, dini vs. eğitimi gördükten sonra, Yusuf Ortodoksluğu kabul etmek istiyor. Bunu İmparator Manuel'e söylüyor. Ona da zaten baba diyor. Sonuçta bu teamüllere aykırı bir taleptir ve Manuel kabul etmiyor. Bunun Osmanlılarla savaşa neden olabileceğini, onun Osmanlı şehzadesi olduğunu, bunu yapmasının doğru olmadığını, Müslüman kalmasının halkların selameti açısından daha uygun olduğunu söyleyerek, kabul etmiyor Hıristiyan olmasını. Fakat Yusuf çok ısrar ediyor, Dimitrius adını kullanıyor. Manuel bu inandını Yusuf/Dimitrius vebaya yakalanıp da ölüm yatağına düşünce kırıyor. Ona acıyor, çünkü Dimitrius çok dokunaklı bir konuşma yapıyor: "Senin yüzünden cehennemde yanacağım, bir kafir olarak gideceğim, niye beni vaftiz etmiyorsun," şeklinde yakınıyor genç Osmanlı şehzadesi. En sonunda dayanamıyor Manuel ve onu vaftiz ettiriyor. Yusuf/Dimitrius ölmeden bir iki gün önce Hıristiyan olup öyle göçüyor. Yani Hıristiyanlığı seçen bir Osmanlı şehzadesi! Bizim tarih kitaplarında bu olaydan bahsetmeye imkan yok tabi, hatta belki Mehmet Çelebi'nin ve dönemindeki Türklerin bundan haberi bile olmadı.

Börklüce Mustafa ve Düzmece Mustafa Vakaları

Börklüce Mustafa isyanı çok ayrıntılı anlatılıyor. Biliyorsunuz, Nazım Hikmet bu Bizans tarihini hapisanede okuduktan sonra Şeyh Bedrettin Destanı'nı yazıyor. Çok güzel bir destandır, mutlaka okumak lazım. Dukas tarihinin birebirdir bu destan; Nazım Hikmet oradaki bilgileri kullanıyor. Börklüce Mustafa isyanını iyice anlamak için Müfit Yüksel'in 2002'de çıkan Şeyh Bedrettin kitabını da okumak lazım karşılaştırmalı olarak. Bu konuyla ilgili en sağlam, en muvazzah ve mufassal tetkik Müfit Yüksel'in kitabıdır.

Düzmece Mustafa Vakası olarak Osmanlı kroniklerinde geçen bir olay vardır. Dukas'ın anlatımına bakacak olursak, gerçekten de Mustafa'nın düzmece değil, bir Osmanlı şehzadesi olduğu görülüyor. Yine rehin olarak verilen Osmanlı şehzadelerinden birisidir bu. İmparator ve padişah, karşı taraf kendisinin istemediği bir hareket yaptığıında elinde rehin tuttuğu şehzadeyi serbest bırakıyor. Bir şehzadenin serbest bira-

kılması ne demek? Onun etrafında hemen bir taraftar topluluğu oluşması ve Osmanlı padişahına karşı bir ayaklanma demektir. Yani, her şehzade potansiyel bir sultan olduğu için, daima bir tehdit unsurudur imparatorun elinde. İşte az önce bahsettiğimiz tehdit de bu şekilde, Mustafa'yı bırakarak oluşturulmuştur. Osmanlı tarihlerine "Düzmece vakası" diye geçen bir olaydır. Osmanlı tarihlerindeki ideolojik unsurları görüyorsunuz: Meşruiyetlerini yaralamak için gerçek şehzadeler düzmece ilan ediliyor, Hıristiyanlığı seçen şehzadeden -belki de bilinmediği için- bahsedilmiyor...

Rum ve Sırp Gelinler ve İhtidaya İcbar

Kantakuzen kızı Teodora'yı Orhan Gazi'ye veriyor. Kosova yenilgisinden sonra yeni Sırp kralı kız kardeşi Maria'yı Yıldırım Bayezit'a veriyor. Bu hem bir savaş ganimeti gibi, hem ödeyeceği vergilerin bir teminatı olarak veriliyor. Yani bir anlaşma, bir sulh aktı yapıyor ve vergiler verilmesi gerekiyor. O vergilerle beraber kralın kız kardeşi Maria da veriliyor. Yine, çok daha sonra, Sırp kralı Brankoviç de kızı Mara'yı II. Murat'a veriyor. Bunları Dukas Tarihi'nde bulabiliyoruz. Osmanlı kroniklerinde de geçiyor, ama isimler bu kadar açık değil.

İhtida olayları var. Zorla Müslüman yapılan, din değiştirmeye icbar edilen tipler var. Hoşgörü, "kılıçla değil, kalemle" gönül kazanma, fetihme edebiyatımızı birazcık yaralayan olaylar var. Onlardan bahsedelim isterseniz. Mihail Phillis diye II. Murat'ın Rumca ve Arapça bilen bir katibi var. Bizans sarayında aynı işi yapan Teologos Koraks var. Teologos Koraks da Türkçe, Arapça biliyor ve Manuel'e, Rum imparatoruna hizmet ediyor. Mihail Phillis hainlik yapıyor ve Rum imparatoruna Teologos Koraks'ı ihbar ediyor: Koraks II. Murat'la anlaştı, seni bir şekilde devirecek ve İstanbul'un anahtarlarını II. Murat'a verecek; bunun planlarını yapıyor", diyor. Bunun üzerine imparator, Teologos Koraks'ı öldürüyor. "Koraks Bizans sarayında Osmanlıların çok sevdiği bir adamdır. Türklere yardım eden, onlarla iletişimi sağlayan çok ılımlı bir Hıristiyan'dır. Koraks'ın öldürülmesi üzerine II. Murat bir ateş yaktırıyor. O ateşin yakınına getirtiyor Phillis'i ve "eğer dininden dönmezsen, Müslümanlığı kabul etmezsen seni canlı canlı ateşe atacağım," diyor. Bunun üzerine Mihail Phillis hemen oracıkta Müslüman oluyor ve sünnet ettiriliyor; öylece teşhir ediliyor halkın önünde.

İmparatorun öldürdüğü Teologos Koraks daha önce (bugün Manisa ilçesi olan) Alaşehir'de oturuyordu. Alaşehir, Bizans'ın Anadolu'da dü-

şen son kalesidir. Eski adı Philedelphia'dır. Timur orayı ele geçirince Teologos Koraks'ın orada eşraftan önemli bir adam olduğunu görüyor. Bu da anlatılıyor Dukas'ta. Koraks'a dinini bırakması için işkence ediliyor, ama o Timur'un işkencesine rağmen Müslüman olmuyor. Timur vahşetiyle ilgili bu kitapta çok ilginç tasvirler var. Mesela, İzmir'de taş üstüne taş bırakmıyor. Orayı aldıktan sonra herkesi öldürüyor ve İzmir'e bir burç yapıyor: Bir taşın yanına bir kelle yerleştire yerleştire, bir taş-bir kelle usulüyle yapılan bir kale burcu! Ve kellelerin yüzü dışarıya bakıyor. İçeride çoluk, çocuk, erkek, kadın ne varsa hepsini öldürüyor ve hepsinden bir burç yapıyor!

Dukas Tarihinde Portreler

Osmanlı hizmetine girerek Müslüman olan devşirmelerle ilgili çok güzel bilgiler var. Devşirme sistemi için kaynak olabilecek güzel cümleler var. Bazı devşirmelerden bahsediyor Dukas. Mesela, II. Murat'ın veziri Arnavut Halil Paşa. Bayezit'in eniştesi bir Rum. Süleyman Baltaoğlu var, Bulgarlı; Kaptan-ı Derya. Şişmanoğulları zaten çok meşhur Bulgar asıllı yönetici bir aile. Onlardan bazı kişileri Anadolu'nun yönetiminde de kullanıyorlar. Aleksander Şişman İzmir valisi yapıyor mesela.

Bibliyografik, prozopografik, belli toplulukların özelliklerini anlatan bölümler de var. Mesela, Türk taraftarı Bizanslı devlet adamlarından bahsediliyor. Koraks'tan bahsettik. Phillis bir yere kadar Türk taraftarıydı, ondan bahsettik. Lukas Notaras var, "Türk sarığını Latin kavuğuna tercih ederim" cümlesini söyleyen adam. Onun o cümlesi de var bu kitapta.

Dukas, II. Murat'ın anlaşmalara sadık, barışsever, iyi bir adam olduğunu söyler. Çandarlı Halil Paşa'dan Rum dostu olarak bahsediyor; Rumlar onu ajanları gibi görüyormuş hatta. Kendisine "gavur ortağı" deniyormuş, aynen bu Türkçe kelime kullanılıyormuş kendisi hakkında. Biliyorsunuz fethe de çok engel olmaya çalışıyor Çandarlı. Hep barışçıl bir havada, "Rumlarla savaşmayalım, aman biz kaybederiz" filan diye Fatih'in sürekli kafasını çelmeye çalışıyor. Sarayda fetih karşıtı hizbin başıdır. Bir tarafta fetih isteyen Akşemseddin, diğer tarafta fetih karşıtı Çandarlı. Burada neden böyle olduğu yazıyor. Çandarlı'ya verilen rüşvetler, kendisine gelen hediyeler...

II. Mehmet hakkında çok olumsuz bilgiler var doğal olarak. "Hunhar ejder" diyor bir yerde. Bir yerde Kudüs kapılarına dayanmış Buhtun-nasr'a, Nabukadnessar'a benzetiyor kendisini...

Deccal'in habercisi de diyor.

Evet. Çok dehşet salmış tabi Fatih. Çok korkutuyor onları.

Kardeş Katli

Kardeş katliyle ilgili anlatılan ve bizim kroniklerde de geçen olaylar var. Kosova'da Sultan Murat ortada, sağ kolda Savcı (Murat'ın büyük oğlu) ve sol kolda Yıldırım savaştı. Yıldırım, Savcı'nın küçük kardeşidir. Fakat talihe bakın ki savaşta babasının öldüğünü ilk öğrenen Yıldırım oluyor. Vezirler de Yıldırım'ın padişah olmasını istiyordu, çünkü daha savaşkan, daha şahin bir tip. Savcı Bey daha devlet adamı, daha diplomatik bir üsluba sahip. Nedense vüzerâ şahini tercih ediyor ve önce Yıldırım'ı çağırıyorlar, "baban öldü, padişah olmak istiyorsan Savcı'nın çaresine bak" diyorlar. Savcı güya babasının talimatıyla savaş çağırına çağrılıyor. Savcı babasını göreceğini zannederken Yıldırım'la karşılaşılıyor, babasının cesedini görüyor. Ve Yıldırım Bayezit o anda gözlemini çıkarttırıyor abisinin.

Bu özellikle yapılan bir şey mi? Öldürmek değil de işkence hani.

Kıyamadığından mı bilmiyorum. Kör biri padişah olamaz. Kör olmakla hükümdarlık şansını kaybetmiştir. Kör sultan olmaz. O yetiyordu demek ki Yıldırım için. Savcı büyük oğul olduğu için kanunen onun hakkı olan saltanatı Yıldırım hile yaparak, zor kullanarak ele geçirmiş oluyor. Neden öldüremiyor abisini? Aslında çok kolay adam öldürdüğünü biliyoruz Yıldırım'ın. Yıldırım'ın işkenceleri ve katliamları hakkında çok bilgi var Dukas'ta.

Mesela, kardeş katlinden korkan Çelebi Mehmet, kendisinden sonra Murat padişah olunca kendi kardeşlerini öldürmesin diye onları Manuel'e teslim ediyor. Yani bu rehin verme işleminin demek ki böyle sebepleri de var. Burada, padişah olacak büyük oğlun kardeşleri katledilmesin diye İstanbul'a, Rumlara emanet ediliyor adeta. Yani, Murat padişah olursa kardeşlerini öldürür diye, babası ölmeden önce o iki kardeşini Manuel'e teslim ediyor. II. Murat bir kardeşini boğdurmuş. Fatih, sekiz aylık kardeşi Ahmet'i boğdurmuş. Bunlar Dukas'ta yer alıyor.

Gemiler Karadan Yürütüldü

İstanbul'un fethinde gemilerin karadan yürümesi meselesi son zamanlarda gündeme geldi. "Böyle bir olay olmadı, bizim kroniklerimizin

uydurması, Osmanlı tarihçilerinin abartması” diye yazılıyor. Peki, Osmanlı tarihçileri abarttıysa, Bizans tarihçileri bunu ne demeye yazıyorlar? Yani bizatihi Bizans kaynakları bunu yazıyor! İtalyan kaynaklarında da bu şekilde geçiyor. Gemilerin karadan yürütülmesi, yenilenlerin kaynaklarında zikredilen sağlam bir bilgidir, sadece Osmanlı kroniklerinde kaynaklanan bir bilgi değildir.

Bu olayı anlatırken Dukas Fatih’i Sultan Keyhüsrev’e benzetiyor. “Keyhüsrev denizlerin üzerine toprak doldurarak geçmişti, ama Mehmet bunun tam tersini yaptı,” diyor. Fatih’e “Yeni Makedon,” diyor: “Yeni Makedon toprağı denize çevirdi.” Denizi toprağa çevirmek kolay, bunu Timur’un da yaptığını anlatır Dukas. Timur, İzmir’i uzun bir müddet alamayınca İzmir körfezini taşla doldurtmaya başlıyor. Askerlerine diyor ki, “Herkes bir taş atacak!” O kadar çok asker var ki, bir taş atması yetiyor her birinin! “Ordunun yarısını bırakın, onda biri daha taş atmamıştı ki, körfez dolmuştu,” diyor Dukas; “Allah’tan kadirğaları -İzmir’e sığınmış çevre ahalisinin kadirğalarını- uzaklaştırmışlardı yoksa toprağa oturmuş olurlardı”. “İstanbul’un fethinde ise ilk defa toprak denize çevrildi, gemiler tepelerin üzerinden dalgaların üzerinden aşırır gibi yürütüldü,” diyor Dukas. Böylece Fatih, Keyhüsrev’i de geçmiş oldu. Bu olay sadece Dukas’ta değil, daha sonra okuyacağımız Halkokondilis ve Kritovulos tarihinde de geçiyor. Yani ele alacağımız dört tarih kitabı var, üç tanesinde bu olay anlatılıyor. Nevra Necipoğlu hocamızdan Bizans tarihi öğrenirken, 1455 tarihli, yani fetihden bir iki yıl sonra yapılan bir Fransız minyatüründe bu olayın resmedildiğini görmüştük. Demek ki görsel olarak da ifade edilmiş mütevatir bir bilgi o zamanlar.

Kitapta en ayrıntılı kısım İstanbul’un fethidir. Dukas İstanbul’un fethini Rumların günahlarına ve kiliselerin birleşmemesine bağlıyor. Devlet adamlarının bu konuda çaba göstermemesinden, mezhepçilik yapmalarından dolayı şehir düştü, diyor. Fatih’in gider gitmez tahrir yaptırdığı da burada var. Bu bilgi, hatırlarsanız, Tursun Bey’de de geçiyordu. Halil İnalçık BSV’ye geldiğinde o ilk tahriri bulduğunu ve yakında yayınlayacağını söylemişti.

Batı’ya kaçan mülk sahiplerine, üç ay içinde dönerlerse tekrar mülkleri kendisine verilecek deniyor. Şehrin yağmalanması, rehineler vs. anlatılıyor. Kadınlar, oğlanlar, kızlar hepsi esir ediliyor.

Kitapta üzerine konuşulacak çok şey var daha. Mesela, İstanbul’a ilk “kadın”ın yerleşmesi, bugünkü Perşembe Pazarında yer alan Arap

Cami vs. Arap Cami ne zaman yapıldı, Emeviler-Abbasiler zamanlarında mı, sonra mı? İlk kadı İstanbul'da ne zaman görüldü? Manuel'le Yıldırım'ın anlaşması anlatılıyor burada. Yıldırım oraya bir "kadı"nın yerleştirilmesini istiyor, Türkler Bizans'a (İstanbul'a) geldiklerinde buradaki hukukî sorunlarını halledibilsinler diye. "Müslümanların Ortodoks mahkemesinde yargılanması caiz değil, orada Müslüman bir "kadı"nın faaliyette bulunmasını istiyorum" diyerek Manuel'e şart koyuyor ve Manuel gerçekten Galata'ya bir "kadı"nın yerleşmesine müsaade ediyor. İki üç yerde geçiyor bu kadı.

Beyliklerle ilgili de bayağı bilgi var. Anadolu beylikleriyle ilgili Neşri'de, Aşıkpaşazade de vardı. Ama burada Aydınoğlu Cüneyt Bey öyle bir anlatılıyor ki, hiçbir Osmanlı kroniğinde bu kadar detaylı bilgi yok. Belki adam on kere itaatini bildiriyor, on kere isyan ediyor; buna rağmen her defasında affediyorlar. Askeri bir uzmanlığından, dehasından belki, adam çok işe yarıyor. Dukas bazı şeylerden de hiç bahsetmiyor. Fatih iki kere tahta geçti, birincisinden hiç bahsetmiyor.

Bizans'ta çok benzer olaylar oluyor, ondan bahsediyor. Mesela Manuel manastıra çekiliyor, idareyi oğluna bırakıyor. Sonra zora düşünce yine devletin başına geçiyor. Yani aynı olay aynı dönemde orada da oluyor. Neden manastıra? Kantakuzenle Paleologlar arasındaki o iç savaş aslında dini bir konudan kaynaklanan bir savaş. Onu söylemedik. Hezikaizm diye bir akım var. Hezikaistler ömrün belli bir aşamasından sonra kişinin züht hayatına çekilmesini savunuyor. Genelde bunlar yaşlanmaya doğru manastıra çekiliyor, buldukları görevden uzaklaşıyorlar. Paleologlar, Hezikaizmi kabul etmiyorlar, Ortodoksluğa aykırı görüyorlar. İç savaşın bir de böyle bir dini arka planı var.

Fatih'in bu meşhur, millet sistemine de temel gösterilen işlemi vardır ya, şehri aldıktan sonra Ortodoks cemaatinin dinlerinde vs. serbest bırakmaları. Bundan bahsediliyor mu? Osmanlı kroniklerinde şehir alındı, kimseye dokunulmadı, tahrir yapıldı, bunlara da böyle haklar verildi şeklinde bir anlatı var.

Gennadios'tan bahsediyor, ama burada aslında daha gerçekçi bir tablo ortaya konuluyor. Biz sadece Gennadios'un Rum patriği yapılmasını ön plana çıkarıyoruz sürekli, onlara her türlü hakkın verildiğini söylüyoruz, ama bu daha sonraki bir aşama. Gelir gelmez burada barış ol-

du, kimse öldürülmedi, kötü şeyler olmadı diyoruz. Oysa bu kaynaklara göre başlangıçta çok kötü şeyler olmuş burada.

Yağma bir gün sürüyor galiba. Normalde üç gün olan...

O padişahın talimatına bağlı. Mesela, Selanik ilk önce Yıldırım zamanında fethediliyor. Fakat daha sonra fetret döneminde Mehmet Çelebi, Manuel'le anlaşılınca Selanik'i de geri veriyor. Selanik, 15-20 yıl Osmanlı hakimiyetinde kaldıktan sonra bir otuz yıl tekrar Rum hakimiyetinde kalıyor, 1402 ile 1430 arasında. 1430'da Osmanlılar tekrar fethediyorlar. 1430'da fethedilmesi o kadar zordur ki, anlatılıyor burada, üç defa gidiliyor, "teslim olun, teslim olmazsanız kanınız, malınız, canınız helal olacak bize", deniliyor. Klasik İslam savaş hukukunda anlatılan yöntem kullanılıyor. Fakat ondan sonra da, o üç fırsat bitirilince de fethedemiyorlar. O kadar zorlanıyor ki padişah, askerlerine "şehirdeki kadınlar, evler, çocuklar, maden, zinet eşyaları, mücevherler her şey sizin; bana sadece şehri verin", diyor. Ve birkaç saat içinde Selanik fethediliyor! Leman dergisindeki karikatür gibi: Atatürk istiklal savaşı sırasında herkesi toplamış, "Ya istiklal, ya ölüm," diyor. Herkes bir ağızdan "istiklal, istiklal" diye bağırıyor. Yani ölmektense istiklal, madem. Selanik fethinde de cariyeye, esir, ev filan deyince, hemen birkaç saat içinde kale alınıyor. İman gücüyle fethedilmeyen şehir, birden böyle vaatlerle fethedilebiliyor.

Gaza mıydı, yağma mıydı tartışmaları var ya o dönem için. Onları temellendiren şeyler çıkıyor burada. Ama Aşıkpaşazade'yi nasıl sorguluyorsak, bunları da sorgulamak gerekir.

Tabi. Nevra Hanım'ın Selanik'in Fethi ile ilgili bir makalesi var. Orada bu sorgulamayı yapıyor. Bizans kaynaklarıyla Osmanlı kaynaklarını karşılaştırmalı olarak kullanıyor. Ona bakabilirsiniz. Selanik yağmayla fethediliyor sonuçta. Buraya nereden vardık? İstanbul'da yağma bir gün sürerken, Selanik'te üç gün sürüyor Bu padişahın emrine bağlı.

Çandarlı Halil Paşa Rum dostu dediniz. Aynı zamanda II. Murat'a çok sadık biriymiş. II. Murat görevden vazgeçip oğlu Mehmet'e bıraktığında, o, II. Murat'ı ikna edip tekrar başa geçirmiş. Osmanlı'nın iyiliği için mi yaptı bunu, yoksa II. Mehmet'in gelecekte daha büyük olmasını engellemek için mi?

İkisi de düşünülebilir. Babası Murat tabii çok daha mülayim Fatih'e göre. Fatih 21 yaşında, delikanlı; "her yeri fethedeceğim," diyor. Çandar-

lı'nın fikrine, politikasına, menfaatlerine çok aykırı. Çandarlılar öz Türkî bir aile, kuruluşta çok büyük etkisi var. Kara Türkmen, zaten Çandarlı Kara Halil Paşa deniyor. Kara'ysa bilin ki Türk'tür; karışmamış henüz soyu.

Dukas'ın Türkçe çevirisinde Türklerle ilgili yorumlar yumuşatılmış. Yumuşatılmış hali buysa, düşünün. İstanbul Üniversitesi basmış, özel yayınevleri cesaret edip yayınlamıyorlar galiba ya da işlerine gelmiyor içindeki yorumlar.

Tabi. Şu an bassanız kıyamet kopar. Türklerin şehvet düşkünlüğü, kana susamışlığı çok acayip şeyler var burada. Mesela Timur'la ilgili bir şey var. Timur'u anlatıyor. İskitler diyor nedense: İskitler bir şehirden diğer şehre giderken, geçtikleri yerleri çöl haline getiriyorlardı. Şehirlerde ne köpeklerin havlaması, ne çocukların ağlaması işitiliyordu. Bir balıkçı büyük ağını eğirip denizden karaya doğru çekerken rast geldiği büyük ve küçük balıkları hatta en küçük balık ve çağanozları nasıl karaya doğru çekerse, bunlar da geçtikleri yerleri ve bütün Küçük Asya'yı böyle yağma ettikten sonra gittiler.

Bu kaynağı yazan kişi bir Bizanslı. Türklerden bahsederken olumsuz bir şekilde bahsediyorsa subjektif davranıyor. Bu da sıhhati noktasında şüpheler uyandırır. Fakat sonuçta düşük ihtimal de olsa bunların hakikat olma vaziyeti var. Hakikaten yapılmış ve adam dürüst bir şekilde yazmış olabilir. Bu hangi metodolojik yöntemlerle ayırt ediliyor?

Rumlardan da olumsuz bir şekilde bahsedebiliyor, bu önemli. Türklerin kötülendiği yerler, bizim önemsedığımız, yaptığımız anlamda tarihin konusu olmayan konulardadır. Mesela, Türklerin şehvet düşkünlüğü. Bunları karşılaştırsan da bundan elde edeceğin hakikat, duygusal bir konu olduğu için tarihçilik için çok fazla bir anlam ifade etmiyor.

Bu konu ilginç. Fatih fetihten sonra Konstantin'i affediyor. Biraz sarayda bekletiyor. Dukas'ın anlattığına göre, Fatih sonra içki içmiş, oğlunu istemiş imparatorundan. Konstantin de oğlumu vereceğime, canımı veririm demiş.

Bu gulamparelik (kulamparalık) meselesi Osmanlı için çok konuşulan bir konu. Osmanlı kroniklerinde de işaretler bulabiliyoruz buna, sadece Bizanslılar yazmıyor. Mesela Ahmet Cevdet Paşa'nın *Maruzatı*nın ilk sayfalarında çok ilginç bir bölüm vardır bu konuda. Yanılmıyorsa Fuat Paşa hakkında, "Gulampare idi" diyor. Ve Avrupa'yla ilişkiler arttık-

ça. onun gibi yüksek tabakadan Osmanlıların gulampareliği bırakıp, zempareliğe (zamparalık) geçmek zorunda kaldıklarını söylüyor. Yani Osmanlı'nın son zamanlarında aslında Batılılaşmayla beraber bu cinsel tercihte hemcinsini tercih etmenin ayıp görülmeğe başladığını söylüyor. Biz kalsa bugün Batılılaşmanın tersini doğurduğunu söyleriz. Ama Ahmet Cevdet Paşa Tanzimat öncesini de biliyor ve bu yorumu çıkarabiliyor.

Sonuç itibarıyla bence Dukas'ın anlatımında çok abartılar yok. Aynı katliamları iç savaş sırasında Bizanslıların da yaptıklarını söylüyor.

Tabii. Sırların kazığa oturtma uygulamasından bahsediyor. Türklerle ilgili kötü anlatımlar nedir dendiğinde bu cinsel tercihler meselesi akla geliyor. Sadece gulam değil, hayvanlardan da bahsediliyor. Ağır gelebilecek bir bu konu var. Kan dökücülük o dönemin savaş alışkanlıkları açısından sorun değil. Bugünkü uluslararası savaş hukuku gelişmiş değil, o döneme göre düşünmek lazım. Karşılıklı yapılan zulümler. Osmanlıların da Timur'un da nerede kafatası kuleleri inşa ettikleri anlatılıyor tarihte.

İstanbul'un fethi Aşıkpaşazade'de, Neşri'de çok fazla anlatılmıyor. O zaman da tartışmıştık, konuşmuştuk bunu. "İstanbul fethedildi" deyip geçiyor neredeyse Aşıkpaşazade. Nasıl fethedildiği, sonrasında ne olduğu ile ilgili hiç bilgi yok. Neşri'de de detaylı bilgi yoktu. Daha sonraki yüzyıllarda yazılan eserlerde İstanbul'un fethi biraz ön plana çıkıyor.

Çünkü yapılanlar unutuluyor artık.

Muhtemelen de Bizans kaynakları o zaman dikkate alınmış olabilir.

En azından Osmanlı askerleri var. Bu adam Osmanlı askerlerini kullanıyorsa, öbürleri hayli hayli onlarla görüşmüşlerdi. Osmanlı kroniklerinin ne yazdıklarına bakıyoruz, fakat ne yazmadıklarını sorgulamıyoruz. İstanbul'un fethi neden ayrıntılı bir şekilde bizde tasvir edilmiyor? Belki de burada anlatılanları saklamak için. Aklıma başka bir şey gelmiyor. Çünkü o çağı anlatan bütün Bizans kaynaklarında geçen şeyler bunlar. Ve bu yazarlar hassaten Türk düşmanı da değil. Dedik ya, Dukas'ın dedesi Türkler sayesinde hayatta kalmış bir insan, Umurbeyoğlu İsa'ya sığınıyor. Efes'te onu Bizanslılardan İsa Bey saklıyor ve o şekilde hayatta kalıyor. Dukas burada Türklerin arasında yetişiyor. Türk düşmanı değil. Artı ticari ilişkileri var, diplomatik ilişkileri var.

Bir de bu kadar ölüm hadisesi gerçekleşiyor. Bize dinlemesi bile fazla geliyor. Sanki gereksiz öldürülmüş gibi. Değil mi? Bir kafa bir taş olunca pek normal değil. Hadis-i şerifin müjdesiyle fethi kalkılıyor ama bu kadar kan dökülüyor. Ayrıca Kardeş katli meselesi var. Şehzade öldürme hadiseleri falan...

Dukas Tarihi'nde Fatih'in sekiz aylık kardeşini öldürmesi anlatılırken, "Zira Mehmet bir cariyeden doğmuştu" diye kısa bir cümlecik var. Bu sekiz aylık bebek Sinop Beyi İsfendiyar'ın kızından doğan çocuk. Yani Fatih'in o kardeşi kendisinden daha asil, iki taraftan da hanedankanı var. Ama Fatih kendisi bir cariyenin çocuğudur.

Tarihlerde tam tersi geçmiyor mu? İsfendiyaroğlu'nun kızından olanın Fatih olduğu yazıyor. Fatih'in annesinin Sinop beyinin kızı Hüma Hatun olduğu.

Böyle oldu mu olmadı mı? Hangisi daha asildir? Böyle bir tartışma çıkabiliyor oradan. Belki o da sonradan uydurulmuş bir şey olabilir. Çünkü talih bu ya da güç meselesi.

Dukas bu talih meselesini aynı Osmanlı kroniklerinde olduğu gibi ele alıyor. Kimin padişah olacağı tamamen talihe bağlı görülüyor. Tyche. Rumcası tyche.

Yani kimin olacağı belli değil, herkes olabilir. Kim olduysa da talih ondadır. Hiçbir kuralı yok, talih meselesi. Herkesin hakkı, ama kim olduysa onun.

"Tyche" kut karşılığı mıdır? Yoksa "talih"i tam karşılıyor mu? Kutta talihten öte biraz daha güç gibi bir şey de var. O Yunanca tam hangisine karşılık geliyor acaba.

Tyche kelimesinde ilahilik de var, güç de var, şans da var. Çok güzel bir kelime, tyche diye latinize edilmiş. Bizim "kut"la aynı şey. *Tâli'* daha doğrusu, sonu ayn ile bitiyor. *Tala'*a fiilinden, *tulu'* etmekten, geliyor galiba; "*tala'a'l-bedrû aleyna*"da geçtiği gibi. Talih ay gibi, güneş gibi doğan bir şeydir demek ki; "şans(in) doğması" şeklinde Türkçede de kullanıyoruz zaten bugün.

Halkondil Tarihi

Aslıhan AKIŞIK*

Öncelikle, Yunus Uğur ve Türkiye Araştırmaları Merkezi'ne tez konum olan Laonikos Halkondil ve eseri hakkında bu sunumu yapmama imkan sağladıkları için teşekkür ederim. Laonikos Halkondil'in 15. yüzyılın son çeyreğinde tamamladığı 'Tarihlerin Yazımı' (Αποδειξις Ιστοριων) adlı eseri¹, bu yüzyılın Yakın Doğu ve Balkanlar coğrafyasının tarihine ilişkin temel kaynaklarından biridir. 16. yüzyılda kitabın tamamı Latinceye ve Fransızcaya tercüme edilmiştir. Bir bakıma erken dönem Avrupa'sında en çok satanlar listesine girdiğini söyleyebileceğimiz bu tarih eseri, 16. yüzyılda Spandounes, Sansovino ve Hieronymus Wolf ve 18. yüzyılda da Gibbon gibi tarihçiler tarafından, Bizans'ın tarih sahnesinden çekilişi ve Osmanlı'nın bir imparatorluk düzenine geçişi anlatılırken ana kaynak olarak kullanılmıştır.

Bunun da ötesinde, Bizans Devleti'ni, Roma geleneğinden ayrı bir tarihi dönem ve kültür olarak düşünmemizin kavramsal kökenini Halkondil'in eserinde ve dünya görüşünde aramamız gerekir. 16. yüzyılda yazan Wolf, Bizanslıları anlatırken onları "Bizans" diye tanımlayan ilk Batılı yazardır. Bizanslılar ise kendilerine Romalı, hükümdarlarına Ro-

Aslıhan Akışık

* Harvard Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Bölümü (CMES), Doktora Öğrencisi.
1 *Historiarum Demonstrationes*, ed. E. Darko, Budapeşte 1922; *Histoire des Turcs*, trc. B. de Vigenere Bourbonnis, Paris 1620; *Laonikos Chalkokondyles: A Translation and Commentary of the "Demonstrations of Histories" Books I-III*, King's College, trc. Nicoloudis, N., 1992.

ma imparatoru ve devletlerine de Roma İmparatorluğu deme geleneklerini 1453'e, şehrin düşüşüne kadar sürdürmüşlerdir. Bizans tarihçileri de bu geleneği yazdıkları tarihlerde benimsemişlerdir. Örneğin, II. Mehmet için kaleme aldığı eserinde tarihçi Kritovoulos, Bizanslılara Romalı demiştir. Halkondil ise Bizans tarih yazıcılığı geleneğinde ve tarih yazıcıları arasında istisnai bir konuma sahiptir. Kanımca Halkondil hem Bizans tarih yazıcılığı geleneğinden hem de kendi zamanında yaşamış ve eserlerini de 1453 sonrası yazmış Kritovoulos, Dukas ve Sphrantzes gibi diğer tarihçilerden farklı bir kavramsal çerçeve sunar. Halkondil, Bizans'a "Roma" deme geleneğinden bihaber değildir. Tarihinin başında Bizans imparatorlarının kendilerine "Roma imparatoru" demekten gurur duyduklarını ve "Helen imparatoru" hitab biçimini küçük gördüklerini söyler. Ancak kendisi, Bizans imparatorları ve imparatorluğundan söz ederken Romalı sıfatını kullanmaz, farklı iki tanım kullanır: "Helen İmparatorluğu" ve "Helen imparatorları"; yahut "Bizans imparatoru" ve "Bizans İmparatorluğu". Halkondil, Justinyen dışında eserinde adı geçen bütün Bizans imparatorlarına "Helen" yahut "Bizans" imparatoru olarak hitap eder.

Halkondil'in başkentten bahseder iken çoğunlukla "Bizantion" toponimini kullanması da Bizans geleneğinden ayrıldığı bir diğer husustur. "Bizans" toponimi, başkenti tanımlamak için başka yazarlar tarafından da kullanılmakla beraber Halkondil Yunanca eser veren bütün yazarlar arasında başkente çoğunlukla "Bizans" diye hitab eden ve yalnızca üç kere Konstantinopolis ismini kullanan tek tarihçidir.

Bizans geleneğinde şehrin Konstantin I (272-337) tarafından başkent olarak seçilmesi kutsal bir olay olarak tanımlansa da (Bkz Resim 1) Halkondil, İmparator Konstantin'in ortaçağ boyunca sahip olduğu sembolik öneme fazla ilgi göstermeyerek Bizans Devleti'nin ve kültürünün doğası hakkında yeni bir görüş önermektedir bence. "Bizantion" ve "Helen" kelimelerini kullanarak bilinçli bir tercih yaptığını düşündürür. Yazar Bizans şehrini bir Helen şehri olarak okuyucuya tanıtır ve Roma kültürünün Yakın Doğu'da kök salmadığını yazar. Nüfusunun çoğunluğu Helen kültüründen geldiği için, Bizans topraklarının Roma'ya değil Helen kültürüne dahil olduğunu belirtir. Halkondil'in eserine toptan baktığımızda edindiğimiz izlenim Bizans İmparatorluğu'nun 4. yüzyıldan 1453'e kadar devam etmiş olan bir Helen Devleti olduğudur. Halkondil'in bu yeni kavramsal çerçevesinin bazı Batılı ya-

Resim 1 Konstantin'in şehri, Justinyen'in kiliseyi Meryem Ana'ya sunması.
Narteks Mozaik, 994. Ayasofya.

zarlar tarafından da benimsendiğini düşünüyorum. Bizans'ı Roma'dan ayrı bir oluşum olarak anlatan Wolf, Bizans'ın bu şekilde tanımını 16. yüzyılda Kutsal Roma İmparatorluğu'nun siyasi çıkarları doğrultusunda kullanmakla bir anlamda Halkondil'in izinden gittiğini düşündürür. Halkondil'in Batı'daki algılanışı bu sunumun kapsamı dışında kaldığı için bu hususta söyleyeceklerimi tamamlarken belirtmek isterim ki konu Batı'nın kimlik arayış serüvenini anlamamız açısından da son derece ilgi çekicidir.

Şimdi döneminde böylesine ilgi görmüş ve bakış açılarını etkilemiş bu eserin nizamı ve içeriği hakkında bilgi vermek istiyorum.

Halkondil eserine su sözcüklerle başlar:

"Laonikos'un yaptığı araştırmaların sonucu. Şimdi okuyacaklarınız Atinalı Laonikos'un hayatta şahit olduğu ve duyduğu bilgileri kullanarak oluşturduğu tarih eseridir. Bir taraftan bu eseri yazarak doğal vazifemi yerine getirirken, aynı anda bu dönemde vuku bulmuş hiçbir şeyin daha sonraki nesillere adi gözükmemesini amaçlıyorum. Çünkü inanıyorum ki bunlar dünyada gelmiş geçmiş ve hatırlamaya değer hiçbir şeyden daha değerli değildiler. Ben, Helenlerin son çöküşlerinde bağımsız yönetimle-

rine karşı yapılan saldırılardan ve Türklerin büyük güce kavuşmalarından bahsediyorum ki, bu güç şimdiye kadar ulaşılmış olan en büyük güçtür.”

Bu giriş Herodot Tarihinin girişine büyük benzerlikler göstermektedir. Hem kelime seçimi babında hem de tarihi yorumlama biçimi açısından:

Herodot şöyle başlar:

“Halikarnaslı Herodot’un araştırmasının sonuçları. Amaç beşeri olayların zaman tarafından silinmesini engellemek ve hem Helenlerin hem de Barbarların kayda değer başarılarının unutulmasını önlemek. Özellikle Helenlerin ve Barbarların arasındaki çatışmanın altında yatan sebepleri anlatmak”.

İki tarihçi de Helenler ve Barbarlar arasındaki çatışmayı eserlerinin ana konusu olarak sunmaktadırlar. Dahası iki tarihçi de bu çatışmayı kendi dönemlerindeki olaylar bağlamında ele almaktadırlar. İki tarihçi de kendilerini Helen olarak tanımlar ve bahsettikleri olaylar kendilerini bire bir etkilemiştir.

Öte taraftan Herodot, Helen olmayanları ‘barbar’ olarak tanımlar yani dünyayı Helen olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırır. Halkondil’e göre de ‘barbarlar’ mevcuttur fakat bütün Helen olmayan insan grupları ‘barbar’ değildir. Üstüne üstlük Halkondil’e göre Helenlerin düşmanı ‘barbarların’ arasındaki belirli bir gruptur. Bu grup da Osmanlı Türkleridir. Halkondil’e ve Bizanslı çağdaşlarına göre 15. yüzyılda klasik geleneği kendilerince yorumlayan ve klasik dünyanın mirasını kullanan, ama Helen olmayan, toplumlar da mevcuttur. Halkondil Tarihinde sadece Bizanslıların ve Türklerin tarihini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda klasik geleneğin mirasçısı olan bu diğer topluluklar hakkında kapsamlı bilgi de verir. Böylelikle, Halkondil’in “öteki” kavramı sadece gelenekleri, değer yargıları ve yaşam biçimleri Helenler’den büyük farklılıklar gösteren “barbarları” kapsamaz. Halkondil bazı durumlarda “öteki” kavramını, Helenlere benzer bir gelenekten gelen topluluklara referans vermekte de kullanır. Örneğin, Venedik, Papalık ve Kutsal Roma İmparatorluğu, 15. yüzyılda klasik geleneği yorumlayan siyasi oluşumlardır Halkondil’e göre. Bence bu siyasi oluşumlar Halkondil’in Tarihinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler çünkü Türklerin başarılarına karşı set çekerek medeni dünyayı korumakta olduğu izlenimi verirler. Bu dönemde, “Helenler”, yani Bizanslılar, “barbarlara” karşı etkin bir savunma gösteremezken, kla-

sik gelenekten gelen bu diğerleri “barbar Türklere” karşı bir kontrast oluştururlar. Böylelikle Halkondil tarihinde “öteki”, sadece Helen kimliğinin zıddı olarak yer almaz, bir yandan da özenilen ve beğenilen medeni toplulukları da kapsar. Bu sunumda üzerinde durmak istediğim temalardan biri Halkondil’in “öteki” kavramını yorumlaması.

Halkondil Tarihini hem çağdaşı Kritovoulos ve Dukas’ın eserleri ile hem de Bizans tarih yazıcılığı geleneği ile karşılaştırarak, tarihinin eserinin ayrıcalıklı bir konumda olduğunu göstermeyi ümit ediyorum. Bu sebeple, Halkondil’in eserini doğru analiz edebilmek için sadece Bizans’a değil, aynı zamanda 15. yüzyılda Rönesans İtalya’sında süre gelmekte olan siyasi ve tarihsel felsefe ile ilgili tartışmalara ilgi göstermek gerekir.

İlk önce Halkondil’in “barbar ötekilerle” ilgili verdiği bilgi ve analizi özetlemek istiyorum. Herodot tarihinin ana konusu Perslerin askeri seferleri idi. Halkondil de benzer bir biçimde ana tema olarak, Osmanlı Türklerinin askeri seferlerini ve siyasi tarihini kullanmıştır. Tarihçi, 15. yüzyılda Osmanlı Devleti’ni ve hükümdarlarını değerlendirirken, bu devletin bir “imparatorluk” ve hükümdarlarının da “imparator” (ο βασιλευς) olduğunu tekrar tekrar söyler. Fakat Halkondil’in eserinde bahsi geçen hükümdarların çoğunluğu da tarihiye göre imparatorudur. Mesela Fransız, İngiliz, İspanyol hükümdarlarına da “imparator” olarak hitap eder.

Tarihinin eseri 10 kitaptan oluşmaktadır ve bu kitapların sırası aşağı yukarı Osmanlı hükümdarlarının tahta geçişine göre düzenlenmiştir. Birinci kitap Helen, Roma ve Bizans tarihinin hızlı bir biçimde üzerinden geçtikten sonra, Türklerin menşei ve Osmanlıların Bitinya’ya yerleşmesiyle devam eder ve I. Murat’ın ölümü ile tamamlanır. İkinci kitap, I. Bayezid’in tahta çıkmasıyla başlar ve 1402’de Ankara Savaşı’nda Timur’un Osmanlıları yenmesi ile sona erer. Üçüncü kitapta Timur’un Anadolu’daki askeri faaliyetlerini konu edinen tarihçi Fetret Devrinin kanlı tarihini ve değişken ittifaklarını detaylı bir şekilde anlatır. Dördüncü kitapta konu I. Mehmet’in kardeşlerini yenerek Osmanlı hükümdarlığını tek başına ele geçirmesidir ve kitap I. Mehmet’in ölümü ile son bulur. Beş, altı ve yedinci kitaplar II. Murat’ın hükümdarlığını; sekiz, dokuz ve onuncu kitaplar II. Mehmet’in askeri ve siyasi başarılarını anlatır.

Bizans tarih yazımı geleneği 4. yüzyıldan başlayarak neredeyse kesintisiz bir şekilde 15. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bin senelik bu ge-

lenekte müellifler Bizans siyasi ve askeri tarihini eserlerine ana tema olarak seçmişlerdir. Halkondil bu sebepten de bir istisnadır. Çünkü Bizanslılar için ana konu kendi tarihleri iken Halkondil için ana konu Osmanlı Türklerinin tarihi yani “barbar” bir “ötekinin” tarihidir.

Halkondil’in çağdaşı tarihçi Kritovoulos da bir istisnadır ve II Mehmet’in başarılarını ana konu olarak işlemiştir. Fakat Kritovoulos’un ana konu olarak Osmanlıları anlatmasının sebebi Halkondil’den farklıdır. Kritovoulos eserini II. Mehmet için kaleme almıştır ve eserinin tek nüshası da halen Topkapı sarayında bulunmaktadır.

Peki Halkondil’in ana tema olarak Osmanlı tarihini seçmesinin sebebi nedir?

Kanımcı müellif, Osmanlı Türklerinin tarihine odaklanarak yok olmaya yüz tutmuş Helen Devleti’nin yok oluşunun sebeplerini irdelemektedir. Daha da ötesi, tarihçi eserini “Helen” okuyucu kitlesi için kaleme aldığını belirtir ve ileri bir tarihte yeni bir “Helen İmparatorluğu” kurulacağına olan inancını dile getirir. Fakat bu Helen merkezli bakış açısına rağmen Halkondil’in Osmanlı ve “ötekinin” tarihine dair sunduğu bilgiler ve analiz hem son derece kapsamlıdır hem de dönemin Osmanlı’ya ilişkin kaynaklarıyla tutarlıdır.

Halkondil’e göre toplumlar, kültürler ve siyasi oluşumlar zaman içinde değişirler. Halkondil Osmanlı’yı da zaman içinde değişen ve giderek güçlenen siyasi ve askeri bir oluşum olarak anlatır. Örneğin 14. yüzyıl sonu-15. yüzyıl başında Balkanlarda faaliyet gösteren uç beyleri hakkında bilgi verir (Evrenos, Turahan, Turahanoğlu Ömer diye bu beylerin adlarını vererek!). Halkondil bu uç-beyleri için “general” (ο στρατηγος) yahut “kumandan”(ο υπαρχος) sıfatlarını kullanır ve Osmanlı hükümdarı adına savaşıklarını belirtir. Öte taraftan, bu savaşçıların mali ve idari olarak merkeze ve Osmanlı hükümdarına bağlı olmadığını altını çizer.

Bence Osmanlı Devleti’nin erken dönemdeki esnek yapısı Halkondil’in eserlerindeki önemli gözlemlerinden biridir. Fakat II. Mehmet dönemine geldiğimizde tarihçi, farklı bir Osmanlı devlet yapısı anlatmaktadır. Halkondil, Osmanlı merkezi idaresi ve bütçesi hakkında sunduğu bilgileri birinci elden Osmanlı defterdarlarının kendilerinden edindiğini, okuyucuya bildirir. Osmanlı divanının üyeleri ve saray protokolü hakkında verdiği bilgilere ek olarak detaylı bir gelir gider bilgisi verir. Fatih’in Kanunnamesinde sadece gider bilgisi vardır, ama gelir bilgisi yoktur, mesela. O açıdan Halkondil’in verdiği gelir bilgisi bu dönem Osmanlı tarihinde değerli bir bilgi.

Halkondil'in verdiği bilgilere göre, Osmanlının esas geliri toprak, ticaret ve madenler üzerinden aldıkları vergilerdir. Gider kaleminde ise, askeri ve siyasi bürokrasinin maaşları vardır. Askerlerin ve siyasi bürokrasinin merkez tarafından atanması ve maaşlarını da bu yoldan kazanmaları, daha önceki esnek yapı göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı'da zaman içinde idari bir değişimin gerçekleşmiş olduğunu yansıtır. Fakat Halkondil'in gözlemlemiş olduğu bu değişim, tarihçiye göre sadece askerî bir merkezileşmedir. Tarihçi bunun ötesinde hukukî ve dinî bir merkezileşmeden söz etmez. Halkondil mesela Osmanlı divan üyeleri arasında vezirleri, defterdarları ve nişancıları sayar. Fakat ne şeyhülislamdan ne de Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinden bahseder. Tarihçi için İslam hukuku ve medrese eğitimi Osmanlı merkezileşmesinde herhangi bir önem taşımaz.

Türklerin Kökeni Hakkında Dukas ile Karşılaştırma

Halkondil Osmanlı Türklerinin idari ve askeri başarılarını göçebe, Orta Asya kökenleriyle ilişkilendirir: Halkondil'e göre Türkler menşei olarak göçebe Moğollar, Tatarlar ve Çağatay Türkleri ile ortak bir kültüre aittirler. Tarihçi bu tezini savunurken, Türklerin Moğollarla ortak bir dil kullandığını ve benzer adetlere sahip olduğunu belirtir. Halkondil, 15. yüzyıl göçebe topluluklarını tarif ederken Bizans entelektüellerinin ve yazarlarının bin senelik zaman zarfında geliştirmiş olduğu bir terminolojiyi kullanır. Bizanslılar bu bin senelik gelenekte karşılaştıkları bütün göçebe topluluklara "İskitliler" olarak referans verirler. Bu Bizans bakış açısına göre Hunlar, Gotlar, Avarlar, Hazar Türkleri, Bulgarlar, Macarlar, Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar, Selçuklular, Moğollar ve Tatarlar, hepsi İskitlidirler. Halkondil eserinde "İskitli" kelimesini de şöyle tanımlar: İskitli, göçebe bir hayat tarzını benimsemiş ve bu şekilde geçimini sağlayan kişidir.

Öte taraftan Halkondil'in çağdaşı Bizans tarihçisi Dukas ise Osmanlıların "İskitli" değil, "mixo-barbar" yani yarı barbar yarı Helen olduğunu iddia eder. Dukas, Türk erkeklerinin yabancı kadınlara düşkünlüğünden bahseder, Türk kadınlarla birlikte olmak yerine yabancı kadınlarla ilişkiye girdiklerini anlatır. Dukas'a göre, Osmanlı toplumu hem "mixo-barbarlardan", yani karışık evliliklerden doğmuş çocuklardan, hem de saf değiştiren Bizanslılardan oluşmaktadır. Dukas, "mixo-barbar" temasını Timur'un 1402 Ankara savaşı öncesinde ordusuna hitap ettiği kurgulanmış konuşması esnasında da kullanır. Dukas'a göre Ti-

Resim 2 Atlı Moğol Okçu. Diez Albümlerinden Çizim, 15. yy.

mur ordusuna “Ey İskitliler” diye hitap eder ve “mixo-barbar” olan Osmanlıların kendi “İskitli” ordusu için kolay lokma olduğunu söyler.

Dukas'ta bahsi geçen “gerçek İskitli kimdir?” temasının, Timur'la Osmanlı arasındaki çekişmede, Cengiz Han'ın esas varislerinin kimler olduğu meselesine dayandığını düşünüyorum. (Bkz. Resim 2) Halkondil'in Bizanslı çağdaşları Dukas, Sphrantzes ve Kritovoulos Osmanlı Türklerini

“İskitli”, yani Bizans terminolojisine göre “göçebe”, olarak tanımlamaz. Esasında 15. yüzyıl Bizans tarih yazıcılığı geleneğinde Halkondil dışında Osmanlılar ve “İskitliler” arasında bir bağ kuran başka bir tarihçi yok.

Oysa 15. yüzyıl İtalyan hümanist düşünürleri Osmanlıların “barbar İskitliler”, “barbar göçebeler” olduğunu sık sık tekrarlarlar. Örneğin, Kardinal Bessarion ki, kendisi İtalya'ya göç eden ve orada kardinallik mevkiine ulaşan Trabzon doğumlu bir din adamıdır. Oldukça sıra dışı bir kariyeri olan Bessarion, II. Mehmet'in göçebe bir toplumu yönettiğini ve her askeri başarısının ardından göçebe toplum geleneğine uygun olarak kendine yeni savaşçılar kazandığını ve gittikçe güçlendiğini, yazar. Papa II. Pius ise, Osmanlıları “barbar İskitler” diye tanımlar ve Truvalılar ile herhangi bir tarihsel bağlarının bulunmadığını, söyler.

Halkondil ise Osmanlılar'ın “İskitliler” ile menşei bağlantısını kabul etmekle beraber, II. Pius ve Kardinal Bessarion'un aksine Osmanlı Türklerinden “İskitliler” olarak bahsetmez. Yerleşik düzene geçen Osmanlı Türkleri, Halkondil'in nazarında, İskitli yani göçebe kültürünün sadece bazı özelliklerini taşımaktadır. Örneğin, savaş alanında hızlı hareket edebilen ve yön değiştirebilen süvari bölükleri Halkondil'e göre göçebe geleneğinden Osmanlı'ya miras kalmış bir savaş taktiğidir.

Halkondil'e göre Batı Tarihi

Halkondil eserinde sadece “barbar ötekini” detaylı bir şekilde anlatıp analiz etmez. Aynı zamanda barbar olmayan “ötekine” de geniş yer ayırır. Halkondil, Bizans tarih yazımı geleneğinde Batı Avrupa'ya en fazla yer ayırmış müelliftir. İtalya, İberya yarımadası, Almanya, Fransa, Macaristan, Polonya, Balkanlar ve İngiltere'nin siyasi tarihini ve bu coğrafyalardaki değişik yönetim biçimlerini anlatan tarihçi, aynı zamanda Batı

Avrupa toplulukları hakkında detaylı etnografik bilgi de verir. Fakat tarihinin sunduğu bu bilgiler, eserinin ana konusu olan Bizans Devleti'nin çöküşü ve Osmanlı Türklerinin yükselişinden bağımsız ve alakasız degillerdir. Yani ansiklopedik bir bilgi vermez, hepsini ana temasına bir türlü bağlar. Batı Avrupa tarihi hakkında Halkondil'in özet şeklinde yazmış olduğu bu bölümler ana konuyla yakından ilgilidirler. Tarihiçi bu yöntemi kullanarak 14. ve 15. yüzyıl Anadolu ve Balkan tarihini daha geniş bir perspektifte analiz eder. Halkondil'i Dukas ile karşılaştırdığımızda Halkondil'in çok daha geniş bir perspektif sunduğunu farkederiz. Mesela Dukas uzun süre Cenevizli aileler için çalışmış olmasına rağmen Halkondil'in Ceneviz şehri hakkında verdiği bilgiler daha kapsamlıdır.

Daha önce bahsettiğim üzere Halkondil Bizanslılara "Romalı" olarak hitap etmez. Tarihiçiye göre Roma kimliği Batı Avrupalıların tarihi kimliğidir. Mesela, Halkondil Papalara "Romalıların Başpiskoposu" (ο αρχιερευς των Ρωμαίων) olarak hitap eder. Öte taraftan 15. yüzyıldaki Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Roma siyasi düzenine göre teşkilatlandığını yazar. Kanımca Halkondil'e göre Papalık ve Roma imparatorlarının tarihsel görevlerinden biri barbarlara karşı medeni dünyayı korumaktır. Bu açıdan Herodot'un "barbar" olanlar ve barbar olmayanlar dikotomisine benzer bir düzenin olduğunu düşünebiliriz Halkondil'de.

Halkondil kendi zamanının terimlerini kullanmak yerine, klasik dönem terimlerini kullanır eserinde. Tarihiçi önceki dönemlerde, Roma imparatorlarının "Keltler" (οι Κελτοι) arasından seçildiğini söyler. Şarlman (ο Καρολος) adlı, Papa tarafından seçilmiş Roma imparatorunun, geçmişte "Libyalı Müslüman" orduları İberya yarımadasında büyük bir bozguna uğrattığını anlatır.

Halkondil eski zamanlarda hüküm sürmüş Şarlman hakkında etraflı bilgi verirken, 15. yüzyıl Fransız kimliğinin oluşmasında bu geç antik dönem hükümdarının sembolik öneminin farkındadır. (Bkz. Resim 3) 15.

Resim 3 Şarloman, Detay, Paris Parlamentosu Mihrap Resmi, 15. yy. Louvre Müzesi, Paris.

Yüzyıl Fransız hükümdarları kendilerinin Şarlman'ın soyundan geldiklerini iddia ederler ve Halkondil de bize bu bilgiyi iletir.

İktidar simgesi olarak Şarlman'ın elinde resmedilen küreye dikkatinizi çekmek istiyorum. Aynı hükümrancılık simgesi, Ayasofya ile imparatorluk sarayı arasındaki -günümüzde olmayan- bir sütun üzerine dikilmiş dev bir Jüstinyen heykelinin çiziminde de vardır. (Bkz. Resim 4) Şehir 1453'te düştüğünde bu dev Justinyen heykeli hâlâ ayakta idi ve bu, Bizanslıların en geç dönemde de Roma kimliğine sahip çıkmaya devam ettiklerinin bir kanıtıydı. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, Halkondil'in Roma kimliğinin Batı'ya ait olduğunu düşünmesi daha bir önem kazanıyor.

Halkondil, "Roma İmparatoru Şarlman" ve "Keltler" ile ilgili bilgiyi 14. yüzyıl Bizans İmparatoru II. Manuel (1350-1425) ile Osmanlılar arasındaki savaşları anlatırken okuyucuya aktarır. II. Manuel, imparator olarak hüküm sürdüğü dönemde iki senesini Avrupa'da, yani İtalya, Fransa ve İngiltere'de geçirir. Bizans İmparatoru II. Manuel'in bu seyahatteki amacı Osmanlılara karşı askeri ve finansal destek toplamaktır. Fakat pek çok Batı şehrini ziyaret ettiği bu seyahat -Paris'e, Londra'ya, Venedik'e, Ceneviz'e, Roma'ya, başka şehirlere de gidiyor- amacına ulaşmaz ve II. Manuel herhangi bir destek sağlayamadan Konstantinopolis'e geri döner. Halkondil ise bu Fransa ziyaretini aktarır ve analiz ederken, "Keltler" ve Şarlman hakkındaki daha önce bahsettiğim bilgiyi sunar. Bu şekilde "Keltlerin" tarihsel bir süreç içinde "barbar olan ötekiyle" çatıştığının altını çizer. Bence, bu metod ile Halkondil kadim zamanlarda İberya yarımadasında savaşmış "Müslüman barbarlar" ile 15. yüzyılda Helenler ile savaşan "barbar Osmanlı Türkleri" arasında bir bağlantı kurar. Halkondil, sadece tarihi Roma imparatorları hakkında bilgi vermez, 14. ve 15. yüzyıl Kutsal Roma imparatorlarının Osmanlılara karşı giriştiği savaşları da anlatır. Halkondil'e göre Papa tarafından seçilen bu imparatorların görevlerinin önemli bir bölümü, "barbar ötekine" karşı medeni dünyayı korumaktır. Tarihçi daha önceki dönemde "Keltler" arasından seçildiğini söylediği Kutsal Roma imparatorlarının 14. ve 15. yüzyıllarda Almanlar ve Macarlar arasından seçildiğini belirtir ki, bu Alman ve Macar Kutsal Roma imparatorlarının toprakları Osmanlı Devleti'nin sınırlarında başlar. Şöyle de düşünebiliriz: Şarlman nasıl İberya'daki uç bölgesinde savaşmış ise, bu İmparatorlar da Osmanlı sınırında "barbarlarla" savaşmaktadır. Tarihçi tarih vermeden

1396 Niğbolu Haçlı Seferi'nde İmparator Sigismund'un Osmanlılara karşı savaşı kaybetmesine geniş yer ayırır. Aynı şekilde 1444 Varna seferi de tarihçi tarafından detaylı bir şekilde analiz edilir.

Halkondil, Fransız, İtalyan, Alman, Macar, Polonya etnik kimliklerini irdelerken bu kimliklerin oluşumunda tarihsel Roma kimliğinin önemine de dikkat çeker. Fakat düşüncem Halkondil'e göre Avrupa'daki değişik etnik grupların kendilerini tanımlarken kullandıkları tek önemli kıstasın Roma kimliği olmadığıdır. Ait oldukları şehirlerin kimliği Roma kimliği kadar önemlidir (mesela Venedikli, Parisli, Milanolu kimliği). Tarihçi, Almanya bölgesinin tarihini ve yönetim şekillerini anlatırken Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yetkisi dışında kalan iki yüz tane Alman şehri olduğundan bahseder.

Halkondil Batı'da yaşayan insanların zengin ve müreffeh şehirlerde yaşadıklarını yazar. Şehir sakinleri kendi yöneticilerini ve askerlerini seçerler. Halkondil'e göre İmparator ve hükümdarların özellikle İtalyan ve Alman komünleri üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur. Tarihçi Londra, Paris, Barselona, Venedik, Milano, Ceneviz ve Floransa şehirlerini detaylı bir şekilde anlatır. Bu şehirlerin antik çağa uzanan tarihlerini vurgular. Örneğin, Milano'dan bahsederken 'Μεδιαλανον' klasik toponimini kullanır, şehrin en eski zamanlardan beri yüksek bir nüfusa sahip olduğunu belirtir ve Milano şehrinin bütün insanlık tarihi boyunca yurt edinildiğini söyler.

Venedikliler-Osmanlılar Karşılaştırması

Kanım, Halkondil'in eserinde Osmanlı Devleti'ne en büyük tezad teşkil eden siyasi oluşumların Batı Avrupa şehirleri ve özellikle Venedik olduğudur. Halkondil dördüncü kitabının, yani I. Mehmet'in siyasi

Resim 4 1453'te hala ayakta olan Justinyen Heykeli'nin 15. yyda tamamlanmış çizimi. Budapeşte Üniversitesi Kütüphanesi.

Resim 5 Tetrarkî. Heykel, 4. yy. San Marko Meydanı, Venedik.

ve askeri teşkilatlanmasını ve tarihini anlattığı bölümünün yarıya yakını Venedik şehrine ve bu şehrin yurttaşlarına ayırır. Dördüncü kitap Fetret devrinin kanlı tarihiyle başlar. I. Mehmet, muzaffer hükümler olarak Osmanlı tahtına yerleştikten kısa bir süre sonra, Sinop ve Akkoyunlarla barış imzalar ki bütün ordularıyla Venedik'le savaşabilsin. Venedik elçisinin barış teklifini geri çevirir ve Venediklilerle savaşa girişir. Halkondil, işte tam bu noktada Venedik tarihi ve siyasi düzeniyle ilgili çok geniş bir özet sunar:

Halkondil'e göre Venedik şehri aristokrat Romalılar ve Helenler tarafından bin sene evvel kurulmuştur. Bin senelik tarihi boyunca Venedik şehri hep bağımsız kalmıştır. Bu siyasi başarısını idari mükemmeliyetine borçludur. Venedik eski zamanlarda demokrasiyle yönetilir. Halkondil şehirde demokrasiyenin oligarşiye geçişin sebeplerini de şu şekilde sı-

ralar: Venedikliler kazançlarını ticaretten elde eden kişilerdir. Fazlaca zaman harcamayı gerektiren demokratik yönetim kendi özel ticaret hayatlarıyla, işleriyle ilgilenen yeterli vakit bırakmadığı için kendi istekleriyle şehrin idaresini belirli bir zümreye devrederler. Halkondil, daha sonra Venedik şehrinin idari sistemiyle ilgili kapsamlı bilgi verir. Yüksek konsey, senato, konsül mekanizmalarını anlatır ve şehrin hukuki yapısı hakkında yazar.

Halkondil'in bize aktardığı bu kuruluş efsanesinde şehre ilk yerleşenler aristokratlardır ve bu detay, kanımca, büyük önem taşımaktadır. Bir taraftan Halkondil I. Mehmet'ten "işkembeci" olarak bahseder. Halkondil'e göre Fetret Devrinde I. Mehmet kardeşlerinden kaçıp Bursa'ya sığınmış, burada bir süre yaşamış ve kendini gizlemek için bir işkembecinin yanında çalışmıştır. Okuyucunun gözünde "Aristokrat Venedikliler" ile "işkembeci" olduğu belirtilen I. Mehmet önemli bir tezad oluşturur.

Müellif, Venediklilerin İtalyanlarla, yani kendileriyle aynı ırktan insanlarla, savaşmaktan kaçındığını söyler. Bizans'a karşı gerçekleştirilen 1204'teki IV. Haçlı Seferi'ni bu şekilde açıklar. Halkondil'e göre Venedikliler kendi ırklarından insanlarla -İtalyanlarla- savaşmayı istemedikleri için, yabancı olan Bizanslılarla savaşmayı tercih etmişlerdir. Tabii hem Venediklilerin hem de Bizanslıların Hıristiyan olduğu malumunuz. Aynı kitapta Halkondil hem Fetret Devrini ve hem de kardeşin kardeşi katletmesini anlatır. Hem de Venedikliler hakkında bu bilgiyi -kendi ırklarından olan İtalyanlarla savaşmamayı tercih etmelerini- bize sunar. Düşünceme göre, Tarihçi bu sayede Venediklileri övmektedir.

Zenginliğini herhangi bir toprak parçasına değil ticarete borçlu olan Venedikliler ile geniş topraklara sahip bir imparatorluk olan Osmanlılar bu yönleriyle de tezat teşkil ederler. Bu tezat okuyucuya Venediklilerin, Osmanlı yönetiminden daha mükemmel bir yönetimle, demokrasi/oligarşi ile yönetildiğini düşündürür.

Fakat Halkondil'in bize sunduğu bu analiz objektif değildir. Zira, her ne kadar tarihçi, Venedik hakkındaki özete başlarken, Venedik'in bin senelik tüm tarihi boyunca bağımsız olduğunu söylese de, Venedik tarihi boyunca bağımsız bir devlet olmamıştır. Geç antikitede Ravenna bölgesine, yani Bizans'ın İtalya'daki topraklarına bağlıydı. Tahminimce Halkondil Bizanslı bir yazar ve bu gelenekten gelen bir tarihçi olarak bu bilgilere vakıftı. Fakat bu bilgileri okuyucusu ile paylaşmamayı seçmişti.

IV. Haçlı Seferi'yle ilgili verilen bilgiler de objektif değildir. 1204 Haçlı seferi sırasında Venedikliler Haçlı ordularının hedefini Mısır'dan Konstantinopolis'e çevirmekte çok önemli bir rol oynamışlar ve Konstantinopolis'i yağmalamışlardır. Bu yağma sonucunda Bizans başkentinin zenginliğini ve tarihi eserlerini kendi şehirlerine, Venedik'e götürmüşlerdir. Bu eserler arasında 4. yüzyılda yapılmış ve Roma'nın dört imparatorunu (Konstantin dönemindeki Tetrarki'yi) temsil eden heykel mühim bir yer tutar. (Bkz. Resim 5) Bu heykel günümüzde halen Venedik'in San Marco Meydanı'nda bulunmaktadır. Önemli bir Roma imparatorluk simgesi olan heykelin Venedikliler tarafından kendi şehirlerine götürülmesi ayrıca manidardır. 5. Yüzyılda yaşamış bir imparatoru temsil eden başka bir heykel daha Venedikliler tarafından götürülmüştür ki, günümüze kalan tek geç dönem Ro-

Resim 6 Bronz Heykel. Geç Antik Dönem. Barletta.

ma imparatorluk heykeli budur. (Bkz. Resim 6)

Öte yandan, Halkondil'e göre IV. Haçlı Seferi'nin esas nedeni Latinler ve Ortodokslar arasındaki dini ayrılıktır. Tarihçiye göre Venedikliler 1204 yılında herhangi bir şekilde maddi kazanç peşinde değildi. Esasında tarihçinin Venedik hakkındaki bu sunumu Bizans geleneğine oldukça ters düşmektedir. 1204 sonrası Bizans Devleti'nin siyasi ve idari parçalanması Bizanslıların Latinler hakkındaki ön yargılarının güçlenmesine sebebiyet vermiştir. Bizans yazarlarına göre Latinler, özellikle Venedikliler, aç gözlülükleri nedeniyle Haçlı seferinin rotasını Müslümanlardan Hıristiyanlara çevirmişlerdir. Halkondil, Bizans yazarlarının Latinler hakkındaki bu yargılarına hiç yer vermez ve bu açıdan da Bizans geleneğinden farklı bir sunuş

yapar. Bu şekilde Venedik kimliğini; Venedik siyasi/kent kimliğini kusursuz bir kimlik olarak sunar. Bu kusursuz Venedik kent kimliği, yani "medeni öteki" kimliği, Osmanlı kimliğinden yani "barbar öteki" kimliğinden çok farklı bir yapıdadır.

Kapsamlı bir sunum oldu. Çok teşekkürler. İsterseniz Dukas'la mukayese edilerek de sorular sorulabilir. Ama birçok şeyi özet geçti Aslıhan Hanım. Açılmasını istediğimiz noktalar varsa, onlar hakkında da soru sorabiliriz.

Osmanlı hakkında birinci elden defterdarlardan mali bilgiler aldığınızı söylediniz. Nasıl alıyor bu bilgiyi? Onlarla nasıl bir ilişki içerisinde?

Konuşmamda hiç dokunmadığım, önemli bazı bilgiler vardı. Bunlardan biri de tabii ki Halkondil'in kim olduğu ve nerede doğduğu, ne-

rede büyüdüğü, kimleri tanıdığı ve tarihinde sunduğu bilgilere nereden ulaştığı. Maalesef Halkondil hakkındaki en geniş bilgi, eserinin kendisi. Tarihi kaynaklarda kendisinden çok az bahsedilmekte. Bildiklerimiz şunlar: Atina'da 15. yüzyılın başında doğmuştur. Atina bu dönemde Floransalı bir ailenin kontrolü altında. Floransalı Atina dükü öldüğünde Halkondil'in babası ki, kendisi şehrin önde gelenlerinden biri, şehrin yönetiminin kendisine geçmesi için II. Murat'ı ziyaret ediyor. Bu sırada Halkondil daha ufak bir çocuk. Halkondil'in babası II. Murat'a elçi olarak gider. Fakat yönetimin kendisine geçmesi konusunda başarılı olamaz ve Halkondil'in ailesi Atina'dan ayrılmak zorunda kalır. Tarihçi gençliğini Mistra'da, yani Peloponnesos'un başkentinde geçirir. Halkondil, Mistra'da iyi bir eğitim alır ve dönemin önemli bazı entellektüelleri ile tanışır: Örneğin modern arkeolojinin babası sayılan Kyriac D'Ancona, gezi notlarında genç Halkondil ile tanıştığını yazar ve genç adamı över. Kyriac D'Ancona'nın Fatih döneminde Osmanlı Sarayında tanıdıkları olduğunu biliyoruz. Bunların dışında Halkondil, II. Mehmet döneminde Osmanlı defterdarlarıyla tanıştığını söylüyor. Bu tanışma nasıl gerçekleşti, bilmiyoruz. Ben iki seçenek olduğunu düşünüyorum: Ya Osmanlı Konstantinopolis'ine gitmiştir ya da Osmanlı ordusu sefere çıktığında tarihçi Osmanlı ordusuna bir şekilde eşlik etmiştir.

Tarihçimizin babası Yorgos Halkondil II. Murat'a elçi olarak gittiğinde, Murat zaten ordusunu Peloponnesos'da savaşa yollamış durumda. Yorgos Halkondil, II. Murat'a 30 bin altın götürüyor. Fakat Sultan kesin kararlı, parayı kabul etmiyor. Yorgos Halkondil Sultan'dan (ailesi Atina'nın ileri gelenlerinden ve ölen Atina dükünün karısı da Yorgos'un akrabası) Atina şehrinin idaresinin kendi ellerine, yani Halkondil ailesine, geçmesini istiyor. Ama II. Murat şehrin idaresinin Osmanlı'ya geçmesini niyetinde. Yorgos Halkondil'i alıkoymuyor ve Atina şehrini kendisine devretmesini talep ediyor. Yorgos Halkondil öğreniyor ki, Osmanlı sultanı zaten askerlerini Mora'ya yollamış; bu yüzden kaçıyor. Bu arada vefat etmiş olan Florensalı Dükün çocuğu yok, iki yeğeni var. Bu yeğenler Atina'da bir darbe yapıyorlar ve o darbe sonucunda hem Halkondil ailesini hem de Floransalı dükün dul eşini şehirden uzaklaştırıyorlar.

Sonuçta, bahsettiğim gibi, Halkondil aristokrat bir aileden geliyor ve ailesi vasıtası ile Osmanlılar hakkında da bilgi sahibi, diye düşünür-

yorum. Tabii, başka önemli detayları hiç anlatmadım. Mesela Kyriac d'Ancona'nın Fatih Sultan Mehmet'in hocası olduğu, Babinger'in eserinde sık sık geçer. Esasen Kyriac Fatih'in hocası değil, fakat Fatih'in yakın çevresinde Kyriac'ın tanıdıkları var. Kyriac d'Ancona Fatih'in yakın çevresinden kişileri tanıyor ama aynı zamanda İtalya'da Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı seferi düzenlenmesi için oldukça çaba gösteriyor. Evet, Halkondil'in Osmanlılarla bağlantıları var, fakat Batı'yla da bağlantıları var. Zaten Batı hakkında bu kadar detaylı bilgi vermesinin sebebi de bu. Tabii başka bir akrabasından da bahsetmem lazım; İtalya'da üne kavuşmuş olan Dimitri Halkondil. Dimitri, Laonikos'un kuzeni. İtalya'da yaşıyor, Padua'da, Floransa'da Yunanca hocalığı yapıyor ve Osmanlılara karşı Haçlı seferi organize etmek için büyük çaba gösteriyor. Oldukça yetkin bir pozisyona sahip ve İtalyan Rönesans'ında önemli bir rol oynadığı söyleniyor.

Yazar Osmanlı ordularının menşei hakkında detaylı bilgi veriyor mu? Erken dönemde Osman oğullarının etnik menşei konusu çok belirgin değil. En azından belli bir ölçüde tartışma konusu olduğunu.

Türkler nereden geldi sorusu ile Osmanlı Türkleri nereden geldi sorusu arasında bir fark var. Ben daha çok Türklerin orijiniyle ilgili bilgilerden bahsettim, İskitliler bağlamında. Esasında tarihçi, her iki menşesine de değiniyor. Değişik hikayeler anlatıyor bu konuda. Fakat, "bu doğrudur" demiyor. Osmanlı Türklerinin nereden geldiği hakkında da bilgi veriyor. Söğüt'e yerleştiklerinden, Oğuz Türklerinden geldiklerinden bahsediyor bir yerde. Başka bir yerde ise, "Sultan Alaaddin Keykubat onları Bitinya bölgesine, bu tarafa yolladı. Orada uçta başarı sağladılar, ondan sonra toprak verdi", diyor.

İskitlerle ve Türklerin orijiniyle ilgili daha da fazla hikaye anlatıyor. Mesela Halkondil şöyle yazıyor "Bazıları diyor ki, Türkler, Pers topraklarındaki Türk adlı şehirden geliyor". Herodot da birbirinden çok farklı hikayeler anlatıp "bana bunlar anlatıldı" der... Benzer şekilde Halkondil de aynı yöntemi uygulayarak, bir yandan "Persler'in Türk şehriden geldiler bu Türkler" diyor, öte yandan "Arapların arasında Ömer'i takip eden insanların bir kısmı Araplardan ayrılıp daha göçebe bir hayata döndüler, daha uzun vadede bunlar Türkler oldu" diyor. Aynı şekilde şunları da yazıyor: "başkaları da diyor ki, Orta Asya'dan geldiler."

Burada "başkaları" derken kaynak belirtmiş mi?

Maalesef hayır. Herodot bazı bilgileri verdiği zaman, "Bunu bir Mısırlıdan duymuştum" ya da "Bir Fenikeliden işitmiştim" gibi kaynak belirtiyor. Halkondil bunu nadiren yapıyor. Yani pek çok bilgi vermesine rağmen bilginin kaynağını nadiren iletiyor. Daha önce bahsettiğim defterdarlarla ilgili örnek bir istisna esasında.

Ama Osmanlı kaynaklarından beslendiği de aşikar.

Evet, ben de öyle düşünüyorum. Ama bu bilgiyi tam olarak şu kişiden almış demek zor. Bir de ilginç bir detay var: Kardeş katlinin sadece Osmanlı döneminde değil, Oğuz Türklerinde de bir gelenek olduğunu söylüyor. Diyor ki, "Bu konuda araştırdım ve öğrendim ki Oğuz Türkleri de kardeş katlinin devletin bekası için uygun olduğunu düşünüyordular." Birinci kitapta bu bilgiyi veriyor. Osman'ın kendi kardeşlerine karşı savaşa giriştiğini ve onları öldürdüğünü söylüyor. Sonraki kitaplarda Fetret devrinden bahsediyor.

Tarihinin gelenek içerisinde kullandığı kavramlarla farklı bir yere oturduğunu söylediniz. Buna döneminde herhangi bir tepki oluyor mu? Yani İstanbul için farklı bir isim söylemesi, Roma geleneğinin devamı saymaması bir tepki alıyor mu? İkinci sorum, Venedik'e yaptığı müspet vurgunun arkasındaki siyaset nedir sizce?

Halkondil, Bizans geleneğinden farklı bir bakış açısıyla tarihe yaklaşıyor derken, amacım Laonikos Halkondil'in tek istisna olduğunu söylemek değildi. Bizans tarih yazıcılığı geleneğinde bir istisna olmasına rağmen, Halkondil'in ait olduğu bir grup entelektüel de onunla benzer fikirler taşımaktaydı. Örneğin Plethon. Plethon, Halkondil'in Mistra'da, yani ailesi Atina'dan atıldıktan sonra yerleştikleri yerde, hocası olmuş ya da en azından tanışmış olduğu önemli bir entelektüel. Plethon çok ilginç bir karakter, 14. yüzyılda bir Türk şehrinde Yahudi bir filozofun öğrencisi olmuş. Ortodokslarla, Latinlerin aralarındaki dini ayrılıkları gidermek üzere 1438-1439'da toplanan Floransa-Ferrara Konsül'üne Bizans delegesi olarak katılıyor ve iki senesini İtalya'da geçiriyor. Plethon'un esas adı Yorgos Gemistos. Plethon adını Platon'a olan bağlılığından dolayı daha sonra alıyor. İtalyan Rönesans'ında ve daha geniş anlamda Avrupa'da Platon'a yeniden bir ilgi doğmasının esas sebeplerinden biri olarak onun çalışmaları gösteriliyor. Daha da ilginç, bazı tarih-

çilere göre Plethon hayatının geç bir döneminde Hıristiyanlıktan dönüyor ve Pagan oluyor -en azından Plethon'un çağdaşı ve düşmanı Yorgos Scholarios, Plethon'u bu şekilde suçluyor. Eflatun'un "Kanunlar"ı ile aynı başlığa sahip bir eser kaleme alıyor. Bu eser Gennadios Scholarios tarafından yakılıyor, elimizde sadece Scholarios'un sakladığı bölümler kalmış. Scholarios, 1453'ten sonra II. Mehmet tarafından Patrik olarak atanmıştır. Tabi Gennadios Scholarios da aynı zamanda Batı'yla son derece alakalı, belki Plethon'dan daha fazla Batı felsefesini bilen bir kişilik. Fakat hayatının daha sonraki döneminde yüzünü Batı'dan Ortodoksluğa çevirerek, Ortodoksların lideri konumuna geliyor. Demek istediğim şeydu: Plethon için önemli olan Roma geleneği değil, Pagan gelenek, Helen- Pagan geleneği. Plethon da kendisini Helen olarak tanımlıyor, Roma kimliği ile tanımlamıyor. Aynı şekilde Bessarion, ki daha önce bahsetmiştim, Kardinal olmadan evvel o da Plethon'un öğrencisi olmuş birisi ve o da Helen kimliğini Yunanca yazdığı eserlerde vurguluyor. Örneğin Trabzon kenti için yazdığı *Methiye*'de Helen kimliğini vurguluyor ve Konstantinopolis'e "Byzantion" diye referans veriyor. O yüzden Halkondil, bu entelektüel çerçeve içinde değerlendirdiğimizde, bir istisna değil. Onun gibi düşünen başka Bizanslı entelektüeller de mevcut. Fakat tarihçiler arasında bir istisna...

İkinci sorunuz, Venedik'e yaptığı müspet vurgu... Venedik'le ilgili olan bölümde anlatılanlar, Venedik'in nasıl kurulduğu, kurucularının kimler olduğu, bağımsızlığı vs., bütün bunlar Venedik kronik geleneğinde tekrarlanan motifler. Ve bu gelenek 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar devam etmiş bir gelenek. Yani Halkondil yazarken bu gelenek yaşayan bir gelenek. Öte taraftan Bizans geleneği de yaşayan bir gelenek. Halkondil Venedik şehrini betimlerken Bizans geleneğini seçmiyor, Venedik geleneğini seçiyor. Belki de Osmanlılara karşı bir tezat oluşturmak için Venedik'i bu şekilde betimliyor. Başka bir bölümde Osmanlı kimliğini anlatırken, devşirmenin ne kadar önemli olduğundan bahsediyor. Devşirme demiyor, ama diyor ki "Her sene çocuklar Hıristiyan ailelerden toplanıp gemilere bindirilip Anadolu'ya yollanırlar, orada bir iki sene kalırlar ve Türkçe öğrenirler. Ondandıktan sonra yeniden toplanır ve Gelibolu'ya götürülürler. Oradaki teknelere yerleştirirler ve boğazı geçmek isteyen Osmanlı ordusuna, seferler sırasında yardım ederler. Sonra bunlar yeniden toplanırlar. Bir kısmı Kapıkulu ordusuna dahil edilir, diğerleri gemilerde çalışmaya devam ederler.

Çok az bir parayla birkaç sene yaşadktan sonra bir kısmı yükselir, diğ-
gerleri o şekilde çalışmaya devam eder". Bu kapıkullarının arasında
garipler/gariyyan diye bir gruptan bahsediyor ki bu gruptaki insanların
Libya, Mısır ve üçüncü bir ülkeden geldiklerini, bir iki seneliğine
Kapıkulu ordusunda görev yaptıklarını, bunun karşılığında belli bir pa-
ra kazandıklarını söylüyor. Demek istediğim, Osmanlı askerî kimliği
belli bir yerle özdeşleşmiş bir kimlik değil. Hatta bu şekilde, yani in-
sanların doğdukları yerlerle kendilerini tanımlamasını engelleyerek
bir Osmanlı kimliği oluşturuluyor. Buna karşılık Halkondil'in tanımla-
dığı Venedik kimliğine baktığımızda, bin senedir spesifik bir coğrafya-
da yaşamış, büyümüş ve tarihlerini o şekilde geçirmiş insanların kim-
liğinden bahsediyoruz. Ve Halkondil'in anlatısına göre Venedik'in idari
sistemleri Venedik'in coğrafyasıyla iç içe geçmişler. Ben Venedik'i
bu açıdan Osmanlı'ya karşı bir tezat oluşturmak için bir motif olarak
kullandığımı düşünmüştüm. Ama bunun dışında eminim başka iyi ce-
vaplar da vardır.

*Osmanlı'nın etnik menşeinden bahsederken Dukas farklı bir şey
söylüyor, karma bir etniteden bahsediyor (mixo-barbaroi). Ama
Halkondil, göçebe olduğundan, Asya kökenli olduğundan bahsediyor.
Acaba burada da mı göçebe ve yerleşiklik tezatını devam ettir-
mek için böyle bir şey öne sürmüştü?*

Evet, ben de aynı şekilde düşündüm. Sizin de aynı şekilde düşün-
müş olmanız sevindirici. Öte yandan, Halkondil Batılı İtalyan hümanist-
lerden önemli bir noktada ayrılıyor. Çünkü İtalyan hümanistler Osman-
lılara 'İskitli' diyorlar. Halkondil 'İskitli' demiyor, "İskitlilerle benzer bir
kültüre aitler ve kökenleri İskitlilere dayanıyor" diyor. Osmanlıların, İskit-
lerin göçebe kültüründen bir şekilde daha yerleşik bir kültüre geçmiş
olmaları söz konusu.

*Dukas Tarihi çok eski peygamberlerden başlayıp devam edip sonra
dönemin Bizans hükümdarlarını anlatıyor, Osmanlıya geçiyor. Bil-
diğimiz kronik tarzı budur. Halkondil'in eserine kronik diyemiyoruz
herhalde değil mi?*

Halkondil eserinde tarih vermiyor. Zaten en zorlayıcı özelliklerinden
biri tarih vermemesi. Bu bundan önce oldu, bu bundan sonra oldu şek-
linde referanslar veriyor. Maalesef, bu bilgiler de hatalı olabiliyor.

Bizans tarih yazıcılığı geleneği diyorsunuz ya, o geleneğe Dukas mı daha uygun, yoksa bu tarz bir eser mi daha uygun?

Her tarihinin kendisine has özellikleri var tabii ve hiçbir tarihçi diğer bir tarihçiye benzemiyor. O açıdan mesela 11. yüzyılda yaşamış Bizans tarihçisi Anna Komnena aileye ve Komnenilerin aile bağlarıyla İmparatorluğu ellerinde tutmalarına çok önem vermiş. Prokopios ise “tykhe” motifini kullanarak olaylar ve sebeplerini anlatmış. Dukas’ın tarihinde Tanrı çok önemli bir pozisyonda. Tarihi olaylar Tanrı’nın birebir tarihe yön vermesiyle oluşuyorlar. Osmanlı Türkleri Bizanslıları yeniyorlar, çünkü Bizanslılar Tanrı’nın isteklerine aksi yönde hareket ederek Latinlerle, Katoliklerle kiliselerini birleştirmek istemiyorlar ve 1453’ün son saatlerinde bile Latin karşıtı kişiler propagandaya devam ediyorlar. Sanki her tarihçi farklı kavramlarla tarihi açıklamaya çalışıyor gibi.

Dukas’ta Türklerle ilgili bazen aşırı olumsuz detaylar var. Burada herhalde biraz daha üst perdeden bir anlatım görüyoruz.

Halkondil’in şaşırtıcı özelliklerinden biri bir tarihçi olarak oldukça mesafeli duruşu. Türkler’e “barbar” diyor, ama hakarettten kaçınıyor. Mesela II. Murat’ın, Mora seferinden hemen sonra 600 tane savaş esirini satın alarak babası için kurban ettiğini söylüyor. Ve bu detay Herodot’un İskitli geleneklerini çağırıştırıyor hemen. Ama böylesine şaşırtıcı bir bilgiyi vermesine rağmen herhangi negatif bir açıklamada bulunmuyor bununla ilgili. “Ne kadar barbarlar”, “insan doğasına aykırı hareket ediyorlar” ya da “ne kadar gözlerini kan bürümüş”, demiyor.

Kendi tarih geleneğinden farklılaşan bir üslup diyorum ya Mukaddime için de. Aynı dönemde İbn Haldun da İber tarihini yazarken Mukaddime’inde, var olan geleneği eleştiren ve yeni bir şey öneren bir tarihçilik ortaya koymaya çalışıyor. Bunlar aynı çağda, 50 yıl önce. O tür bir uğraşı var diyebilir miyiz? Normal bir kronik yazmaktansa, böyle bir derdi olabilir mi?

Kronik yazmak istemediği çok bariz. Zaten girişte bahsettiğim gibi Herodot’ un tarihine direkt konu olarak referans var. Öte taraftan hiç bahsetmediğim başka bir tarihçi Thukydides de, eserine “Atinalı Thukydides” diye başlıyor. Laonikos Halkondil ise Tarihine, “Atinalı Laonikos” diye başlıyor. Ayrıca Halkondil’in dil kullanımı Thukydides’e benzerlik taşıyor. Yani Halkondil klasik Yunanca; M.Ö. 6. yüzyıl Atik Yunanca ile yazıyor. Klasik Yunanca yazdığı, dilinin çok arkaik olduğu söylenir zaten.

Konu ve analiz olarak da Halkondil ayrıcalıklı bir konuma sahip. İnsan hayatını ve beşeri meseleleri analiz ederken, din ve Tanrı tanımlayıcı bir öge değil. Halbuki Dukas'ın tarihinde Tanrı en önemli etkindir. Halkondil, Tanrı'ya Dukas'ın verdiği gibi referans vermiyor, "Tanrı bunu istedi" demiyor. Sadece bir kere Tanrı'ya etken bir rol biçiyor: Kitabın başında aya ve gezegenlere Tanrı tarafından ruh verildiğini, onların ruh sahibi varlıklar olduğunu söylüyor. Orada Tanrı'ya da "büyük Kral, büyük İmparator" diyor ki, bu da Eflatun'un terminolojisi. Ve gezegenlerin ruhu olması da Eflatun'un *Timaios* eserinde bahsettiği şey. Bana göre Halkondil, tarihi anlatmak ve anlamak için Tanrı'dan başka kavramların kullanılması gerektiğini düşünüyor.

1453'ün travmasından bahsediliyor ya. Bunu kimisi "Tanrı'nın bize verdiği bir ceza" şeklinde algılıyor. Belki Dukas var olan durumu biraz meşrulaştıran bir şey olarak böyle algılamıştır. "Biz suç işledik. Tanrı'nın dediği gibi hareket etmedik ve bizi cezalandırdı." Onunki öyle bir tepki olabilir.

Ama gerçekte insanın öyle bir inancı olmazsa öyle bir şey söylemez gibi geliyor bana.

Yok, olabilir. Osmanlının düşüşünde de benzer farklı tepkiler görüyoruz. Kimisi tamamen bizim dinle ilişkimiz etrafında bunu şekillendiriyor. Bunu biraz daha entelektüel bir tepki olarak okumak gerekir. Osmanlının veya İslam'ın düşüşü olarak. 18. yüzyıldan sonra, mesela Selefilik diye bir akım doğuyor. "En klasiğe gidelim, oradan tekrar bir açılım sağlayalım" diyor bunlar. Bu tarihte de 1453 travmasına öyle bir entelektüel tepki olabilir mi? Klasiklere gidelim, daha önceye. Mesela, Roma-Bizans ayrımı yapmasının Bizans'ı önemsemesi anlamında değil de, yenilen bir devletle Roma'yı ayrıştırmaması şeklinde okunabileceğini düşünüyorum. Yani Bizans yenilmiş bir devlet, realite bu; mağlup olmuş, yok olmuş bir devlet. Halkondil'in yazdığı tarih 1453 sonrası çünkü. Ama Roma diye herkesin kafasında bir yücelik var. Bizans'la Roma'nın ayrışması Bizans'a önem vermediğinden değil de, Roma yenilmediği için, onu daha yüceleştirme anlamına da gelebilir.

Evet. Belki ilk bakışta bu daha doğru, sizin dediğiniz gibi düşünülebilir. Ama Halkondil'in eserine baktığımızda, hangi insan topluluklarını

methediyor, hangi tür siyasi organizasyon ona göre makbuldür, onun gözünde tercih edilir, bunlara baktığımızda, imparatorluk düzeni onun için insanın kendini geliştirebileceği, yaşanabilecek en iyi düzen değildir. Bence Halkondil'e göre en iyi düzen şehir geleneğidir çünkü Halkondil en büyük methiyeyi Venedik için düzüyor. Klasik geleneğin değişik pek çok katmanı var. Bununla birlikte imparatorluk düzeninden daha evvelki Helen şehir geleneği bence Halkondil'in çok daha fazla inandığı bir düzen. Zaten Herodot ve Thukydides'in eserlerini model alırken kendini bu gelenekten bir yazar olarak görüyor.

En klasik dönem.

Evet. "1453'te Bizans çökmüş, kendi imparatorlukları ortadan kalkmış, o yüzden Roma'nın varisi Mehmet değil de, Batı Avrupa'daki devletler olsun" diye okuyabiliriz. Fakat bence Halkondil'i bahsettiğim Bessarion ve Plethon entelektüel çerçevesinde düşünmemiz lazım. Zaten Bessarion'un bir eseriyle Halkondil'in tarihindeki bir paragraf çok benziyor. Orada Halkondil diyor ki, "Roma imparatoru merkezi, Roma'dan Byzantion'a taşımaya karar verdi, Roma'yı ve Avrupa'yı geride bırakarak Helenlerin yoğun olduğu bu coğrafyaya taşındı". Bessarion'un Trabzon için yazdığı *Methiye*'de de buna çok benzeyen bir bölüm var: "Roma yeni merkeze taşındı, ama Helen kültürü yok olmadı, yaşamaya devam etti". Bessarion'a göre Trabzon bir Helen şehridir mesela. Onlar için bu kavramlar bence çok önemli. Ve söyledikleri şeylere gerçekten inandıklarını düşünüyorum. Daha önce bahsettiğim konuya dönersek, dinden relativist bir kavram olarak bahsediyor Halkondil. İslam hakkında Bizans tarih yazarları arasında en pozitif bilgiyi veriyor. Hac hakkında, zekat hakkında bilgi veriyor. Vakıfların öneminden bahsediyor.

Tam yeri geldiği için soruyorum. Kuruluş dönemi için esnek yapıdan bahsediyor dediniz. Şimdiki Osmanlı kuruluş çalışmalarında da üzerinde en çok durulan konular arasında gazadan, yağmadan bahsedilir. Dukas'a atıf yaparsak, o, yağmayı ön plana çıkarır. Halkondil bu konuda herhangi bir şey söylüyor mu?

Evet. Gaza, dini özellikleri olan bir terim. Kanımca gaza dersek başka bir anlam, akın dersek başka bir anlam yüklüyoruz. Halkondil, bu esnek yapıyı dinle ilişkilendirmiyor. Batı Trakya'daki Osmanlı askerlerine hitap ederken "akıncılar" diyor; "akmak" kelimesinin Yunancasını kullanıyor. Ama gaza kelimesini kullanmıyor.

Rönesans etkisi olamaz mı?

Rönesans etkisi de var. Mesela Plethon'un Bizans imparatorları için yazdığı tavsiye mektupları var. Plethon bu mektuplarda "Bizans'ı nasıl kurtarırız?" sorusuna cevap arıyor. Aynı şekilde Kardinal Bessarion da yazdığı bir eserde Bizans'ı kurtarma yollarını arıyor: "Batı'ya Bizanslı öğrenciler, insanlar yollayalım. Gemi yapımcıları, harita yapımcıları olsunlar ve Hellas'a geri dönsünler, bilgilerini aktarsınlar. Ve onların teknik bilgisini biz değerlendirelim". Plethon ve Bessarion'un pragmatik tavsiye mektupları var. Daha ideolojik ve felsefi çözümler de düşünülüyor. Mesela Plethon, platonik bir devlet düzenine geri dönelim diyor. O, Rönesans İtalya'sından etkilenmiş ama Rönesans İtalya'sı da zaten bu Helen geleneğinden etkilenmiş. İki aynayı karşı karşıya koyduğumuzda, kimin kimden etkilendiğini ortaya çıkarmak zor olabilir.

Venedik kronikleri dediğiniz objektif, dinin fazla irdelenmediği metinler. O dönemde Rönesans Avrupa'sında da dinden fazla söz edilmeyen hümanist tarifler var mı? İki taraflı bir etkileşim olabilir.

James Hankins'in Rönesans hümanistlerinin Haçlı Seferleri ile ilgili yazdıkları propaganda hakkında bir makalesi var. Hankins diyor ki: "İlk başta bu başlığa baktığınızda burada bir paradoks var gibi geliyor. Hümanistler ve Haçlı Seferleri! Hümanistler Rönesans'a ait, Haçlılar da Ortaçağ'a ait. Bu ikisi nasıl bir araya gelmiş?" Daha sonra şu şekilde devam ediyor; "Oysa, bu dönemde, Rönesans'ta, yazılmış olan metinlerin pek çoğu Haçlı seferleri ile ilgili. Nasıl Haçlı Seferi yapılır, bunun propagandası nasıl yapılır? Fakat, aynı zamanda Rönesans İtalya'sı Haçlı geleneği, Ortaçağ Haçlı geleneğinden farklı. Çünkü Ortaçağ Haçlı geleneğinin propagandası ve mentalitesi şu şekilde: "Biz Hıristiyanız, onlar Müslüman. Ve onlar kutsal toprakları ele geçirmiş durumdalar. Bizim Hıristiyan olarak görevimiz kutsal toprakları onlardan geri almaktır". 15. yüzyıldaki Haçlı seferleri ile ilgili propaganda-lara baktığımızda ise "biz medeniyiz, onlar barbar (Osmanlı Türklerinden bahsediyorlar), amacımız Bizans'ın yok olmasına sebep olmuş ve klasik geleneğe büyük bir darbe indirmiş olan bu barbar Türklerden Konstantinopolis'i geri almak" yaklaşımıyla karşılaşıyoruz". Tabii Ortaçağ ve Rönesans arasında büyük fark var; Haçlı seferi için yapılan propaganda da bile düşmanlarını ve kendilerini artık klasik terminoloji – ve dini terminolojiyi daha kısıtlı bir şekilde- kullanarak tanımlı-

yorlar. Bir kavram kayması gerçekleşmiş bu dönemde. Halkondil'in eseri de benzer klasik temalar taşıyor.

IV. Haçlı seferinde, aslında Doğu'daki kutsal toprakların Müslümanların elinden alınarak oralara tekrar Hıristiyanların ya da gerçek sahiplerinin hakim olması amacıyla yola çıkıldı, ama İstanbul alındı. Benim öğrenmek istediğim, tarihçinin bunu ne şekilde gördüğü. Mesela, onun için dinin çok fazla önemi olmadığını, Osmanlı Türklerinin dini inançlarının onu çok fazla ilgilendirmediğini söylediniz.

Hayır. Dini inançları onu ilgilendiriyor, ama bir etnografin ilgileneceği şekilde ilgileniyor. Dini ve Tanrı'yı, tarihi olayları anlamlandıran ve açıklayan bir kavram olarak kullanmıyor.

Eğer gerçekten onun için çok fazla önemi yoksa, Türklerin barbar olması ne şekilde izah edilebilir? Ya da İslam'a uygun şekilde yaşamayan ve aynı zamanda Helen olmayan insanların barbarlığı tutarlı bir şekilde nasıl anlatılabilir? Onun gibi birisi nasıl anlatabilir?

Sözünü ettiğim klasik gelenek, şehir geleneği ve oligarşik siyasi yapılar. Bunlar Venedik tarafından kullanılan siyasi yapılar. Senato, büyük konsey vs. kendi yöneticilerini kendilerinin seçtiklerinden, hukuki bürokrasiden, savaş ve barış konularında ortaklaşa karar aldıklarından bahsediyor. Bütün bunlar insanın aklına klasik Helen şehirlerini getiriyor.

Hem Helen olmayan, hem de barbar olmayan örnekler var, mesela Bulgarlar. Hem Helen değil, hem de barbar sayılmıyor.

Hem Helen olmayan, hem barbar olmayanlar... Barbar değişimler çünkü klasik geleneği kendilerine göre 15. yüzyılda ve daha öncesinde yorumluyorlar. Kanımca Halkondil için "Barbar" demek klasik geleneğe dahil olmayan demek.

Teşekkür ederiz. Yorduk. Tez bitse de bir çok soru kalır. Ama herhalde çalışma ilerledikçe, derinleştikçe bazı cevaplar daha belirgin olur.

Halkondil yaşıyor olsaydı ve ona sorsaydım büyük ihtimalle cevapları alırdım. Teşekkür ederim.

Francis/Sphrantzes Tarihi*

Mevlûde BAKIR**

İstanbul'un fethi ile ilgili bilgi veren dört tane Bizans kroniği bulunmakta. Bir tanesi Georgios Francis, ikincisi dünyanın yaratılışından 1462'ye kadarki dönemi anlatan Mihail Dukas, üçüncüsü 1451–1467 dönemi olaylarını içeren ve Fatih dönemini detaylı bir şekilde anlatan İmrozlu Kritovulos, dördüncüsü de 1480'lerde yazılmış olan ve 1298–1463 dönemindeki olaylardan bahseden Atinalı Laonikos Halkondil'tir. Bütün bu kroniklerin ortak özelliklerinden bir tanesi Konstantinopolis şehrinin kuşatılmasını, fethini anlatmalarındır. Ancak bu süreçte meydana

Mevlûde Bakır

gelen olayları anlatırken eserler arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bazıları bir konuda daha uzun, daha detaylı bilgi verirken bazıları aynı olayı daha kısa bir şekilde anlatmışlardır. Bununla birlikte, bu kaynaklar içinde, Georgios Francis'in eseri bana göre diğerlerinden bir adım öne çıkıyor, çünkü diğer kronik yazarlarının aksine Francis devlet kademesinde yer alan bir insandı. Biraz sonra bahsedeceğim gibi, imparatorun sonra gelen en önemli kişi unvanına sahipti ve dolayısıyla, devlet işlerinin birebir içinde, imparatorluğun şehri savunmak için na-

* *The Fall of the Byzantine Empire. A Chronicle by George Sphrantzes, 1401–1477*, trans. By M. Philippides; Yeorgios Francis, *Şehir Düştü! Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: İletişim Yayınları, 4. baskı, 1995; Yeorgios Francis, *Şehir Düştü! Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi*, çev. Kriton Dinçmen, İstanbul: Scala Yayıncılık, 5. baskı, 2002.

** İTÜ, Sanat Tarihi Bölümü Doktora Öğrencisi.

sıl hazırlıklar yaptığının birebir tanığı olan biriydi. Bu nedenle verdiği bilgiler diğerlerine göre biraz daha sağlıklı ve güvenilirdir diyebiliriz.

Yeorgios Francis hakkındaki elimizde kısıtlı bilgiler bulunmakta. Bize ulaşan bilgilerde unvanlarından, Sırbistan kralıyla yaptığı görüşme sırasında bir kızı ve oğlu olduğundan ve Konstantinopolis şehrinin düşmesi sırasında eşinin esir düştüğünden bahsediliyor. Francis hakkındaki asıl bilgilerimiz *Kronikon Minos* (Küçük Kronik)'ten geliyor. Buna göre, devlet adamı, diplomat ve tarihçi olan Francis 1401'de doğuyor. Doğum yeri belli değil. 1418'de II. Manuel Paleologos'un hizmetine giriyor. 1425'te VIII. İoannes Paleologos imparator oluyor. 1429'da Sultan II. Murat'a elçi olarak gönderiliyor. 1432'de imparatorun gardirobundan, yani kıyafetlerinden sorumlu olan kişi (Yunancası *protovestiarios*) oluyor ki bu önemli ünvanlardan bir tanesidir. 1438'de evleniyor. 1440'da XI. Konstantin Paleologos'un evlilik organizasyonu için elçi olarak görevlendiriliyor. 1443'de Mistra'ya vali olarak atanıyor. 1444'te tekrar Sultan II. Murat'a elçi olarak gönderiliyor. 1448'de VIII. İonnes Paleologos'un ölümü üzerine XI. Konstantin Paleologos'un imparator olduğunu Sultan II. Murat'a bildirilmek üzere görevlendiriliyor. 1449'da da Gürcistan ve Trabzon üzerine imparatorun evlilik organizasyonu düzenlemelerini yapmak için gönderiliyor. Bundan sonra, yani İstanbul'un fethinden az önce, *grand logothete* (mega logothetes) -ki bu imparatorun sonra gelen en önemli kişidir- unvanına sahip oluyor. Mayıs 1453'te de şehrin fethiyle esir düşüyor. Eylül 1453'te fidye karşılığında serbest bırakılıyor ve daha sonra Mora'ya gidiyor. 1454'te Edirne'ye giderek, fetih sırasında esir düşen eşini kurtarıyor. Bu arada sürekli olarak elçi heyetiyle Venedik ve Patras (Yunanistan'da bir şehir)'a yolculuk ediyor. 1456'da Fatih Sultan Mehmet Mora'yı fethedince, oranın yöneticisi olan Thomas Paleologos'un Korfu adasına kaçması üzerine manastır hayatını seçiyor ve 1477 veya 78'de Korfu adasında ölüyor.

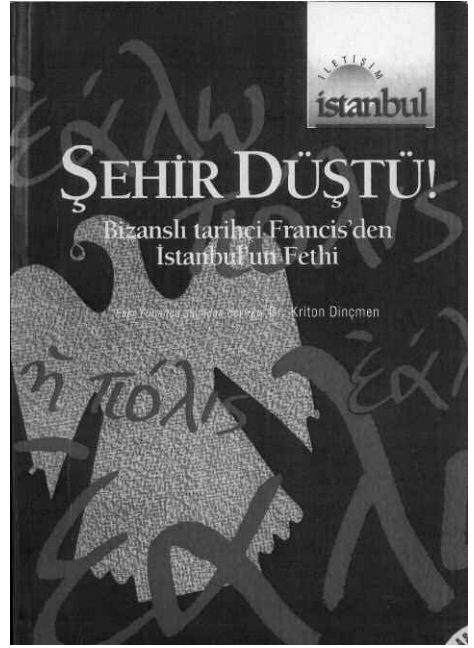
Küçük Kronik, Büyük Kronik

Francis'in çalışması "Şehir Düştü" bize iki formatta ulaşıyor. Birincisi, kısa formatta olan *Kronikon Minos* ki bundan sonra ondan "Küçük Kronik" olarak bahsedeceğim. Diğeri de *Kronikon Maius*, yani "Büyük Kronik", ki birincisine oranla daha detaylıdır. Fakat araştırmacılar arasındaki yaygın görüşe göre, Küçük Kronik Francis'in orijinal çalışmasıdır. Büyük Kronik ise, genişletilerek Francis'in ölümünden yüz sene

sonra 16.yüzyılda yazılmış olmalıdır. Her iki eser dil, paragraf geçişleri, yapılan ekler açısından incelenip karşılaştırılarak bu kaniya varılmış ve 16. yüzyılda Monemvasia (Yunanistan'da Peloponnesos'un güneyinde bir yer) Metropoliti olan Makarius Melisenos tarafından yazıldığı söylenmiştir.

Küçük Kronik iki bölümden oluşuyor. Prologue adı verilen kitabın ilk bölümü üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde Francis'in doğumu ve ailesi hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde kısaca II. Manuel Paleologos'un geri dönüşünden ve XI. Konstantin Paleologos'un doğumundan bahsedilmektedir. Son bölümde ise Osmanlı'nın 1401–1412 yılları arasında hanedan ile ilgili sorunları anlatılmaktadır. Eserin bu bölümünde dönemin genel özelliğinden dolayı tarihlerden pek emin olmadığı belirtilmiştir. Küçük Kronik'in ikinci bölümünde ise 1413–1477 yılları arasındaki olaylar anlatılıyor. Kitabın sonunda resmi bir bitiş bulunmadığından çok hasta olan Francis'in 1477'de meydana gelen olayları anlattıktan sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Buna karşılık, Büyük Kronik'te Paleologos hanedanlığının 1477'ye kadar süregelen tarihi anlatılmaktadır. Büyük Kronik dört kitaptan oluşmaktadır ve Prologue adı verilen giriş bölümü 13. yüzyılda Georgios Akropolites'in tarihinden alıntılar yapılarak oluşturulmuştur. Birinci kitapta Paleologos hanedanının kökleri hakkında bilgi veriliyor ve Küçük Kronik'in aksine, 1401–1412 yılları arasındaki olaylar daha detaylı bir şekilde anlatılıyor. İkinci kitapta İmparator VIII. İonnes Paleologos dönemi olaylarına yer veriliyor. Üçüncü kitapta, XI. Konstantin Paleologos dönemindeki olaylar ile şehrin kuşatılışına ve fethine detaylı bir şekilde değiniliyor. Dördüncü kitapta ise Küçük Kronik'e göre daha detaylı bir şekilde Mora'nın fethinden bahsetmektedir. Ayrıca Kardinal Bessarion tarafından yazıldığı düşünölen bir mektup ile İşlam hakkında görüşler ve depremlerin oluş nedenlerine dair teorileri içeren bir bölüm eklenmiştir.

Bugün sizlerle, Kriton Dinçmen'in çevirisini yaptığı ve İletişim Yayınlarından ıkan *Şehir Düştü: Bizanslı Tarihçi Francis'ten İstanbul'un*

Fethi adlı kitabı konuşmak üzere burada bulunuyoruz.* Dinçmen'in bu çevirisi, 1839 yılında Bonn'da basılan orijinal neşrinden yapılmıştır (Bizans kronik neşirleri içinde "Bonn serisi" diye bilinir). Dinçmen, Büyük Kronik'in üçüncü kitabını, İmparator XI. Konstantin Paleologos'un tahta çıkışından itibaren, İstanbul'un fethiyle onu takip eden olayları kapsayan bölümün çevirisini yapmıştır. Fakat fethin üçüncü gününü anlatmaya başladığı bölüm öncesinde yer alan bölüm, fanatik dini tartışmalar içerdiği için çevrilmemiştir.

Francis'in İngilizce çevirisi Marios Philippides tarafından yapılmış ve *The Fall of the Byzantine Empire, A Chronical by George Sphrantzes* adıyla yayınlanmıştır. Dinçmen'in çevirisini yapmadığı, güçlü dini tartışmaların olduğu bölüm İngilizce çevirisinde de yer almamaktadır.

O bölüm sonradan yazıldıysa, yüz yıl sonra, o bahsettiğiniz keşiş tarafından yazıldıysa... İngilizce baskıya alınmamasının da, o kanının güçlü olduğuyla alakası olabilir mi?

Bilmiyorum, hiçbir yerde ondan bahsetmiyor İngilizce çevirisinde...

O bölümün Francis'e ait olmadığını mı anlamak gerekiyor yoksa...

Ama zaten bu üçüncü bölümün, yani bizim okuduğumuz bölümün Francis'in orijinal çalışması olmadığı söyleniyor, biliniyor. Küçük Kronik'in daha detaylı bir şekilde yazılmış hali olduğundan sözediliyor İngilizceye çevirisinde. Fatih'ten bahsederken, diğer kroniklerin aksine, biraz daha yumuşak ve hafifletilmiş hakaretlerde, tabirlerde, tasvirlerde bulunuyor. Belki o yüzden olabilir.

Ne kadar kötü olabilir ki? Dukas Türkler hakkında neler anlatıyor, neler!

Evet, Dukas biraz ağır tabirlerde bulunuyor. "Şeytan formatında gözüken yılan", gibi şeyler diyor Türkler için özellikle de Fatih için.

Geçen Papa'nın konuşmasında İslâm'la ilgili Hz. Peygamber'in kılıç dini filan dendi, bu konu tartışıldı. Bu II. Manuel'in konuşmasından alıntıydı, değil mi?

Evet.

* Daha önce *600'lü Yıllardan 1461'e*, haz. ve çev. Kriton Dinçmen (İstanbul: Arion, 2004) içinde (s.121-184) yayınlanmıştır.

Bu dönemde İslâm'la ilgili ciddi tartışmalar vardı demek ki.

Evet. Bir de Francis veya Melissenos, hangisi artık bilmiyoruz, Konstantinopolis şehrinin fethinin Allah'ın günahlarından dolayı onları cezalandırmak istediği için başlarına geldiğini söylüyor ve Fatih'in de bunu yerine getirmek üzere görevlendirildiğinden bahsediyor. Benim asıl çalışma alanım deprem, doğal afetler. Dikkatimi çeken şey kaynaklar; özellikle tarihçilerin eserleri ve kronikler, başlarına gelen bütün felaketlerin (bunlar kötü siyasi olaylar, doğal afetler olabilir), Tanrı tarafından kendilerini günahlarından dolayı cezalandırmak üzere verildiğini, bir şekilde gönderildiğini söylüyorlar. Bu ilginç geldi bana. İstanbul'un fethini de bu şekilde görüyorlar.

Bütün kültürlerde var o. Diğer kroniklerde de bahsediliyordu.

Dukas'ta da öyle, ama Halkokondilis'te yoktu öyle bir şey.

Bu aslında kronikçilerin birazda dini görüşleriyle ilgilidir. Mesela tarihçilerden bilimsel yollara dayandırarak açıklayanlar da vardı. O tamamen kişinin inancıyla ilgili. Evet, diğer kronikler, özellikle de Dukas, Fatih'ten bahsederken oldukça ağır terimler kullanıyor. Ama Francis biraz daha insancıl tabirler kullanıyor. Mesela "Hıristiyanlığın bağınaz düşmanı", "kötü niyetli adam", "imansızların sultanı" gibi tabirlerde bulunuyor. Bir de, Francis sürekli imparatorun ona ne kadar güvendiğinden, bütün sırlarını paylaştığından bahsediyor. Bu da herhalde onun ikinci adamı olmasından, bir şekilde imparatora yakın bulunmasından kaynaklanan bir şey.

Ben elimizdeki çeviride kısaca nelerden bahsedildiğini belirteyim. Kitap, XI. Konstantin Paleologos'un tahta geçmesini, Sultan II. Murat'a bildirmek üzere görevlendirilmesinden ve daha sonra imparatora eş bulmak için Gürcistan ve Trabzon'a elçi olarak gitmesinden detaylı bir şekilde bahsediyor. Daha sonra *grand logoto*, yani imparatorun sonra gelen en önemli kişi unvanını almasından söz ediyor. İmparatorun sonra devlet işlerinde en önemli en yetkili kişi, bizdeki sadrazam gibi...

O zaman bir sıfat değil de resmen görevin adı.

Hem sıfat hem görevin adı. Herkes bu göreve getirilemiyor.

Devlet erkanının işlerini yapan ve komutanlarla irtibatı sağlayan bir tip çiziliyor. Sanki sadrazamdan biraz daha farklıymış gibi...

Büyük duka var. O hiyerarşide daha mı büyük? Fetih'ten sonra Fatih'in yanına geliyor, "Aslında şehri teslim etmek istiyorduk, fakat yetkimiz yoktu. Hatta imparatorun bile yetkisi yok şehri teslim etmeye, çünkü burası Hz. Meryem'e vakfedilmiş bir şehir", diyor. Notaras'ı kastediyorsun. Evet, ondan üstün bir makamda Francis.

Francis aristokrat bir aileden mi geliyordu?

Onun hakkında bir şey yok. Ama zannederseniz değil. En azından ben kaynaklarda rastlamadım.

Daha sonra Fatih'in yaptığı Rumelihisarı'ndan bahsediyor. Osmanlı'nın hazırlıklarından bahsederken, zaman zaman yapılan hazırlıklar karşısında hayrete düştüğünü saklamıyor. Mesela, Bizans'ın deniz tarafından yaptığı hazırlıklardan bahsettikten sonra şöyle diyor Fatih için: "Limanda biz bu gibi önlemleri almıştık. Düşmanlarımız kara tarafında ağır genişliği 12 karış olan o büyük topu ve insanı hayran bırakan daha birçok top kurdular." Bunun birkaç tane daha örneği var. Bir de, Osmanlılar tarafından sürekli olarak yapılan yeni taarruz hareketlerine Bizanslıların nasıl dayandıklarını anlatıyor. Ve zaman zaman Osmanlı Sultanının da bu direniş karşısında verdiği tepkileri anlatıyor. Mesela, denizden yapılan bir savunma sırasında surların önündeki hendeklerin süratle boşaltılmasına şaşırarak Fatih, "Bu imansızların bir gece içinde böyle işler becerebileceklerini bana otuz yedi bin peygamber söyleseydi inanmazdım" demiş.

Kuşatmayı anlatırken aynı zamanda devletin içinde bulunduğu sıkıntılardan, iç karışıklıklardan ve ekonomik zorluklardan da bahsediyor: "Devletin askerlerin maaşlarını verecek parası olmadığı için İmparator, Allah'a adanmış kutsal eşya ve araçların kiliselerden alınıp paraya çevrilmesini emretti. Hiç kimsenin bizi kutsal eşyaya el uzatma açısından suçlamaması gerekir. Bu olay güç günlerin zorlaması sonucu oldu.", diyor.

Çandarlı Halil Paşa'nın İmparator'la yaptığı varsayılan işbirliğinden iki yerde söz ediyor. Eserin büyük bir bölümünde şehrin fethi için yapılan hazırlıklar ile iki imparatorun ordularına yaptığı duygusal konuşmalar uzunca bir şekilde aktarılıyor. Şehir ele geçtikten sonra askerlerin şehri yağmalamasından, Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesinden de bahsediliyor ki "Bunu da kendi inancının mabedi haline getirdi," diyor. Kısacası çoğunlukla İstanbul'un fethi ve bu aşamada iki tarafın yaptığı hazırlıklar anlatılıyor. Kriton Dinçmen'in yaptığı çeviri üçüncü kitabın belli bir kısmından başlıyor. Ondan önce aslında belli bir bölümü var.

O bölüm de yaratılıştan başlamıyor herhalde.

Hayır yaratılıştan başlamıyor. Başlarken belirttiğim gibi, Georgios Francis, şurada doğdum, annem babam şöyle, büyükannem böyle falan diye kendinden söz ediyor. Yani Dukas gibi yaratılıştan bahsetmiyor.

Bu 6957 olarak verilen tarih yaratılıştan mı ötürü?

Yaratılış.

Kimin yaratılışı?

İnsanoğlu'nun. Adem ile Havva'nın.

Burada neye göre?... Miladi takvimdir herhalde bu 1449. Çıkartıldığında 5400'lü bir tarih çıkıyor. Osmanlı kroniklerinde de genelde M.Ö. 6200'ler falan deniyor Hz. Adem için.

Aylar bugün kullandığımızla aynı herhalde. Çünkü 29 Mayıs'ta İstanbul'un fethini tarihliyor. Fakat yıllar?... 1449 tarihi herhalde bu çevirmenin hesabı, çünkü kendisi 6957 diyor.

Tabi. 6957 olarak geçiyor. Parantez içindekiler çevirmenin.

Fatih'in tahta geçişinde de tarih kayması var.

Tarihlerde zaten benim gördüğüm kadarıyla kesin olan hiçbir şey yok. Çok az kesin tarih veriyor.

Fatih'in tahta geçişini 1453 olarak vermiş burada. Yani çevirmen öyle çevirmiş herhalde parantez içinde.

Bu biraz sorunlu bir çeviri. Ben bazı yerleri anlayamadım. Çeviride de bayağı sorunlar var.

Türkçe biliyor olabilir mi Francis? Ya da Türklerle muhtemelen ilişkisi vardı. Çünkü bazı Türkçe kelimeler kullanılıyor. Gerçi onlar çeviride mi öyle yapılmış bilmiyorum ama, mesela, kelime-i tevhidi ve anlamını söylüyor. Yani orijinalinde nasıl, biliyor muyuz?

Orijinalinde nasıl bilmiyorum.

Ferman ve çavuş kelimeleri geçiyor mesela. Bunlar çevirmenin yaptığı şeyler mi?

Evet, çevirmenin yaptığı şeyler. Bir de çevirmen "Yunan ateşi"ne "mahi ateşi" gibi bir şey demiş.

“Deniz ateşi” mi?

“Mahi ateş” nedir derken, İngilizcesini okudum. Orada “Yunan ateşi”nden bahsediyor. Bu kelimeleri biliyor olabilir. Çünkü Çandarlı Halil Paşa ile işbirliğinden söz ediliyor. Muhakkak o bilmiyorsa bile, öyle bir işbirliği varsa adamlarından bilen olabilir.

Ya da elçi olduğu için, Osmanlıyla irtibat kurduğunda ilk karşısına çıkacak kimse çavuştur. Yani muhtemelen o tür bazı görevlerin isimlerini biliyor olabilir, ama Türkçe konuşma bilmiyordur.

Türkçe bildiğini zannetmiyorum ama, bir varsayım zaten bilmiş olabileceği.

Peki, kullandığı “Yunan” ve “Romalı” kelimelerini Bizanslılar için kullanırken klasik geleneği mi takip ediyor? Mesela klasik gelenekte Bizanslılara asla Yunanlı denmez. Burada birkaç yerde Yunanlı kelimesi geçiyor. Konstantin’in son nutkunda “Yunanlıların varisleri olduğumuzu görsünler,” diye bir ibare geçiyor. “Yunanlı” kelimesi bir şekilde kullanılıyor mu yoksa?

Orijinalinde aynen “Yunanlı” olarak mı geçiyor, onu bilmiyorum.

Roma öncesine atıf yapma meselesini mi diyorsunuz? Halkokondilis’de çok fazlamış herhalde. Geçen ayki sunumda ondan bahsedilmmişti, Roma öncesi Yunan geleneğine durmadan atıf yapıyor, diye. Francis imparatorun evlilik meselelerini halletmek için Karadeniz’e Trabzon, Rum krallığına gidiyor. Bunlarla ilişkileri tam nasıl Bizans’ın? Biliyor musunuz?

Hayır tam olarak bilmiyorum.

Sırlarla belli evlilik ilişkileri var. Yani adet mi öyle birbirlerinden gelin alma?

Bizans imparatorlarının dışarıdan gelin alma adetleri var.

II. Murat’ın eşinin, II. Murat öldükten sonra geri gitmesi de enteresan. Normalde biz Topkapı’ya, Beyazıt’taki yere gidiyor diye biliyoruz. Sultan ölünce karısı eski saraya gidiyor. Bu hem gidiyor, hem de kurtardığı için bir daha evlenmemek üzere kendini Tanrı’ya adıyor.

Yemin ediyor ve rahibe hayatını seçiyor.

*Vaatte bulunmuş daha önce. Hâlâ Hıristiyan olduğu anlaşılıyor.
Bunu başka kaynaktan biliyor muyuz yoksa kaynağımız sadece bu mudur?*

*Öyle bir bilgi Dukas'ta yoktu. Bilmiyorum Halkokondilis'i.
Ama gitmesi gayet normal. Çünkü Orhan Gazi'ninki de geri dönüyor sonra.*

*Daha sonrakilerde öyle olmuyor. Belki bu erken dönemde böyledir.
Fatih'ten sonrakiler eski saraya gidiyorlar. Yani şu anda İstanbul Üniversitesi'nin olduğu yere.*

Peki ben size sorayım. Niçin Fatih'ten önce öyle, Fatih'ten sonra böyle?

Kurumsallaşmış.

*Fatih'ten sonra bir yere gidemez zaten. Nereye gidecek?
Nereye gidecek? Doğru.*

Bir de gemilerin karadan yürütülmesi var. Burada olayı anlattıktan sonra, "Ben onu aynı Kleopatra'ya karşı savaşan Sezar'a benzetiyorum," diyor.

Evet. Öyle antik çağdan benzetmeler yapıyor.

Bizans yazımındaki eski kahramanlara atfı yapma geleneğinin bir parçası mı bu?

Evet.

Yoksa bundan kopuş mu? Çünkü Roma imparatoruna benzetiyor.

Evet. Öyle şeyler var. Onun devamı.

Çünkü bunu da ilk defa Kritovulos'da görüyoruz galiba Sezar'a benzetilmesini. Bunu nasıl yorumlamalıyız sizce. Bir kopuş mu yoksa devam mı?

Devam bence.

İstanbul'un Fethi ve Patrik Tayini

Diğer kroniklerde var mı bu gemilerin yürütülmesi.

Dukas'ta var. Ama Dukas hatırladığım kadarıyla o kadar detaylı anlatmıyor.

Detaylı anlatmıyor.
Detaylı anlatan Halkokondilis.

Peki Osmanlı kroniklerinde?
Osmanlı kroniklerinde İstanbul'un fethi bile yok ki neredeyse!
Hiçbir şekilde.

Aşıkpaşazade sadece "Fethedildi" diye geçiyor, o kadar.
Ama işte zaten kronikler içinde en detaylı anlatan Francis.

Peki Fatih'in patrikhaneyeyle ilişkisi hakkında kitapta verilenler dışın-
da bir bilgiye sahip miyiz?
Hayır. Yeorgios Skolariyus'u atamasından başka hiçbir şey yok.

Bu patrik seçimi meselesinde de aslında kronikler arasında muta-
bakat yok. Dukas'ta bahsedilmiyor, burada seçildiği söyleniyor. Mil-
let sisteminin dayandırıldığı vaka bu, ama ortada belgesi de buluna-
mıyor. Burada hem bu olay var, hem de Galata'dakilere daha önce-
den verilen izin belgesi gibi bir şey var. Daha sonradan Galatalıların
da onu ihlal ettiği belirtiliyor savaş döneminde. Ne kadar baz almak
gerekir bilmiyorum, ama hangi kiliseye gönderildiği, ondan sonra
nasıl yer değiştirdiği vs. gibi bayağı detaylar var.
Detaylar var evet.

Kritovulos'ta da yok. Halil İnalçık da aynı şeyleri anlatıyor, ama o
Francis'i değil Kritovulos'u kaynak olarak gösteriyordu. Burada da
bir konuşmasında anlatmıştı patriklik meselesini; nasıl seçildiğini
vs. Kritovulos'u okumadım, nasıl bahsediyor bilmiyorum. Ama bu-
rada bayağı yer ismi veriliyor. Ve daha sonra başka bir yere taşın-
dığından bahsediyor. Dukas'ta öyle bir şey yok.
Dukas'ta yok.

Katoliklikle Ortodoksluğun birleşmesi meselesine Dukas çok fazla
yer veriyor. Kimlerin gittiğini, dönüşte kimin ne hissettiğini, bu ku-
şatma sırasında bile vaazlarda kimisinin aleyhte kimisinin lehte ko-
nuştüğünü detaylı bir şekilde anlatıyor. Francis'te o konu hiç yok.
Yok. Evet. Küçük Kronik'te de yok.

Bir de rüya meselesi var burada. 28 Mayıs'ta mı bir rüya görüyor, sonra çevresindekilere "Bugünü unutmayın," diyor. Sembolik bir şey mi acaba? Gözüme çarpan bir şey, ama çok önemli de olmaya-bilir. İstanbul'un fethedilmesiyle aynı tarihe geldiği için sembolik bir anlam mı yüklüyor acaba? Hani bizde de rüya anlatıları vardır ya, mesela Evliya Çelebi vs. rüyayla başlar.

Rüyayı hatırlamıyorum da, tepede bir ışık/yıldız gördüklerini hatırlıyorum. Osmanlı kroniklerinde öyle bir şey var mı?

Rüya var. Osmanlı kuruluşuyla ilgili olarak var, mesela. Bizans kroniklerini ilk kullanan Osmanlı tarihçileri hakkında malumatı olan var mı? Kim kullanmıştır Bizans kroniklerini? Şimdikiileri bilmiyorum da, eskiler bayağı kullanıyorlardı; Halil İnalcık nesli. Imber, Gölpınarlı kullanmış olabilir. Fikret İşıltan kullanmıştır.

Bizans evliya menkıbeleriyle kronikler arasında çok fark var mıdır? Daha doğrusu böyle bir ayırım var mı?

Aziz hikayeleri.

O azizlerin hikayeleri biraz gerçek dışı gibi sanki.

Öyle zaten, efsane de. Ama kullanılmış.

Kaynak olarak tabii kullanılıyor.

Ama farklı değil mi? Ayrı bir kategori.

Tabii.

Yunanca'sı var mı bunun?

Var.

Boğaziçi Üniversitesi'nde var mı?

ARIT'te Bonn serisi olarak var. İmparatorlardan "Basileos" olarak bahsediyor. Ama Osmanlı padişahına ne dediğini hatırlamıyorum.

Francis II. Murat'a elçi olarak geldiğinde nasıl karşılandığından; teşrifat vs. o tür şeylerden bahsediyor mu?

Yok bahsetmiyor.

İyi karşılandığını söylüyor. Hediyelerle gönderildiğini söylüyor.

Evet. Mesela: "6 Aralık'ta tüm bunları kendisine bildirmem için beni elçi olarak yolladılar. Sultan'a bunları söylediğimde o da kabul etti ve bana saygı gösterdiği gibi hediyeler de vererek geri gönderdi," diyor.

Bilmesi gereken bazı şeylerden bahsetmemiş Francis. Mesela, Fatih "Boşuna kimse ölmesin, bize şehri teslim edin" diye 29 Mayıs'tan önce elçi gönderiyor. Dukas'ta var bu. Ama burada görmedim. Burada yok.

Normalde bu tür bir bilgiyi bilmesi lazım imparatorun yanında duran bir adamın. Ama başka bazı nutuklar da sadece Francis'te var. Fatih'inkini nereden buldu bilmiyorum, ama imparatorun konuşmasını detaylı bir şekilde anlatıyor.

Fatih'inki de detaylı. İkisini de çok detaylı bir şekilde anlatıyor.

29 Mayıs'tan önce 28 Mayıs akşamı Fatih öbür tarafta. İmparator bu tarafta milleti gaza getiriyor.

Son harekattan önce yaptıkları konuşma.

İşte bu savaş şöyle önemli, böyle önemli. Biri savunma için konuşuyor, biri taarruz için konuşuyor. Mesela Fatih, yağma müsaadesi veriyor.

Vaat ediyor, "Şehri yağmalayabilirsiniz ve her şey sizindir," diyor.

Benzer vaatleri İmparator da yapıyor. Latin biri var, ona vaatlerde bulunuyor, "Sen iyi savaşırsan sana şurayı vereceğim, burayı vereceğim." gibi. Latin derken, orada Venedikliler mi vardı?

Cenevizliler, Venedikliler.

O da onlara çeşitli mallar, mülkler vaat ediyor.

Ayrıca Fatih'in denize atını sürmesi meselesi ikisinde de, yani hem Francis'te hem Dukas'ta aynı şekilde anlatılıyor neredeyse. Yani, beş geminin üç yüz Osmanlı gemisi arasından geçmesinden sonra Fatih denize atını sürüp kızıyor. İkisinde de var.

Bu Kritovulos'da da aynı galiba.

İlaveten Çandarlı'yla ilgili olarak, ikisi de hainliğini anlatıyor.

Hainliğinden, evet bahsediyorlar. Osmanlı kronikleri böyle bir şeyden bahsediyor mu? İlk dönem.

Yok. İstanbul'un fethinde Çandarlı'nın hainliği Osmanlı kroniklerinde yoktur. Osmanlı kroniklerinde kuruluş tartışmalarında: İstanbul'un fethinden sonra bir Osmanlı sülalesi, bir de Çandarlı'nın etkili bir sülalesi var, "Osmanlı sülalesi kendi teklîğini ortaya koymak için diğer etkili şahısları elimine etti," şeklinde bir yorum vardır. Bu hainlik meselesi Bizans kroniklerinde var.

Bununla alakalı Cemal Kafadar'ın önemli bir yazısı var. İstanbul'da ticaret yapan Latin bir tüccarın defteri bulunuyor. Tüccarın defterinde Ali Paşa diye isim geçiyor. Kafadar bunun Çandarlı Ali Paşa olduğunu söylüyor. Bizans kaynaklarında da zaten Ali Paşa diye geçiyor. Hep Ali diye geçiyor. Çandarlılar Cengiz Çandarlı'ya kadar devam eden bir sülale.

Çandarlı ulemadan biri aslında, kadı galiba ve daha sonra sadrazamlığı kabul ediyor. Yani kendisine teklif ediyorlar, öyle geliyor. Alim bir zat. Osman Gazi'nin, Orhan Gazi'nin yanında savaşmış kimselerden değil yani, ulemadan birisi.

Bir çok başka isim geçiyor. Bizans ordusunun etkin isimleri, kumandanlar... Dukas ve Francis bu isimler konusunda mutabık mıdır? Ulubatlı Hasan var mı?

Var. Ulubatlı Hasan da var.

Burada var enteresan bir şekilde.

Ama sancağı dikmiyor.

Dikmiyor. Ölüyor.

Sancağı dikmeden ölüyor, ama yolu açmış oluyor.

Muhtemelen de tek kaynağı budur herhalde.

Şaşırdım ben görünce.

İsim olarak geçiyor mu?

Tabi geçiyor.

"İşte o sıralarda Hasan adlı bir Yeniçeri memleketi Ulubat olup koca bir vücuda sahipti. Sol eliyle başının üstüne kalkanı tutup sağ eliyle kılıcını çekti ve bizimkilerin şaşkınlık içinde geri çekildikleri o bölgede surun tepesine doğru atıldı," diyor. Ama sonra öldüğünü söylüyor. Bir iki sayfa Hasan bahsi var.

Memleket notunu çevirmen düşüyor herhalde. "Memleketi Ulubat," köşeli parantez içinde verilmiş bir bilgi. Ama "iri bir vücuda sahipti," diye de devam ediyor, ki bunu da kendisi ekleyemez. Bu bana biraz tuhaf geldi.

Sanki Bizans tarafında, kesinlikle şehir düşecekmiş gibi bir havanın varlığını sezinliyor insan bunu okuyunca. Hani kral da dahil olmak üzere, herkes kiliseye gidip ölmeden önceki teamülleri yapıyorlar, şaraptan içiyorlar vs. Öyle bir panik var. Bu da normal mi karşılanmalı acaba?

Ama o bütün savaşlardan önce yaptıkları bir şey.

Savaş bu, ne olur ne olmaz.

Savaş evet. Hatta şehit olmak gibi bir şeyden bahsediyor galiba orada. Orada da benim aklıma acaba Hıristiyanlıkta şehitlik mertebesi var mı diye bir soru geldi.

Yani cennete gittikleri kesin de, şehit kavramı var mı İmparator'un konuşmasında?

"Cennete gideceksiniz," diyerek vaatte bulunuyor.

Haçlı seferlerinde de var. Haçlı seferlerine katılanların cennette yer alacağı vaadi.

O kilisenin yaptığı bir propaganda, ama gerçekten öyle bir mertebe var mı?

Zağanos Paşa ile Çandarlı Halil Paşa'nın tutumlarını karşılaştırıyor müellif bir yerde. Yani muhtemelen çeşitli casuslar gidip geliyor. Yoksa Zağanos Paşa'nın o tutumu herhalde kulaktan duyma değildir. Muhtemelen, ya hainler vardır bilgi getiriyordur, ya da Bizans'ın casusları var orada. Zağanos Paşa'nın fetih taraftarı olduğunu söylüyor. Çandarlı Halil Paşa'nın da vazgeçirmeye çalıştığını, ama Fatih'i Zağanos Paşa'nın sonunda ikna ettiğini.

Bu ve diğer üç tarihçi de görgü şahidi mi?

Hayır, onlar Francis kadar olayın içinde değiller. Francis birebir şahit oluyor.

Diğerleri o dönemlerde mi yaşıyor?

Evet, o dönemlerde yaşıyorlar.

Dukas'ınki 1480'lerde yazılmış.

Bu da gerçi 1480'lerde yazıyor, keşişliğe çekildikten sonra.

Evet, bahsetmiyor ama büyük bir olasılıkla manastır hayatını seçtiği zaman yazıyor.

Ama kalem çok yazmaya müsait değil herhalde, az yazmış yani. Bu kadar şahitlikten sonra insan biraz daha fazla yazar. Fetihden sonraki durumu bir tasvir eder değil mi? Neler oldu? Neler bitti? Kendisi de esir düşmüş, mesela nasıl muamele gördüğünü anlatabilirdi.

Büyük bir ihtimalle hastalanmış ve o yüzden daha detaylı bir şekilde yazamamış.

Kendisinin fidyesini kim ödüyor mesela?

Hiçbir bilgi yok bu konuda.

Kaçtığını söylüyor ama...

Yok. Ben Küçük Kronik'ten okudum, fide karşılığında serbest bırakıldığı söyleniyor orada.

O zaman çeviri yanlış yazmış.

Bu çeviri biraz sorunlu geldi bana da.

Kriton Dinçmen kim biliyor musunuz?

Hiçbir fikrim yok. Ama Bizans tarihiyle ilgisi olmayan birisi okursa diye, burada en azından yazarın açıklayıcı birkaç not yazması gerekir. Hiç dipnot yok.

Bizans Tarihçisi değil zaten Kriton Dinçmen de. Klasik dönemle ilgili bir şeyler çalışıyor galiba. Arkeolog olduğunu tahmin ediyorum. Bir dahaki oturumda Kritovulos'u tartışırız. Bakalım o ne anlatıyor. O, Sultan Fatih'i gayet detaylı bir şekilde anlatıyor.

Francis, Bizans gözünden çok detaylı bir şekilde anlatıyor, Kritovulos da Fatih yanlısı ve o gözle biraz daha fazla anlatıyor herhalde. Teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim.

Anagnostis'in Tarihi*

Abdulhamit KIRMIZI**

Johannis Anagnostis'in *Selanik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih* (orijinali kısaca *Diigisis*) başlıklı kroniğini Rumcadan Melek Delilbaşı doktora tezi olarak Türkçeye çevirmiştir. Bu konularda Türkiye'de önemli çalışmaları olan, çok iyi Yunanca bilen bir tarihçidir. Metnin İngilizcesi, Al-mancası da var olduğu halde, o orijinalini kullanmıştır. Bu metin Selanik'in Osmanlılar tarafından fethini ele alıyor, yani bugün her zamanki gibi İstanbul'u değil, Selanik'i konuşacağız.

14. ve 15. yüzyılda Selanik elden ele geçiyor bir müddet. 50 yıl kadar böyle bir oynama var ve aslında bu tarihlerin tam tespitinde de büyük karışıklıklar var. Osmanlı kroniklerini de burada okuduk, biliyorsunuz. Onlar incelendiğinde farklı olaylar için farklı tarihler verdiğini görüyoruz. Bu karşılaştırmaları Melek Delilbaşı da arkadaki değerli dipnotlarda zaten yapmış. Bu konuda tarihlerimizdeki tutarsızlıkları anlatmış. Ama aşağı yukarı şu tarihlerin geçerli olduğunu düşünüyoruz: 1387'de Selanikliler, Rumlar şehri barış yoluyla, "sulhen" Osmanlılara teslim ediyorlar. Selanik'te 16 yıl kadar Osmanlı egemenliği hüküm sürüyor. Osmanlı'da fetret devri başlayınca yine Bizanslılar, Rumlar orayı ele geçiriyorlar. Fakat 20 yıl kadar sonra, 1423'te bu sefer

Abdulhamit Kırmızı

* Johannis Anagnostis, *Diigisis Peri Tis Telefteas Haloseos Tis Thessalonikis* (Selanik'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih) adlı kronik Melek Delilbaşı tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. *Johannis Anagnostis, "Selânik (Thessaloniki)'in Son Zaptı Hakkında Bir Tarih*, çev. Melek Delilbaşı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

** Dr.

JOHANNIS ANAGNOSTIS,
“SELÂNİK (THESSALONİKİ)’İN
SON ZAPTI HAKKINDA BİR
TARİH”

(Sultan II. Murad Dönemine Ait Bir Bizans Kaynağı)

MELEK DELİLBAŞI

şehri Venediklilere teslim ediyorlar. Selanik 1430'a kadar Venediklilerin idaresi altında yaşıyor.

Venedikliler, özellikle son zamanlarda Bizans'ın aslında bütün dış işlerini yöneten bir şirket gibi. Bizans iyice kapana kısılmış ve bütün dış haberleşmeyi, lojistiği bir şekilde Venedikliler sağlıyorlar. Bu sayede, anlaşmalarla Venedik yavaş yavaş birçok yeri ele geçiriyor. İşte bunlardan birisi de Selanik'tir.

Çok ilginçtir, Selanik 16 yıl Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra tekrar Bizans'a geçtiğinde, orada Osmanlıların ihdas ettiği bazı uygulamalar sürdürülüyor; mesela gayrimüslimlerden cizye alınması gibi bazı vergiler devam ediyor. Ve tabi

Osmanlıların da Rumlardan kalan bazı vergi türlerini kendi dönemlerinde devam ettirdikleri biliniyor. Böyle iç içe geçen politikalar, teamüller, gelenekler açısından aslında Selanik'in bu aşağı yukarı 50 yıl süren dönemini incelemekte büyük fayda var. Osmanlı tarihçiliği açısından bu yıllar henüz bu şekilde incelenmemiştir. O kanunlaştırmaların, vergi uygulamalarının, tahrir gibi mali uygulamaların nasıl yapıldığı, bazı geleneklerin birbirlerini nasıl tevarüs ettiği, bunların araştırılmasında fayda var. Ama tabi bu bugünkü kısa sunumumuzun konusu değil.

Şehir 1423'le 1430 arasında yedi yıl Venedik egemenliğinde kalıyor. Bu Venedik egemenliği Selanikli Rumlar açısından çok hoş geçmiyor. Çok zulüm görüyorlar; Anagnostis'in tarihinde de bunu görüyoruz. Selanik'teki Rumlar ikiye bölünmüşler. Bir Türk partisi var bir de İtalyan partisi var. Yani, “Türk egemenliğine geçelim. 1387'deki gibi şehri tekrar Türklere teslim edelim,” diyen bir grup, yani Türk partisi var. Diğer grup da, “Hayır biz Hıristiyanız, mezhep farkı olsa da Venedikliler, İtalyanlar Hıristiyan'dır. Dinsizlere (yani onlara göre kafir olan Müslümanlara) şehri teslim etmeyelim,” diyen İtalyan partisi. Bunlar daha çok asillerden, ruhbandan oluşan kesim. Halk, yani daha alt kesimler, alt sınıflar ise Türk taraftarı bu dönemde. Hatta bu dönemde Venediklilerin uyguladığı politikardan dolayı Rumların Türk tarafına kaçtıklarını, Os-

manlı topraklarına sığındıklarını da biliyoruz. Biraz sonra da göreceğimiz üzere, bunların kuşatma sırasında Türk askerleri için kalede geldikleri açıklarını biliyoruz mesela. Oradan haberleşme sağlanıyor; gelip gidiyorlar. Aslında kuşatmanın başarısında, Selanik'in fethinde içerideki Türk taraftarlarının da büyük emeği var. Mesela kuşatma sırasında Selanik'e giden suyollarının kesilmesi konusunda manastır rahiplerinin yardımcı olduğu naklediliyor. Bu tarz başka yardımları da var içerideki Rum halkın.

Venedik Entrikaları

Kuşatmadan önce Sultan Murat'ın Selanik'te gözü olduğu biliniyor ve Venedik birçok yöntemle anlaşmaya çalışıyor. Ödedikleri haracı arttırmaya çalışıyorlar, ya da başkaca rüşvetler, avantajlar, imtiyazlar vererek Sultan Murat'ın Selanik'e yürümesini önlemeye çalışıyorlar. Fakat bunların hepsi reddediliyor. Mesela, Sultan Murat kendisine gelen bir elçiye, "Şehrin anahtarlarını bana teslim etmeye yetkin var mı, yok mu?" diye soruyor ve "Eğer yoksa, boynun uçurulacak," diyor. Yani padişah Selanik konusunda bu derecede bir obsesyona sahip; odaklanmış artık iyice. Venedikliler tabii usta siyasetçi. Ne gibi yollara başvuruyorlar? Bazı şehzadeleri kullanıyorlar Osmanlıya karşı; etrafında muhalif, Sultan Murat muhalifi Osmanlıları bir araya getirecek... İşte Düzmece Mustafa Vakası'nı biliyoruz. Ayrıca İsmail diye başka bir şehzadeyi karşısına çıkarıyorlar. Yine başka bir Mustafa daha var. Yani bu dönemde üç tane -benim bildiğim- şehzadeyi Osmanlıya karşı, Sultan Murat'a karşı Balkanlarda örgütlemeye, büyütme çalışıyorlar. Fakat bunların hiçbiri tutmuyor. Başkaca, Cüneyt Bey'le anlaşılıyorlar mesela; İzmir'de, Aydın'da, o civarda egemen olan Cüneyt Bey'le ittifak kuruyorlar. Fakat Sultan Murat onları da yeniyor; Cüneyt Bey'i yakalıyor ve ailesiyle birlikte idam ediyor.

Anagnostis tarihine başlamadan önce giriş olarak söylenebilecekler bunlardır. Şimdi isterseniz metinde, kronikte neler söyleniyor onlara geçelim.

Nüfus Meselesi

Nüfus bilgileri veriliyor burada; Selanik'te 40 bin kişi olduğunu yazıyor. Çok değil mi?

O erken bir dönem. Şehir ele geçirildikten sonra tutsak sayısı 7 bindir.

Ama 1423'te 40 bin kişinin bulunduğu yazılı.

Evet. Ama Venediklilerin politikası çok kişiyi Selanik'ten kaçırmıştır. Ve nüfus inanılmaz azalıyor; dörtte bir oranına iniyor.

1423 için 40 bin çok fazla bir rakam. Edirne'ye lafı getirecek olursak...

Farenin de kuyruğu var, filin de

Edirne'nin 1650'de bile nüfusu 10-15 bin falan.

Ama Selanik sanki her zaman Edirne'den daha büyüktü. Limanda kurulmuş bir şehir, deniz ticaretinin yoğun olduğu bir şehir.

Bursa'nın da öyle. 1700'ün başlarında ancak 30-40 bindir nüfusu.

Nasıl Osmanlı bir iskan politikası güttüyse, Venedikliler de Selanik'e İtalyanları yerleştiriyor, ticaret adamları yerleşiyor. Bunlardan dolayı başlangıçta belki artmış olabilir. Ayrıca, fetihten önce de Selanik'te Türkler yaşıyor. Hatta anlaşmalardan birinde Selanik'te sadece Türkler arasındaki anlaşmazlıklara bakmak üzere bir kadı tayini vardır. İstanbul için de biliyorsunuz aynısı söz konusuydu. Arap Cami için böyle bir efsane anlatılır. Müslüman Arap ordularının muhasaraları sırasında İstanbul'la ilgili böyle anlaşmaların yapıldığını biliyoruz. Yıldırım Beyazıt'ın İstanbul'da yine böyle bir anlaşma yaptığını biliyoruz. Yani Selanik'te de sadece Rumlar yok o dönemde. İtalyanlar da var, Türkler de var. Deniz ticareti olan her yer genelde kozmopolittir zaten. Bir de şu var, nüfus konusunda ilave edebileceğimiz: 1491 çok uzak bir vakit değil. Demek Selanik'in o bahsettiğimiz nüfus probleminden dolayı, şehrin eski görkemine kavuşması için, o 40 bin nüfuslu zamanlarına kavuşması için, özellikle Yahudiler oraya yerleştirilmiş olabilir.

Dini İzahlar

Venedik tahakkümü hakkındaki şikayetlerle başlıyor Anagnostis. Bundan sonra, tabii din adamı olduğu için, sürekli bunların günahlarından kaynaklandığını, kendilerinin Allah'a karşı yaptıklarından, işlediklerinden dolayı Allah'ın kendilerini Türklerin fethiyle cezalandırdığını söylüyor. Bu tarz dini izahlar, zaten biliyorsunuz, daha önceki kroniklerde görmüştük.

Hatta bir rüya anlatıyor. Simenon ölünce, onun ölümüne bağlıyor şehrin Türklerce alınmasını: "Allah onu çok seviyordu. Dolayısıyla bu kötü günleri görmesini engellemek için onu dünyadan aldı ve bашımıza gelen kötü şeyler de zaten onun ölümünden sonra oldu."

Din adamı ya da dindar olan kronistler genelde böyle işaretleri kroniklerinde çok kullanıyorlar. Mesela, kuşatmadan önce peş peşe çok zelzele olduğunu biliyoruz. Bunu orada kaydediyor mesela. Başpiskoposun ölümünün yine şehrin zabtına işaret olabileceğini söylüyor. Bunları daha önceki kroniklerde de görmüştük hatırlarsanız.

Üç Defa Teslim Çağırısı

Bizim için ilginç olabilecek bazı maddeler çıkardım ben. Mesela, şehrin sulhen teslim talebi var. İslam hukukuna göre, teoride, üç defa şehrin teslimi karşı taraftan isteniyor, eğer bu kabul edilmezse o zaman savaş açılıyor. Sultan Murat'ın bunu uyguladığını söylüyor Anagnostis. Ve üç olayı da peş peşe sayıyor burada. Birincisinde Hıristiyanlar gönderiyor padişah. Bunlar "Teslim olun, Murat size iyi davranacak, Venedik tahakkümünden sizi kurtaracak" gibi sözlerle güzelce nasihatte bulunuyorlar. Fakat dinlemiyorlar. Aslında Rumlar dinlemek istiyor ama Venedik'ten ve İtalyanlardan korktukları için, o gelen Hıristiyanlara uymuyorlar, onları dinlemiyorlar. Sonra tekrar elçi gönderildiğini söylüyor müellif. İkinci gönderiş (sayfa 28): "Tekrar elçi gönderdi. Ve sözüne güvenerek kenti teslim etmemiz için bize özgürlük ve bazı imtiyazlar vaad etti." Hatta müellif burada kentlileri suçluyor: "Bu duruma düşmemiz için bizi suçlayanlara biraz soracağım. Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz, kentte değil miydiniz, bunları iştirmediniz mi? Neden düşünmediniz?" Yani Anagnostis'in kendisi şehrin sulhen verilmesi taraftarı. Daha sonra göreceğimiz üzere, "kan akıtılmadan, fetihden sonra yapılan yağmalar olmadan, kiliseler camiye çevrilmeden şehri teslim etmeliydik" görüşünde olan bir din adamı kendisi. İçeriye oklarla mektuplar atılıyor, "kimseye dokunulmayacak" diye yeminler ve vaatler içeren mektuplar okla içeriye atılıyor. Üçüncüsü de bu (sayfa 29). Fakat Venedikliler, Selanik halkının teslim olmalarına müsaade etmiyor. Baskıyla savaşmalarını sağlıyorlar. Hatta Rumlara güvenmedikleri için şakileri, çete mensuplarını, civardan topladıkları, hapisten çıkardıkları eşkiyayı onların aralarına yerleştiriyorlar. Yani Rumlar kaçmasınlar veya Türklere yardım etmesinler diye kuşatmada eşkiya adeta

jandarma olarak kullanılıyor. Müellif İtalyanlara kızıyor, çok güzel bir cümle kullanıyor. Biraz hamasi bizim açımızdan, biraz koltuklarınız kabarcak, ama olsun: “Denizde doğup ihtiyarlayıncaya kadar orada yaşayan, istedikleri zaman istedikleri yerlere kadırgalarla ustaca seyahat etmekten başka bir şey yapamayan Latinler Türk neslinin nasıl savaş-tığını nereden bilsinler.”

Kuşatma sırasında evlerine kaçan askerler meselesi var. Venediklilerin limanda kadırgaları, gemileri var; onları korumak, onlara sahip çıkmak için, onlara bir şey olmasın diye zaman zaman limana gidiyorlar. Fakat kimse yerinden oynamasın, mevziini terk etmesin diye Selanik halkına, nöbet tutan Rumlara bir şey söylemiyorlar. Fakat bunlar da İtalyanların limana gittiklerini görünce zannediyorlar ki İtalyanlar kaçıyor. Korkuya kapılıyorlar ve Rumların bir kısmı kaçmaya ya da evine gidip gelmeye başlıyor. Yani şehrin savunması bayağı bir sekteye uğruyor. Böyle bir rahatlık, genişlik, disiplinsizlik oluyor. Bunun da tabii şehrin Osmanlılar tarafından fethinde etkisi oluyor.

Osmanlı Savaş Teknikleri

Osmanlı savaş tarihiyle ilgili ilginç bazı anekdotlar var. Kuşatma sırasında askerler yoruldukça geriye çekiliyor ve dinlenmiş askerler tekrar bunların yerini alıp savaşmaya devam ediyor. Yani adeta vardiya usulü kuşatma söz konusu. Hani Selçuk Erdem’in Osmanlı karikatürlerinden birinde vardır: İstanbul kuşatılıyor. Tam fethedileceği zaman yedekte ısınan bir asker var. O askerin ısınma hareketlerini gösteriyor. Padişah omzuna vuruyor onun, “Hadi Ulubatlı oyuna sen gir artık,” diyor. Tam onun gibi bir durum yani. Nöbetleşe usulü o karikatürü hatırlatıyor.

Anagnostis okçulardan bahsediyor. “Okçular oklarını o kadar isabetli kullanıyorlardı ki hiçbirimiz surun dışına eğilmeye bile cesaret edemiyorduk. Türkler, hiç kimse bulunmadığından cesaretle ta kalenin altına kadar geliyorlar, onları yıkmak için çeşitli yollar buluyorlar ve birçok muhasara aletini ustalikle kullanıyorlardı.” Türklerin havaya kar taneleri gibi oklar savurdıklarından, yoğun ok atışı yaptıklarından bahsediyor. Kendileri için de “gayretimiz kuvvetimizden üstün ise de onlara karşı bir şey yapamıyorduk” diyor.

Muhasarada üçüncü gün geliyor, hâlâ başarı yok. Müellifin Osmanlı’nın Batı Kumandanı olarak bahsettiği ve bizim Sinan Paşa olduğunu bildiğimiz komutan ipekli elbiseler getiriyor. Ortaya, meydana koyuyor.

Ve surdan kim bir taş getirirse ona karşılığında ipek veriyor. Yani böyle ilginç bir mükafat, ödüllendirme sistemini devreye sokuyor. Surdan bir taş getirene her defasında mükafat olarak ipek dağıtılacağı sözünü veriyor. Sura ilk çıkacak olana da ayrıca vaatler veriliyor. "O zaman bu ödül vaadi üzerine askerlerin mucize sayılabilecek şeyler yaptıkları görüldü. Ve dördüncü gün kent zapt edildi" diyor müellif. Demek ki tek motivasyon *i'lâ-yı kelimetullah* değil.

Diğer komutan, Doğu Kumandanı Evrenesoğlu Ali Bey'dir galiba. O da, "Biz bu şehri alamayacağız, kale çok güçlü, şehri yağma ilan edin," görüşünde. Bu Aşıkpaşazade'de geçiyor ve başka bir Osmanlı kroniğinde de okumuştuk: "Evrenesoğlu Ali Bey eğitti. Devletlü hünkar bu hisar cengü hayli zahmetlüdür. Bu hisarı sultanım yağma etmek gerektiür kim bu alına dedi. Sultan Murat Han gazi eğitti, bire bu hisar yağmadur diye çağırttı." Ondan sonra şehir fethediliyor.

Şehir Yağma

Velhasıl, Selanik üç gün muhasara ediliyor ve kale güçlü olduğundan bunun fethedilemeyeceği anlaşılıyor. Bunun üzerine komutan, Sultan Murat'tan şehri yağma ilan etmesini istiyor. "Şehir yağma" ne demek? Askerlere bir şeyler vaat etmektir bu: İçeride evler, mallar, mülkler, erkekler, kadınlar, çocuklar, oğlanlar, kızlar. Yani kim eline ne geçirirse onundur, anlamına geliyor. Ve ondan sonra, *yağmadur* dindikten birkaç saat sonra kale fethediliyor. Ne oluyor fethedildikten sonra? "Kurtlar gibi üzerimize saldırdılar. Efendilerinin vaadi üzerine yağmada acele ettiler," diyor müellif. Çok acı şeyler var tabi burada, bugünün anlayışıyla bakacak olursak. "Erkek, kadın, çocuklar yaşlarına bakılmaksızın bağlı olarak hayvan gibi çekilmek suretiyle Selanik dışındaki ordugaha götürülüyordu." Ve bunlar başkası almasın diye orada başka bir arkadaşa emanet ediliyorlardı. Sistematik çalışıyor askerler ve ele geçirdiklerini güvenli bir yere götürüyorlardı. Stokluyorlar ve sonra tekrar gidip yağmaya devam ediyor. En sonunda da, daha sonra başka bir yere sefere gidileceği için, ya da ordu düzeni bozulmasın diye, memleketlerine, Anadolu'ya o esirleri ve eşyayı gönderiyorlar birileriyle bir şekilde. Nasıl oluyor bu, orasından bahsedilmiyor. Yakaladıkları tutsakları daha rütbelilere, paşalara kaptırmamak için aceleyle götürüyorlar, teslim ediyorlar. İşte burada kadın ve çocuklar dahil 7 bin tutsak var. Ölülere de sayarsak herhalde 10-15 bin civarında bir nüfus olduğu tahmin edilebilir.

Fetihten sonra da 2 bin gibi bir rakama düşüyorlar. Ki bunlar içinde sürgünle gelen Türkler de var. Yani toplanan tutsaklar 7 bin. Ama şehir alınıyor, dışarıdan Türkler de getiriliyor ve toplam nüfusu bu sefer 2 bin olarak veriyor.

Tahrirden önce mi sonra mı?

Tahrirden sonra olması lazım.

Ama şöyle oluyor. Daha sonra biliyorsunuz Sultan Murat “şehre acıyor”. Anagnostis’in ifadesiyle. Yapılanlardan dolayı üzülüyor ve hemen bir istimalet politikası izliyor. Klasik Osmanlı politikasıdır. Hatta padişah bizzat kendisi de fidye ödeyerek asil ailelerden olanları kurtarıyor. Fidye ödeyenlere müsaade edilmesini istiyor. Bu şekilde malını mülkünü bir yere saklamış olanlar kendilerini kurtarıyorlar. Yani esir kalanlar genelde fakirler ve parası olmayanlar veya para bulamayanlar oluyor. Daha sonra, galiba iki sene sonra Sultan Murat tekrar geliyor. Selaniklilerin şehre dönmeleri için teşvikler uyguluyor. Ne yapıyor? Yerleştirilmiş olan askerlerin eline geçen yerlere el koyuyor, boşaltıyor ve Rumların oraya geri yerleşmesini istiyor, onları çağırıyor. Yani yenince, önce Türkleri yerleştiriyor. Vardar Yenicesi Selanik’e bir saat mesafede; oradan Türkler getiriyor, yerleştiriyor. Ama bunu yeterli görmüyor ve oranın imarı için tekrar Rumların geri dönmesine yönelik teşvikler uyguluyor.

Müellif yaşananlarla ilgili acı şeyler aktarıyor. Mesela, din adamları, biliyorsunuz normalde kadına elini bile süremez, manastırlarda bekar yaşarlar. Türklerin onları kadınlarla birlikte bağlayıp sürüklediklerini söylüyor müellif. Bunların din adamlarına yapılan büyük bir ayıp olduğunu söylüyor. İslam savaş hukukunda aslında din adamına eziyet yoktur diyoruz, ama bu savaş hukukunun yağma durumunda çok da uygulanmadığını görüyoruz.

Türkiye’de hâlâ köylerde kasabalarda metal sensörleriyle altın aranır. Bunun sebebi aslında çok belli ve bu kaynakta da açıkça dile getiriliyor: Fetihlerden önce kuşatmalar sırasında Rumlar genellikle mallarını, mülklerini saklıyorlar, gömüyorlar, bir yere götürüyorlar. Osmanlı askerleri bunun böyle olduğunu biliyor. Ne yapıyorlar? Ya ikna yoluyla, ya kandırarak ya da zorla, işkenceyle bu yerleri öğreniyorlar ve o malları alıyorlar genelde. Ama elbette kurtulan vardır diye, bugün hâlâ biliyorsunuz bu gömüler aranıyor.

Aslında yağma ve tahrirden hemen sonra Sultan Murat Selanik’e acıdı. Şehre girip evleri bölüşen, üleşen askerleri kentten çıkardı. “Pa-

ra ve tutsaklar size yeter, şehir benim.” dedi. Soyluların fidyelerini kendisi ödeyerek Selanik’te oturmalarını ve kenti süratle onarmalarını emretti. Evler, servetler geri verildi, despot seçildi, tekrar eski düzen kuruldu. Kiliseler teşkilatlandırıldı, keşişler manastırlarına döndü ve tahrir yapıldı. Tabi bütün bunların ne kadar sürdüğünü bilmiyoruz. Belki yıllar süren bir süreç de anlatılıyor olabilir. Tarih mefhumu, telakkisi bugünkü gibi olmadığı için ve yıllar sonra bu hatıratı kaleme aldığı için burada süreler muğlaktır.

Padişah manastırların ve evlerin en güzellerini akrabalarına ve yüksek memurlara, paşalara armağan ediyor. Yalnız dört Katolik kilise bırakıldığını söylüyor müellif. Neden Ortodoks değil de, Katolik kiliseler bırakılıyor, onu bilemiyorum. Belki Venediklilere bir iyi niyet işareti olsun diye. Rumları iyice zelil kılmak için de olabilir.

Melek Delilbaşı notta bu bilgilerin hepsi için abartma demiş. Anagnostis’in verdiği bilgiler için. Zaten bunların birçoğu terk edilmiş durumdaydı diyor. Katolik kilisesinin açık kalmasını da şöyle açıklamış: Katolik kilisesi her Pazar günü muntazam ayin yapılan kilise demektir. Niye öyle bir tanım yapmış? Müellif Katolik biri de değil. Belki bizim anladığımız anlamda Katolik demek değildir.

Bu anlamda kullanmış. Delilbaşı dördünün adını vermiş. Onun dışında da beş altı tane daha manastırın ismini vermiş. Bunlar da Hıristiyanların ellerine bırakılmıştı diye Machiel Kiel’den alıntı yapmış. Büyük ihtimaldir ki, civarında nüfus olan kiliseleri bıraktılar ve terk edilmiş mahallelerin kiliselerini camiye çevirdiler, oraları Türklerle iskan ettiler.

1423-1430 arasında kimse olmadığı için bakımsız kalmış, çoğu tahrip olmuş. Osmanlıların onları yok ettiğiyle ilgili müellifin söylediklerine de abartma diyor Delilbaşı.

Dipnotlarda böyle güzel karşılaştırmalar var. Mesela Vardar Yenicesi halkının Selanik’e sürüldüğünü Aşıkpaşazade’den naklediyor Melek Delilbaşı. Hani her şey düzeldiğini düşünmüşken, iki-üç sene sonra Murat şehre tekrar geliyor (41. sayfa). Orada kiliselerin, manastırların bu yağma sırasında çok zarar gördüğünü ve onların taşlarından Sultan Murat’ın orada hamam yaptığını, hamam inşa ettiğini vs. söylüyor.

Orada bir de Sultan Murat'ı koruma refleksi var: "Birilerinin kötü tavsiyelerine uyarak pişman oldu, fikrini değiştirdi" gibi Murat'ı koruyucu ifadeler var. İyi niyetli biri olarak göstermeye çalışıyor padişahi.

"Atası Bayezit gibi" diyor mesela. "Bayezit da Selanik'e hakim olarak birçok iyiliklerle mükafatlandırmıştı. Cömertçe büyük armağanlar ihسان etmek fikrini taşıyordu."

Yine olanları kendi hatalarına bağlıyor. Yani, "Bizim günahlarımız olmasaydı aslında onun iyi niyeti birçok güzel şeye vesile olacaktı," diyor.

"Bu fikirlerle gelmiş olmasına rağmen kötü tavsiyelere uyarak pişman olup ilk fikrini değiştirdi. Ve zapt edildiğimiz zaman yapmadıklarını şimdi yapmaya koyuldu."

Muhtemelen o kötü tavsiyelerde bulunanlar da o asiller arasından padişahın atadığı Venedikli despotlar.

Venedikli de Rum da olabilir. Padişah istimalet politikasıyla oradaki asilzadeleri voyvoda vesaire yaparak yüksek mevkilere getirmişti; onlar da hemen saf değiştirmişlerdir. Doğrudur. Olabilir.

Bu adam kendisi de Ortodoks herhalde. Daha sonra İstanbul'un fet-hinde gündeme geliyor ya, bu Ortodoks-Katolik tartışması. Burada bu tartışmaya girmiyor din adamı olduğu halde. Böyle bir tartışmaya girebilirdi. Yani Latinlere nefretinin biraz da dini boyutu olabilir, yalnızca kötü idareleri değil.

Tabi. Bir de önsözde belirtilen bir konu var. Selanik despotu, ki Konstantinopol'deki hükümdar ailesinin bir akrabası, Selanik muhasarasından önce kaçıyor ve Pantokrator Manastırına girip rahip oluyor! Pantokrator Manastırı da bugünkü Zeyrek Camii'dir. Despot orada ölmüş ve büyük bir ihtimalle orada eskiden mezarı vardı.

Bu doktora tezi nasıl olmuş? Ben onu merak ettim. 23 sayfalık metin, başına sonuna eklenen notlarla 60 sayfa; ama 1973 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde doktora tezi olarak kabul edilen bir çalışma. Tenkitli neşir. Rumca bilmek önemli tabi. Fakat bu şerhler de çok öyle derin şerhler değil. Çok açıklayıcı notlar değil. Mesela Aşıkpaşazade gibi Osmanlı kroniklerini çok daha iyi analiz edebilirdi burada, güzel karşılaştırmalar yapabilirdi. Yüzeysel kalmış.

Metin de titiz basılmamıştır TTK tarafından. “Selanik despotu” yerine “Selanik deposu” diyor mesela. “Ceset” yerine “cesaret” deniyor. Bunlar ciddi maddi hataları.

43. sayfada şehirde oturan Türkler var: "...ve kiliseleri kendilerine ev olarak tahsis ederek Selanik'te karmaşık bir şekilde oturdular". Burada mahalle bazında Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada oturması gibi bir şeyden mi, yoksa "karmaşık bir şekilde oturdu" derken kaostan mı bahsediyor?

Ben kaos diye anlıyorum. Çünkü altında, “Kent çirkinliği bir yas elbisesi gibi giydi” diyor. Tabii Türklerin şehir anlayışı onlara uymuyor, çamaşırları kurutmak için büyük ihtimalle iki ev arasında ip gerdirmişlerdir.

Öyle bir şey mi anlamamız lazım "karmaşık"tan?

Altındaki cümleden ben öyle anlıyorum. “Selanik'te karmaşık bir şekilde oturdu.” Altında hemen ne diyor. “Kent, çirkinliği bir yas elbisesi gibi giydi. Ve kötü karar yerine getirildikten sonra sahip olacağı güzellikten de yoksun kaldı.”

Ama paragraf başı yapmış. Belki öbür türlü de düşünülebilir.

“Bazı kutsal evleri halkın oturacağı evler haline soktular.” Bu da ilginç. Kiliseler ya da manastır bölmeleri ev haline getiriliyor.

Bazı yerler İstanbul'un fethiyle ilgili başka kaynaklarda anlatılanlarla çok benzerlik gösteriyor. Fethedilen şehrin durumu, yağmadan sonra mal ve can güvenliği hakkında teminat verilmesi ve bunun bir yerde de fermanla sabitlendiğini söylemesi. "Millet Sistemi"nin temelinde aranan belgeyi hep İstanbul'un fethinde ararız. Oysa Selanik'e kadar gidilebilir. Belki Osmanlı'nın genel fetih politikasıyla atakalı bir şeydir. Fethedilen her yerde yapılanların aynı olması: Mallarınıza tekrar sahip olabilirsiniz deniyor, tekrar insanlar şehre çağırılıyor, mabetlerine de, özgürlüklerine de sahip olabilecekleri söyleniyor ve bunlar fermanla da sabitleniyor. Bu, o açıdan bana manidar geldi.

Maalesef biz Bizans kroniklerini o şekilde kullanmıyoruz. Genelde fark etmiyoruz, ama küçük cümleciklerden bile önemli manalar çıkarabiliriz. Cizyeyi anlatırken olsun, “millet sistemi” söz konusu olsun vs. çok başvurulmuyor Bizans kroniklerine.

Saf Padişah Portresi

Aşıkpaşazade'den notlarda alıntı yapmış ya "Sultan Murat vezirlerine gitti. Şol Selanik dedikleri şehir Irak mıdır? Vezirler eydiler, sultanım bunun göçü ile Serez'den öte dört göç ancak vardır. Hünkar eydi, Tanrı kullarım yel ne durursunuz, tez sefer" (s.47). Sultan Murat sefere çıkmış diye haber geliyor, Latinler inanmıyorlar. Başka bir haber daha geliyor ve o zaman inanıyorlar, tedbir almaya başlıyorlar. Onun dipnotunu da Aşıkpaşazade'den yazmış.

Yani sultanlar bir şey bilmiyorlar.

Yıldırım oğlu sonuçta hani, "Kadı dediğin nedir?" diye soruyordu Aşıkpaşazade'de...

"Kadı dediğin nedir? Onlar dil biliyor mu?"

Evet, "Onlar okumuş adamlardır", diye kendisine cevap veriliyor.

*Padişahların bu bilgisizlikleri hakkındaki rivayetler gerçek mi, de-
ğil mi?*

Hz. Peygamber'in ümmi olmasına biraz atıf yapıyorlar herhalde. Yani bu saflığı gösteriyor padişah dediğin adam da. Biraz onu mu emsal alıyorlar sanki. Bir taraftan Latinlerle bir sürü pazarlık yürüyor; onlar geliyor, gidiyor. Padişah'ın da güya hiç haberi yok o pazarlıklardan. Bu saflık yani. Öbür anlaşma, pazarlıklara bakınca...

Bugünkü Yunanlılar Nasıl Görüyor?

Peki Yunanistan'da şu anki tarih öğretimi içinde "Türkler zamanında bize şöyle şöyle yapmıştı," şeklinde bir anlatım var mıdır?

Tabii. "Turcocratia" der Rumlar Türklerin hüküm sürdüğü döneme. Ve hep onun bir zulüm ve baskı dönemi olduğunu söylüyorlar. Öyle öğretiliyor kitaplarında. Sıradan bir Rum için böyledir. Mesela ben Selanik'e ve Atina'ya gitmiştim. Orada Türk olduğumu söyleyince hemen başlıyorlar, "Siz bizi ezdiniz" demeye ve Tepedelenli Ali Paşa'dan bahsetmeye. Sokaktaki vatandaş böyle bakıyor.

Peki, tarihî vakıa olarak Yunanlıların bizim hakkımızdaki öğrettikleri gerçek midir? Biz o kadar barbar mıyız yani?

Balkanlar'da ne yapıyorsa aslında tarihte bir karşılığı olduğu için yapıyor. Hatırlarsanız, Osmanlı kroniklerini okurken, Sırpların kelleler-

den kule yapan bir Osmanlı ordusu vardır. Bizim kroniklerimizde bunları bizzat Türk müellifler anlatıyor. Tabii o zamanki savaş hukuku bugünkü kurallarla işlemiyor. Sırlar da bunu yapıyordu, Osmanlılar da.

Savaşta kafa kesmeyi adam saymıyorlar. Kafa ya da olmadı kulak ya da burun getirmesi lazım.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kellesi Avusturya'daki bir müzedeymiş. Avusturyalılar Merzifonlu'nun idamından birkaç sene sonra gitmişler, satın almışlar ve hâlâ müzelerinde saklıyorlarmış.

Müellifin Padişaha Sempatisinin Kökenleri

Kronik yazarının Osmanlı padişahına olan muhabbetinin gerekçesi ne olabilir? Günlükten çok hatırat olan bu çalışmasında yazar geri dönüp daha sonraki olayları da görerek böyle bir muhabbeti duymuş olabilir mi? Acaba günlük olsaydı aynı muhabbet olabilir miydi?

Bu “yanıltılan, saf, iyi niyetli imparator” imgesi Roma için de, Bizans için de, Osmanlı için de aynıdır. Osmanlı kronik yazarları da suçu hep başkalarına atarlar. Hep etrafındaki bürokratların, etrafındaki paşaların yanlış telkinlerine uyduğu söylenir padişah için. Bugün bile böyledir: Mesela, başbakan için ne deniyor? Etrafında kötü danışmanlar var.

Bu özellikle en tepedeki yöneten için geçerlidir. Birincisi bu adam, bu imparator imgesi Bizans'ta da böyle kuvvetli, Roma'da da kuvvetli ve biliyorsunuz artık o tarihe biz biraz da süreklilik olarak bakıyoruz; kopuş olarak değil. Nasıl son zamanlardaki tarih yazıcılığında, cumhuriyete geçişte de bir süreklilik arıyorsak... Eskiden keskin bir kopuş olarak bakılıyordu: Saltanat bitiyor, cumhuriyet başlıyor, yepyeni bir dünya kuruluyor. Ama artık öyle bakılmıyor. Cumhuriyet kadrolarının Abdülhamit zamanında yetiştiğini söylüyoruz vs. Yani tarih algımız değişiyor. Aynı bakış açısı Bizans'tan ve Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçiş için de değişiyor. İlber Hoca çok vurgular mesela, “Biz Üçüncü Roma'yız” der. Bizans'tan, Doğu Roma'dan Osmanlı'ya geçişin de böyle zannettiğimiz gibi büyük bir kopuş olmadığı, Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra imparatorluk sarayının, Doğu Roma geleneklerinin varisi olduğu, oradaki uygulamaları devam ettirdiği, Rum Kayseri unvanını kullandığı, artık yemek yerken masaya tek başına oturduğu söyleniyor. Belki Anagnostis de öyle düşünüyor olabilir, bu birincisi. İkincisi, belki daha sonra büyük bir makama gelmiş, kendisine bir mevki verilmiş olabilir. Aslında

fidyesinin verilip serbest bırakılması bile kendisinin müteşekkik olması için yeter bir sebep Sultan Murat'a karşı.

Selanik kuşatması sırasında din adamlarının Türkler lehine bir takım faaliyetler yaptığını yazmıştı ve kendisi de bir din adamı...

Kendisi hakkında bir itirafta bulunmuyor. Kendisi savaşta ne yaptı çok bilmiyoruz. Biz şöyle yaptık diye konuşuyor gerçi.

"Taş attık" diyor, "Ne işe yaradıklarını bilmediğimiz. Karanlıkta tırmananlara taş atıyorduk. Hiçbir işe yaramıyordu," diyor.

Osmanlı askeri de o taşları götürüp ipeğe çeviriyordu

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

Osmanlı askeri de o taşları götürüp ipeğe çeviriyordu

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

28. sayfada aslında ona ipucu verecek şeyler var. "Murat şehri verin barışla girelim dediğinde, neredeydiniz" diyor hemşerilerine. "Murat bunları teklif ettiği zaman neredeydiniz? Kentte değil miydiniz?" diye başlayan cümlelerin ikinci paragrafında, bu ölen bilge rahibi (Symeon'u) "Türk taraftarı olduğu için kötülerlerdi," diyor. "Onun bize öğrettiği şeylerde hangi problem vardı?" diyor üçüncü paragrafta; "Bizim de her bakımdan onu taklit etmemiz gerek." "Tanrı'nın kurallarına sadık kalmamızı ve dindar olmamızı öğütlemesi mi kötüydü? Yoksa yöneticilere karşı gelmemeyi ve Tanrı tarafından gönderildikleri için onları sevmemizi öğretmesi miydi?" Yani, yönetici olan kimsenin Tanrı katından geldiği ve onu sevmek zorunda oldukları öğretisi var. Bu Müslüman toplumlarda da var. Yönetici olan kim olursa olsun, önce itaat ve sevgi ön planda. Fitne çıkmaması esastır çünkü. İslam siyaset düşüncesinde de Maverdi'nin, Gazzali'nin en önemseddiği şey budur.

Bir hadis var: "Kuru üzüm habbesi kadar siyah birisi başınıza getirilse bile itaat ediniz."

İtiraz edip, ayaklanıp Latinleri de kovmadılar, aynı sebepten. Yöneticilere karşı gelmeme ve onları Tanrı gönderdi sevmemiz lazım, isyan etmememiz gerekir. Murat'ı da öyle görme ihtimalleri çok yüksek.

Benim yukarıda asıl belirtmek istediğim, günlüklerle hatıratlar arasındaki farklılıklardır. Aynı kişinin günübirlik bir olayı yaşarken yazdıklarıyla olayın üzerinden otuz sene sonra geri dönüp yazdıkları arasında fark oluyor. Bu kişi de, Osmanlı uygulamasını gördükten sonra "Latin dönemindeki kötülüklere göre bunlar daha iyiymiş" diye karar

verdikten sonra mı yazdı acaba? Yoksa baştan beri bu fikirde midir? Yani yöneten her zaman haklıdır, mutlak itaat gerekir düşüncesi mi vardır, yoksa Osmanlı döneminin sonuçlarını gördükten sonra "aslında fena olmamış, eskiden çok daha kötü durumdaydık, Osmanlı hakimiyeti altında iyi yönetiliyoruz, o bakımdan iyi oldu" diyerek mi bunları yazmıştır?

Yazdığı dönemin etkisi mutlaka vardır. Ama buradaki diğer ifadeler o kadar sert ki. Yani Murat'ı kollayan adam konjonktür dolayısıyla bu ifadeleri kullanırken de durumu kollaması lazımdı. Orada kollamıyor, "Barbarca girdiler, kiliseleri yaktılar, insanları sürüklediler." diyor.

Yani muhabbeti sadece Murat'a karşıdır, Türklere değildir diyorsunuz?

Evet. Murat'ı kollayıcı bir tavır var. Yoksa Türklerle, Osmanlı askerleriyle ilgili bu ifadeler bayağı ağır ifadeler. Muhtemelen Melek Hanım da hafifletmiştir bunları. Çünkü Dukas'ta da vardı, Halkokondilis'te de vardı. Hatta bir bölümünü tercüme etmedik diye not vardı dipnotlarında. Çok ağır ifadeler kullanıyorlar, bu da kullanıyor. Rumcasında muhtemelen bundan daha ağırdır bu ifadeler. O mutlaka Türk milletini kollamıştır. Türk Tarih Kurumu'ndan basılmış sonuçta.

Fakat Sultan Murat'ı kollayıcı tavır sadece buna özgü bir şey değildir. Hem Osmanlı kroniklerinde, hem diğer Bizans kroniklerinde de sultana karşı bir kollama var. Sonuçta birini masum görmek zorundalar herhalde, yoksa insanın intihar etmesi gerekiyor. Yani varlıklarındaki anlamın devam etmesi için birilerinin masum olması lazım. Allah gönderdiyse bir hikmeti olmalı. Zaten devamında öyle diyor. "Allah kendisine insan ruhlarını emanet ettiği için ona başka ne yakışır." Yani, yönetici olduysa onda mutlaka Allah'ın bir armağanı vardır; ister tiran olsun ister çok bağışlayan biri olsun.

Hükümdarlık Allah'ın lütfuyudur. Yani o lütfu mazhar olduysa, bir değeri vardır. Bizans siyaset felsefesi ile ilgili metinler okumuştuk derslerde. Bizdeki felsefeye çok benziyor; meşrulaştırma mekanizmaları vs. Ayrıca felaketlere getirilen dini izahları düşünün. Bizde de böyle değil midir? Zلزle olunca dindar insan nasıl düşünür? Hadislerde övülen "kocakarı imanı"ndan bahsediyoruz neticede.

Kritovulos Tarihi*

Esra GÜZEL ERDOĞAN**

Bu kitabın orijinal kopyası bugün Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır. Benim elimdeki çeviri 1954 yılında yayınlanmış. Çeviren kişi Riggs; Robert kolejde hocalık yapmış ve o sırada da bunu çevirmiş. Kitabın çevirisini Yunanca aslından yaptığını söylüyor. Ancak Macarca çeviriden de yararlanmış. Türkçe bilmiyor. O yüzden Karayunis Efendi'nin çevirisine baktığına dair bir şey söylememiş, ama Macarca çeviriyi gördüğünü ve Fransızca çeviriye ulaşamadığını belirtmiş.

Kitapta anlatılan olaylar, yine dönemin diğer Bizans tarihçilerine, Francis, Halkokondilis ve Dukas'a, bakıldığında daha az ayrıntılı verilmektedir. Kritovulos'un hayatı hakkında eserde kendisinden bahsettiği bölümler dışında çok da fazla bilgi sahibi değiliz. Kendisinin İmroz'dan olduğunu biliyoruz. Nitekim, kendisinden, İmroz'dan bir Yunanlı olarak sürekli bahsediyor anlatımları sırasında. İmroz, Batı Ege'de bir adadır.

Esra Güzel Erdoğan

* Kritovulos, *History of Mehmed the Conqueror*, tr. C.Riggs, Princeton, 1954; Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani*; çev. Karolidi, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekası, 1328; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi (Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani)*, haz. Muzaffer Gökman, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yayınları, İslam ve Türk Kültürü Eserleri Serisi, 1967; Kritovulos, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005;

** Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Araştırma Görevlisi; İTÜ Sanat Tarihi Bölümü Doktora öğrencisi.

تاریخ
سلطان محمد خانانی

مترجمی
آزیم مہدی
قارولیدی

استانبول

مطبعہ عثمانیہ
طبع و توزیع

۱۳۶۸

تاریخ عثمانی ایگری، نگر عثمانیہ، علاوہ سیدر.

Kendisi aslında eserin belkemiğini İstanbul'un fethi üzerine oturtuyorsa da, doğrudan bu fetih olayına tanık olmuş bir kişi değildir. Sadece fetihten çok kısa bir süre sonra İstanbul'a geldiğini ve Fatih'in emrine, hizmetine girdiğini biliyoruz. Fatih'in zaman zaman kendisini bir takım elçilik görevleriyle görevlendirdiğine dair birkaç olay anlatıyor. Ada yöneticileriyle bir araya geldiğine dair bir takım bilgiler veriyor tarihi olayları burada sıralarken.

Kritovulos modern Yunan tarihçileri tarafından çok da onaylanmayan bir tarihçi olarak biraz gölgede kalmıştır. Modern Yunan tarihçilerinin çok da hoşlanmadığı bir tarihçidir. Ama ben baktığımda bunun nedenini pek fazla çözümleyemedim. Çünkü anlattığı olayları doğrudan bütün gerçekliğiyle anlat-

maya çalıştığını söylüyor. Ve muhtemelen de öyle yapıyor. Anlattığı olayların doğrudan tanığı değil, ama tahminen ikincil kaynaklardan, sözlü tarihten yararlanarak bu bölümleri meydana getiriyor.

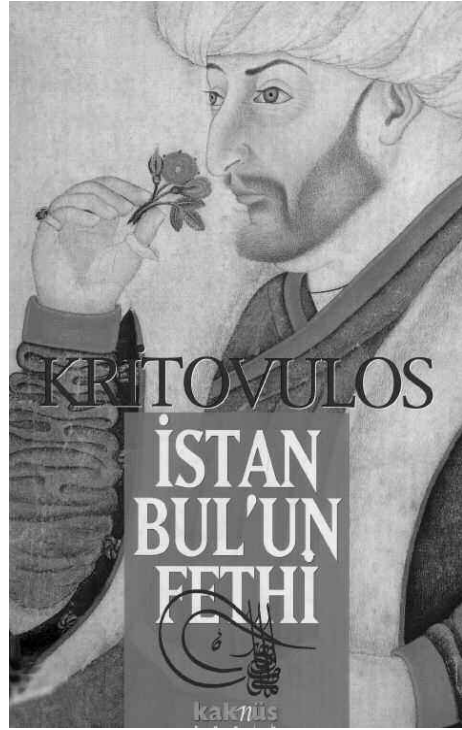
Fatih'e gerçekten hayranlık duyuyor. Onun askeri bilgisine ve gücüne, adaletine, insanlara olan sevgisine... Büyük bir hayranlıkla ondan sürekli bahsediyor. Kendisi de aslında Yunan soyuna ya da Greklere ihanet etmekle suçlanabileceğini söylüyor. Bunu itiraf ediyor. "Ama ben hiçbir zaman kendi soyuma ihanet etmedim. Onların tarihini ya da onları eleştirecek, onları gölgede bırakacak bir tarih yazmaya çalıştım. Yazdıklarım sadece doğrulardır," diyor. "Benim gibi pek çok konuyu yazan kişi vardır. Bu fetih olaylarını ya da Fatih'in tarihini yazan pek çok kişi var, ama bunu Yunanca yapan yoktu. İşte ben bu eksiklikten dolayı bunu yapmak istedim". Kritovulos, "philhellen" dediği kişilerin, İngiliz adalarında yaşayanların ya da Batılıların onun tarihini okuyarak bu olayları öğreneceklerini ve bu yüzden aslında bir boşluğu doldurmak amacıyla bu işe giriştiğini söylüyor.

Kritovulos, başka Bizans tarihçileri gibi, kimi zaman antik yazarların -onları taklit etmek demeyelim degeleneğinde ya da onların dilinde bir üslup kullanıyor. Örneğin coğrafi adları sürekli antik Yunancada kullanıldığı şekilde veriyor. Anadolu'daki yerleri, yerleşimleri de sürekli bu şekilde adlandırıyor. "Türk" kelimesini kullanmaktan ciddi olarak kaçınıyor. Osmanlıları sürekli "Araplar" ve "Persler" olarak adlandırıyor. Şehirlerden de (Konstantinopolis'ten) genelde adıyla değil, ya "Yeni Roma" olarak bahsediyor ya da sadece "şehir" demekle yetiniyor. Kişi adlarında da aynı geleneği kullanıyor. Kişi adlarını da Grekçeye çevrilmiş şekliyle kullanıyor. Mesela, Fatih Sultan Mehmet'i "Mehmedis" şeklinde yazıyor tarihinin orijinalinde.

Fatih Sultan Mehmet otuz yıl kadar tahtta kalmış, ancak Kritovulos'un tarihi sadece bunun ilk on yedi yılını kapsıyor. Büyük olasılıkla, Riggs'in yorumu da budur, herhalde ölümü nedeniyle buna devam edemedi, eserini tamamlayamadı. "Belki bir başka bölüm daha yazacaktı, ama olmadı," diyor Riggs. Ancak kendisi eserin başında bir epilog yazıyor, burada eserin beş bölümden teşekkül ettiğini zaten anlatıyor. Riggs, eserin orijinal kopyasından çeviri yaptığı için başka bir şeyi daha fark ediyor; her bölümün başında kısa özetler mevcut. Bu kısa özetlerin başka bir mürekkeple ve başka bir el yazısıyla sonradan yazılmış olabileceğini söylüyor. Yani, birileri Kritovulos'un tarihçesini okuyarak orada anlatılan her bölümden kısa birkaç cümlelik özetler çıkarmış. Eserde de gene Bizans kronolojisini kullanıyor.

Orijinal nüshası bir tane midir?

Evet.

O nüsha da böyle özetli nüsha mıymış?

Evet. Her bölümün başında kısa, birkaç satırlık özetler bulunduğunu söylüyor. Tarihlemede de gene Bizans kronolojisini kullanıyor. İsa'nın doğumunu 5508 olarak kabul ediyor. 1451 tarihini de 6959 yılı olarak hesaplıyor. Eser 1865 yılında Karl Miller tarafından Topkapı Sarayı kitaplığında keşfediliyor ve Paris'te basılıyor *Fragmenta Historico-rum Graecorum*'un beşinci bölümü olarak bu eser basılıyor. 1870 yılında da *Epistle* bölümü dediğimiz son bölüm ayrıca basılıyor.

Girişte Fatih'e yazdığı bir ithaf bölümü var. Burada "Mutlak imparator, kralların kralı, muzaffer Mehmet için Tanrı'nın izniyle bu eseri yazıyorum. Tanrı'nın bana verdiği güçle bu eseri yazıyorum," diyor. Ve kendinden de, "Hizmetinizdekilerin hizmetinde olan, adalı Kritovulos" diye bahsediyor. Bu ilk bölümde Fatih'in dönemindeki olayları anlatacağını açıklıyor. Arap ve Pers olarak -ki Osmanlılara referans veriyorbu olaylar daha iyi anlatılacaktır, ama benden de bu olayları Batılılar okuyacaktır, diye tekrar bir giriş yapıyor. Olaylara doğrudan tanıklık etmediğini açıklıyor: "Ancak gerçekleri biliyorum. Ve bunları bütün gerçekliğiyle çıplak bir şekilde anlatacağım," diyor. İlk bölüm, Fatih'in Asya'dan Avrupa'ya geçişiyle başlıyor. Burada Konstantinopolis'in Romalılardan alınışını anlatıyor. Enteresan bir şey daha var Kritovulos'ta. Örneğin, Sırp'lardan "Triballi" diye bahsediyor. Bu antik Yunan'da onlara verilen isim. Sürekli bu şekilde antik Yunanca adlarını veriyor. Milletler için de bu şekilde bir adlandırmaya gidiyor.

*O dönemin Grekçesinde de aynı isimleri kullanıyorlar mı acaba?
Yoksa özellikle gidip eski isimleri mi buluyor?*

Özellikle eski isimleri kullanıyor. Daha eski, neredeyse unutulmaya yüz tutmuş coğrafi isimleri kullanıyor. Fatih'in Pelloponnes'e yaptığı akınlardan bahsediyor. Arnavutluk'un alınışı, Sinop ve Trabzon'un alınışına değineceğini ifade ediyor ve bu büyük ve soylu şehirlerin nasıl tekrar Fatih tarafından ihya edildiğinden, canlandırıldığından, tartışıldığından bahsedeceğini anlatıyor. Bunların yanı sıra, Konstantinopolis'te Fatih döneminde yapılan imar faaliyetlerini aktarıyor. Burada Fatih'i son derece överek, onun plancılığını överek; her yapının doğrudan kendisi tarafından planlanıp yapıldığına dikkat çekiyor. Tanrı'ya ve sultana duyduğu şükran duygusuyla bu kelimeleri bir araya getirdiğini

söylüyor. İlk giriş bölümünün son paragrafında yine Fatih'e sesleniyor: "Senin büyüklüğünü ve işlerini anlatmakta yetersiz ve güçsüz kalabilir benim anlatımım," diyor ve ekliyor: "Eğer öyle olursa bırakalım benim tarihimi kimse okumasın gereksiz bir tarih olarak gömülsün. Ama seni daha iyi anlatanları okunsun."

I.Bölüm

İlk bölümde 1451-53 yıllarını ele alıyor. Fatih'in tahta geçişi, yaptıkları, Bosphorus'ta yaptığı hisardan, kaleden bahsediyor. "Bu bölümde şehrin alınışı anlatılacaktır," diyor. İlk bölüm 305 paragraftan oluşuyor. Kendisinden söz ediyor öncelikle; bu da bütün tarihçilerin yaptığı bir şeydir. Kendisini anlatıyor kısaca ve dönemindeki olayların ne kadar büyük ve muhteşem olduğundan bahsediyor. Ve bu büyük ve muhteşem olayların unutulmasını istemediği için, bunların sonraki kuşaklara aktarılması endişesiyle bu eseri bir araya getirdiğini söylüyor. Eski yazarlardan bahsediyor: "Eski yazarların anlattıkları sonradan okunduğunda, çok büyük olsalar da, artık inandırıcılığını kaybetmiştir; o yüzden bizler günümüzün olaylarını tekrar anlatmalıyız," diye biraz eserinin amacını da belirtiyor. Bu anlamda, bu olayları tek tek anlatan bir tarih olduğu için kendi tarihinin önemini vurguluyor. Ve gerçeği söyleyeceğini özellikle tekrar tekrar iletiyor.

"Günümüz öncesi olaylar, bizden öncekilerin kimler olduğu, sultanların nasıl tahta geçtiği, onların yaptıkları önemli işler, zaferleri benden öncekiler tarafından defalarca anlatıldı. Bu nedenle ben yaşadığım bugünü anlatacağım," diyor ve ekliyor: "Birçok kişi bu olayları anlattı ama onlar tarih yazmak konusunda sistemli değillerdi. Tarih yazma konusunda bilgili değillerdi. O yüzden ben daha deneyimliyim ve daha düzgün bir şekilde anlatacağım."

Bizans tarih yazımında hükümdarlara sunulan tarihler var mıdır?

Hayır. Aslında öyle değil. Doğrudan imparatora sunulan bir tarih pek söz konusu değil. Ama çoğu zaten kendisi yaşadığı dönemdeki olayları anlatırken daha önceki dönemlere de değiniyor. Kendi imparatorundan da kimi zaman eleştirerek bahsedebiliyor. Yani, doğrudan bizdeki gibi sarayın içinde yetişmiş böyle bir tarih yazıcılığı söz konusu değil. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı'da olduğu gibi değil, yani.

Kritovulos o yüzden tam Yunan, Bizans tarihçisi değil de, biraz daha Osmanlı geleneğinde bir tarihçi gibi gözükmekte. Doğrudan imparatora sunmak için, onun olaylarını anlatmakta.

Peki sultan tarafından, Fatih tarafından bir mükafatı oluyor mu bunun?

Mükafatı olup olmadığını bilmiyorum. Ama sonuçta kendisi zaten Fatih'in hizmetinde çalışıyor. Bu bile bir ödül aslında onun için.

İlk bölümde Osmanlıların kim olduğuna da yer veriyor ve bu kişilerin Persler kadar eski, köklü insanlar ve büyük bir millet olduklarını söylüyor.

Çevirisinde Türk kelimesi kullanılmış, orijinalinde kullanılmamış ama.

Kendisi kullanmıyor, evet. Osmanlılar diye geçiyor. Kendi halkının yenilmesinden duyduğu üzüntüyü tabi ki her seferinde söylüyor. Ama bunun da "*tarihi yazgı*" olduğunu ileri sürüyor. "Hiçbir soy, hiçbir millet sonsuza kadar hükümdarlığı elinde tutamaz. Şimdi de onların sırası geldi, onlar yönetecek," diyor. Yani aslında çok da rahatsız değil: "Her şeyin bir sonu vardır, şimdi de onlar yönetecek," diyor. "Zaten onlar da büyük bir millet" diyerek, yönetici sınıfa da övgüyle yaklaşıyor. Kendine bir anlamda yönetimi kaybedişini açıklıyor. Ya da kendi üzüntüsünü hafifletmek için belki bunu kabul edişini anlatıyor.

Fatih'in olaylarına ilk önce onun 1451'de babası Murat'ın yerine tahta geçişiyle başlıyor. Daha sonra Fatih'in doğumuyla ortaya çıkan pek çok alamete yer veriyor eserinde. Cennetten gelen ışıklar, korkunç fırtınalar, alışılmadık gökyüzündeki bir takım ışıklardan bahsediyor. Ve bunun üzerine dönemin bilge kişilerinin bu yeni doğan şehzadenin diğerlerinden çok farklı olacağına dair bir takım kehanetlerde bulduklarını ve bunun Sultan'a iyi şans getireceğini söylüyor. Fatih'in kişilik özelliklerine zaman zaman değiniyor ve hiçbir şeyi ertelemek gibi bir huyu olmadığından, her şeyi anında, hemen gerçekleştirmek için çabaladığından, onun öncelikle iyi bir müzakereci olmaya çalıştığından bahsediyor. Konstantinos Palaiologos'la, o dönem Bizans imparatoruyla, önce bir anlaşma yaptığını, Karamanlılarla anlaşmış olduğunu filan söylüyor. Ancak çok da planlı çalışan biridir Fatih. Boğazda, fethi gerçek-

leştirmek için, bir kalenin yapımına da çok erken tarihte başlıyor. Asya'daki şehirleri de bu fethine hizmet için alıyor. Avrupa'dan da Macarlarla, Sırplarla zaman zaman savaşıyor, onlarla anlaşmalar yapıyor. Yaptıkları bir takım itaatsizliklere karşı onları cezalandırıyor. Bunun yanı sıra bu olay aslında alışılmadık şeyler getiriyor; alışılmadık alametler, doğaüstü güçler, gökyüzünde bir takım ışıklar... Sanki her şeyin yavaş yavaş İstanbul'un fethine hizmet için bir araya geldiğine işaret ediyor. Tarif edilemeyen bir takım depremlerden bahsediyor. Fetih ve kuşatma sırasındaki olayları neredeyse gün gün anlatıyor, Fatih'in verdiği emirler, paşalarıyla konuşmaları dahil olmak üzere. Sonuçta şehir alınıyor. İmparator Konstantinos'a, onun ölümüne ve ona duyduğu hayranlığa da değiniyor

Öte taraftan fetih sırasındaki olaylara yer veriyor. Fetih sırasındaki olaylarda birçok kişinin öldürüldüğünden, bazı kişilerin evlerinin, kiliselerin soyulduğundan, kutsal altınların yerlere atıldığından, ikonaların yerlerde sürüklendiğinden bahsediyor, "onların ne olduğunu çok fazla bilmedikleri için belki," diye de kendince nedenini açıklıyor. Ve bunu sürekli, üzücü bir trajedi olarak adlandırıyor. Yataklarında yatan kadınların birdenbire karşılarında kılıçla kuşanmış askerler gördüklerini, yeni evlenenlerin birbirinden ayrıldığını, çok fazla insanın öldürüldüğünü söylüyor.

Bunlar çeviride yok.

Yok mu? Benim elimdeki İngilizce çeviri o nedenle Türkçe çevriden farklı anlaşılır. Zira benim elimdeki eserde bunlar var.

Çeviri biraz kısa geçmiş.

Türbelerin, mezarların, altın bulmak umuduyla açıldığını, kemiklerin dışarıya atıldığını, kutsal kemikler barındıran emanet kutularının yerlere atıldığını söylüyor.

Francis'te ve Anagnostis'te de vardı değil mi? bu şeyler çok ayrıntılı olarak. Hazine var diye her tarafı tahrip ediyor Türk askerleri. Şehir yağma demek ki.

Evet. Ayasofya'ya toplananların, kadın, erkek, çocuk hepsinin aslında şehrin hala güvende olduğuna safça bir şekilde inandıklarını söylüyor.

Fatih'in amcasından bahsediyor. Orhan'dan bahsediyor. Orhan daha önce Bizans İmparatorluğu'na sığınmış ama şehrin düşeceğini anlayınca kendisini duvardan atarak öldürmüştü; intihar ettiğini söylüyor. Ayasofya'dan bahsediyor. Çocuk, kadın ve erkeklerden oluşan kalabalık büyük bir grubun Ayasofya'ya sığındıklarını ama gene de ele geçirildiklerini söylüyor. Galata ele geçiriliyor. 4 bin kadar kadın, erkek ve çocuk öldürülüyor, 50 bin kişi mahkum olarak ele geçiyor. Bu 50 binin 500'ü zaten askerlerden oluşuyor.

Sultan'ın şehre girişini anlatıyor geniş bir şekilde. Fatih'in şehri ne kadar beğendiğine, şehre nasıl hayran kaldığına, fethin hemen sonrasında bütün limanları, büyük evleri, depoları gezdiğine ve şehrin kuruluşuna duyduğu hayranlığa işaret ediyor. Ve birçok kişinin öldürülüşünden duyduğu üzüntüyü tarif ediyor. Fatih'in ölü insanları gördükçe gözlerinin dolduğunu söylüyor. Bu bölümde Kritovulos, Troya'nın, Babil'in, Kartaca'nın, Kudüs'ün alınışıyla, Konstantinopolis şehrinin alınışını kısaca karşılaştırıyor. O tarihî olaylardan da kısaca bahsediyor

Fatih'in, fethi müteakip bu şehri gezdikten sonra tekrar kampına geri döndüğünü, ganimetlerden kendisine bir pay alarak savaşan herkese paylarını verdiğini söylüyor. Fatih esir olarak getirilen kişilerden kendi hizmeti için kişiler seçiyor ve özellikle Bizans'ın zengin, soylu aileleriyle özel olarak ilgileniyor. Bu konuda çok fazla ayrıntı vermiyor müellif, ama Notaras ailesinden bahsediyor. Fatih, Notaras ailesinin hizmetine girmesini istiyor. İlk başta kabul ediyorlar, ancak birkaç bölüm sonra Fatih'in Notaras ailesiyle bir şekilde anlaşamadığını ve onların hepsini öldürttüğünü okuyoruz. Fatih'in özellikle bu kişilerin bahtsızlığına büyük sempati duyduğunu ve onlara güzel şeyler vaat ettiğini söylüyor. Ve esir düşmüş askerlere de iyi savaştıkları için övgü dolu sözler söylediğini aktarıyor.

Notaras'ın idamı falan, o Francis'te de vardı herhalde, aslında Fatih'in bunların hepsini öldürmek gibi bir niyeti yoktu. Ama etrafındaki adamlar, "bunlar yine eski kimliklerine dönerler yarın bize isyan ederler," diye kafasını çeliyor.

Notaras'ın bir şekilde hizmete girmek istemediğinden, anlaşamadıklarından kısaca bahsediyor müellif. Çok fazla üzerinde de durmuyor

ve öyle etrafındaki kişilerin etkisinde kalan bir imparator imajını hiçbir zaman çizmiyor zaten. Sanki en ufak bir konuda bile doğrudan Fatih'in kendisi karar vermiş gibi anlatıyor sürekli.

Dukas'ta mıydı, Francis'te miydi; Notaras'ı birisi daha geniş anlatıyordu. Fatih teslim ol teklifinde bulunduğunda, "teslim olalım, hiç olmazsa ölen insan az olsun" diyen kısımdanmış Notaras. Öyle bahsediyordu. Bunu da Fatih bildiği için onlara ihtiramda bulunmak istemiştir belki.

Francis'te var galiba o. Kendisiyle gelen bazı soylu aileleri şehrin belli yerlerine yerleştiriyor. Aynı zamanda Bizans'tan Notaras ailesi dışında bir ailenin adını vermiyor ama başka bazı soylu aileleri de yine kendi evlerine gönderiyor ve onları bir süre vergiden muaf tutuyor, tekrar şehre yerleştiriyor. Halil Paşa'dan bahsediyor; Halil Paşa'nın gözden düşüşü ve öldürülüşünü, ardından mallarına el konularak sadece iki oğluna küçük bir miktarda mal bırakılışını ve onun yerine İshak Paşa'nın geçişini anlatıyor.

İkinci Bölüm

Eserin ikinci bölümünde Limnos, Taşoz, Samothraki adalarının İtalyanlardan alınışına yer veriyor. Sırpların esir edilişi ve 1454-1457 arasındaki diğer olaylar bu ikinci bölümde anlatılıyor. Özellikle bu bölümde Konstantinopolis'in nüfuslandırılması için Fatih'in yaptığı işlere değiniyor. İmparator bir yeri fethettiğinde oradaki kişiler genel olarak üçe bölünüyor. Ve bu üç bölümden ilk grubu kendi buldukları yerde kalıyorlar. İkinci bir grup Konstantinopolis'e yerleştirilmek üzere getiriliyor. Üçüncü grup da savaşan askarlere esir olarak veriliyor. Onların ganimeti gibi değerlendiriliyor. Bütün şehirlerde değilse de, genelde fethedilen yerlerdeki halkın bu şekilde üçe bölünmesinden ve bir bölümünün doğrudan özellikle buraya getirilişinden bahsediyor. Ülkenin her yanındaki Yahudileri, Hıristiyanları Konstantinopolis'e çağırıyor. Ve gönderdiği fermanlarla her bölgeden belli sayıda, olabildiğince fazla kişinin İstanbul'a gelebilmesini sağlıyor Fatih.

Ve özellikle şehrin aç kalmasıyla ilgili endişeleri var Fatih'in, şehrin iaşesiyle ilgili endişeleri. Bir bölüm nüfusu da şehre çok yakın köylere yerleştiriyor ki, şehrin iaşesi sağlanabilsin, ona hizmet edebilsinler.

Bu bölümde Gennadios'tan da söz ediyor. Gennadios Bizans kilisesinin son patriğidir. Gennadios fetihten sonra ya da fetih sırasında kendi isteğiyle Edirne'ye gidiyor. Fatih Edirne'den onu Konstantinopolis'e geri çağırıyor. Ve kiliseyi tekrar kurabileceğini, bütün mülkü tekrar ele alabileceğini söylüyor. Ona tekrar görev veriyor, ayrıcalıklar sağlıyor. Bu bölümde Fatih'in aldığı şehirler sıralanıyor. Sırlarla olan ilişkiler ve Belgrat kuşatması anlatılıyor. Kuşatmalar sırasında eğer şehir İtalyanların, Venediklilerin elindeyse, genelde Venediklileri öldürüyor, ama orada yaşayan tebaaya Yunan. Bizans tebaasına da hiçbir şey yapmıyor. Çoğunlukla onları ya buraya getiriyor, ya da az önce dediğim gibi bölümlere ayırıyor. Ama Venediklileri genelde öldürüyor, orada mahkum bile olsalar onları yok ediyor.

Üçüncü Bölüm

Üçüncü bölümde Fatih'in Pelloponnes'deki fetihlerini ele alıyor. İki kere orayı kuşattığını söylüyor. Ve tek tek Patra, Korintos, Tegea gibi bütün şehirlerin Fatih tarafından ele geçirilişinden bahsediyor.

Gene Fatih'in nüfuslandırma/iskan faaliyetlerine yer veriyor bu bölümde. Fatih köylere yerleştirilen kişilere, toprak ve tarım yapabilecekleri hayvanlar veriyor. Kendi tebaasından olan zengin ileri gelenlere güzel evler yapmalarını söylüyor ve bu kişileri yer konusunda serbest bırakıyor. Şehrin istedikleri bölgesinde kendileri yerleşip güzel bir ev yapacaklar ve etrafında cami, medrese, hamam yaparak, pazaryeri kurarak burayı şenlendirecekler bir anlamda. Kendisi de kendi camisi için şehrin ortasını seçiyor, Havariyun kilisesinin bulunduğu yere bildiğiniz gibi cami kompleksini yaptırıyor. İlk sarayını bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yere yaptırdığını biliyoruz, ama Kritovulos'un tarihinde doğrudan sadece Topkapı Sarayı'na referans veriliyor. Topkapı Sarayı'nın yapımı anlatılıyor, ama eski saraydan pek de söz edilmiyor. Kışlalara ve depolar yaptırışından bahsediliyor. Mahmut Paşa'nın yaptığı büyük çarşıdan, onun etrafından, camisinden falan bahsediyor bu bölümde. Fatih bu Konstantinopolis'in nüfuslandırılması konusuna gerçekten çok fazla ağırlık veriyor. Fetih sırasında ya da fetihten hemen sonra kaçabilen kişileri, buraya geri çağırıyor ve bunlara kendi mülklerini tekrar geri vereceğini, sadece şehirde yaşamak ve üretmek üzere buraya geri dönmelerini istediğini söylüyor. Buradaki

amaç da şehrin güzel ve zengin günlerine bir an önce tekrar kavuşabilmesini sağlamak olarak anlatılıyor.

Dördüncü Bölüm

Kitabın dördüncü bölümünde Trabzon'un, Sinop'un, Bosna'nın alınışı gibi olaylar anlatılıyor. Gene Midilli o dönemde alınıyor. Ve Midilli'den de bir grup insan, Konstantinopolis'e, İstanbul'a yerleşmek üzere getiriliyor.

Beşinci Bölüm

Beşinci bölüm eserin son bölümü. Bosna ve Arnavutluk'taki olaylar anlatılıyor; 1461-67 arasındaki olaylardır bunlar. Macarların Sultan'a karşı ayaklanmalarından bahsediliyor. Ve bu bölümde Topkapı Sarayı'nın inşasının tamamlanışına da değiniyor. Fatih bu yoğun savaşlardan yorulduğu bir dönemde bütün bir yazı şehirde geçiriyor ve bu dönemde Topkapı Sarayı'nın tamamlanması için uğraşiyor. İnşaatlarda çalışan kişilere de, onlardan fazlasıyla hoşnut olduğu için sürekli hediyeler veriyor. Altınkapı yakınındaki Yedikule hisarının yapımını da anlatıyor. Burada çalışan işçilerden de son derece memnun kalıyor ve onlara da keşif için gezdiği sırada paralar dağıtıyor. Ölçüleri tam olarak bilmiyorum ama çok iyi paralar verdiğini, bunların çok cömertçe hediyeler olduğunu söylüyor yazar.

Son bölümün kapanışında vebadan bahsediyor. Vebanın nasıl Makedonya ve Trakya'da başlayıp şehre kadar geldiğini ve yüzlerce insanın bir günde nasıl öldüğünü anlatıyor. Buna fazla değinmiyor, ama bunun çok acı verici bir ölüm olduğunu ve özellikle Galata'da epey kişinin öldüğünü ve kısa bir süre sonra da şehrin vebadan kurtulduğunu söylüyor. Yani, aslında şehrin vebadan yana ciddi bir sıkıntısı olmuyor, kısa bir süre için şehir vebadan etkileniyor. Hastalığın Trakya ve Makedonya'daki başlangıcından bahsetmekle beraber onlardan da fazla ayrıntı vermiyor.

Değerlendirme

Kritovulos'un tarihi aslında az önce de konuştuğumuz gibi, doğrudan bir imparatora ya da bir sultana yazılan, onun dönemindeki olayları olabildiğince gerçekliğiyle anlattığını iddia eden bir tarih. Ancak

kendi bulunduğu, içinden geldiği topluma da ihanet etmekle itham edilmekten dolayı bir takım endişeleri var Kritovulos'un, kitabın ilk başından itibaren. Ancak benim sezdiğim kadarıyla çok da ihanet etmiyor aslında. Onların başına gelenleri anlatıyor ve kötü bir trajedi olarak değerlendiriyor. Doğrudan Fatih'e sunulan bir eser ya da onun için yazılmış bir eser olsa bile, yaşanan kötü olayları da aslında çok da fazla sansürlemiyor ve bunları da anlatıyor.

Galip bir düşmanı hayranlıkla anlatması bile bir ihanet sayılabilir.

Fatih'e müthiş bir hayranlık duyması benim için çok şaşırtıcı oldu, çünkü Dukas'ta falan öyle bir şey pek yok tabi ki.

Acaba Fatih yazdırmış olabilir mi? Yabancıların kendisi üzerinden bu tarihi öğrenmesi için...

Bir anlamda propaganda için olabilir. Ama biraz da kendisi sorumluluk hissedip yazmış gibi. Belki diğerlerinin nasıl yazacağını tahmin ettiği için. Belki gördüğü güzel şeyler de vardı ve "Fatih şehri aldı, ama o kadar da vicdansız davranmadı" diyerek onu biraz savunmak amaçlı da olabilir. Kendi de bu sorumluluğu hissedip yazmış olabilir. Çünkü onun hizmetine girmekten duyduğu mutluluğu sürekli anlatıyor, ona referans veriyor, onun anlaşmaları için adalara gitmesinden bahsediyor kimi zaman. Sonuçta kendi hizmet ettiği imparatorun bahsettiği için, belki çok da tarafsız değil.

İhanetle suçlanması da belki kitap dolayısıyla değil de, vazifesi ya da konumu dolayısıyla olabilir. Padişah'ın hizmetine giriyor ve onun emrinde bir takım diplomatik işler yapıyor sonuçta.

Evet. Ama şu anda bile Kritovulos tarihinin çok fazla okunduğunu düşünmüyorum. Ve kendisi de bu tehlikeyi biliyor aslında ve bu tehlikeye işaret ederek başlıyor. Dukas ya da Francis'e müthiş bir ilgi duyulurken, Kritovulos pek değerlendirilmemiştir, kendi öngördüğü şekilde.

Fatih'in doğumu sırasındaki mucizelerden bahsediyor dediniz. Onları kendi tecrübesi olarak mı, yani kendisinin de şahit olduğu şeyler olarak mı, yoksa rivayete dayanarak mı naklediyor?

Hayır, kendisi şahit olmuyor bunlara tabi ki, sadece duyduklarından, yani ikincil kaynaklardan bunu anlatıyor. "Zaten gelen imparatorun, imparatorların imparatorları olacağı kesindi. Doğumu da alametlerle olmuştur," şeklinde bir anlatım. Bilgelerin böyle kehanetlerde bulunduğunu söylüyor, kendisi tabi ki ona tanık olmuş değil. Sadece, bir anlamda, onu legalize etmek için ya da yüceltmek için; "ilk başından zaten farklı biri olacağı belliydi," demek için.

Çağın tarih yazımına uygun ayrıca onu belirtmesi. Belki oradan da etkileniyor. Genelde o çağda yazılan tarih yazımlarında böyle kehanetlere yer verilir ya.

Evet.

Siyer kitaplarındaki gibi mi yani?

Yok, Osmanlı tarih yazıcılığında vardır zaten.

Sonuçta o da "Allah'ın halifesi" ve Peygamber'den sonra en mübarek adam.

Kendisinin şahit olduğu sadece Limni'deki olaylar herhalde.

Evet, kendisi görev yapıyor orada. Onun dışındaki olayları kısa kısa anlatıyor. Bütün olayları başlangıcından sonuna anlatmıyor, hiçbir konuda her şey bütün ayrıntılarıyla anlatılmıyor aslında.

Fatih'in bir konuşması var Türkçesinde. İstanbul'u fethetmeye gitmeden önce Edirne'de halkın ileri gelenlerini ikna için yaptığı, üç-dört sayfalık bir konuşma.

İngilizcesinde yok, enteresan bir şekilde. Ondan bahsetmiyor bile Riggs. Tek bir satır bile yok.

O konuşmadan sonra Osmanlı ileri gelenleri aynı fikirde oldular ve muhasaraya karar verdiler...

Halil Paşa'nın gözden düşmesi sırasında bundan bahsediyor. Halil Paşa'nın çok fazla tedbirli davranması Fatih'in dikkatini çeker ve onun gözden düşmesinin nedeni budur. Ondan bahsediyor Riggs, ama hiçbir zaman Edirne'deki konuşmadan söz etmiyor.

Çok uzun bir konuşma: "Biz anlaşma yaptık onlarla, ama hiçbir zaman sonuna kadar güvenemeyiz. Bizans'ı biliyorsunuz, arkadan iş-

ler çevirebilir. Biz fetih yapmaya gideceğiz, yoksa arkamızda devamlı bir şüpheyle var olacak. Böyle yaşanmaz,” diyor özetle.

Sadece her şeyi zamanında yapmaya çalıştığını söylüyor. Mesela Konstantinos ile anlaşmaya çalıştı, Karamanlarla anlaşmaya çalıştı diyor, ama kısaca geçiyor. Yani böyle bir konuşmadan, böyle insanları toplayıp da bir karar alma konuşmasından, İngilizcesinde bahsetmiyor. Çok ilginç. Aslında böyle iki ayrı çeviri okumak daha da faydalıymış.

Millette “Biz İstanbul’u alamayız,” diye bir düşünce var herhalde ki, Fatih o konuşmada “Babam alacaktı neredeyse, kuşatmıştı; ama araya birileri girdi, pazarlık süreci girdi ve yarıda kaldı,” diyor. “Yıldırım tam alacaktı ki, o sırada bir başka Haçlı Seferi oldu oraya gitmek zorunda kaldı, alamadı,” diyor. Ve “Aslında Bizans’ın şu anki durumu daha da kötü,” diyor, yani “Hem kurumları yıpranmış durumda, hem surları kötü; içindeki nüfus boşalmış... eski Bizans değil; o bildiğiniz İstanbul değil, dolayısıyla alınması artık imkan dahilinde. Kesinlikle alabiliriz, korkmayın,” gibi ifadeler.

Osmanlıcasında da o konuşma var.

Çok enteresan bunda olmaması...

Zavallı Kritovulos, herkes bir yerden kesmiş...

Konuşmayı buldum, şöyle: “Sizlere tarife hacet yoktur ki İstanbul şehri memleketimizin ortasında önemli bir yer kaplamaktadır. Günümüzde kendine güvenecek bir halde değildir. İçinde oturacaklar şehri terk ede ede sayıları azalmış. Uzun zaman bizlerle savaş ede ede kuvvetleri kırılarak zayıflamış. Bir şey yapabilmeyen kudretini kaybetmiş ve yalancı bir şöhretten başka bir şey kalmamıştır. Dikkat ederseniz görürsünüz ki toprakları bahçe ve otlaktan ibaret, binaları viran, surları boştur.” Böyle İstanbul analizi yapmış. Yani biz bunu alabiliriz; korkmanıza gerek yok. Öncelikle stratejik gerekçelerini anlatıyor, almamız lazım diyor. Bir de bu imkansız değil, çok kötü durumda, şimdi alabiliriz diyor. Milleti ikna ediyor. Çünkü arada şu var: “Bazı şikayetler duyuyorum. Ey tecrübe sahibi bahadır larım! Ben durumu bu suretle kabul ederek, gerektirici nedenleri tespit ederek ve şimdiki durumun inanılmaz bir hale geldiğini gö-

rerek bu konuşmayı yapıyorum,” diyor. Yani birileri de herhalde şikayet ediyor; “Fatih İstanbul’u fethetmeye gidecek, ama başımıza bela açacak,” falan diye... Çandarlı’nın muhalefetine ilaveten asker arasında da dolaşıyordur, surlar aşılmaz efsaneleri. Bir yerinde de artık, “Ben bu devletin batmasını İstanbul’u almamaya tercih ederim,” diyor. Yani, “İstanbul’u alalım; alamazsak, batsak da önemli değil” şeklinde bir kararlılık ifadesi var.

O da sonradan eklenmiş gibi duruyor.

Belki de Türkçesini uydurmuşlardır bilmiyorum.

Belki de. Bu, orijinalinden çevirdiğini söylüyor. Mesela her bölümün başında özet bölümü var mı? Çünkü Riggs çevirisi özellikle bütün bölümlerin başında o özet bölümlerini söylüyor.

Var var. İkinci kitap mesela: “Bu kitap Enez’in alınmasına, Sırlar üzerine yapılan savaş ile Sırların Osmanlı egemenliğine alınmasına, Limni, Taşoz olaylarına aittir,” diyor.

Osmanlıcasında da var.

Üçüncü kitap Mora yarımadasında meydana gelen savaşları anlatıyor.

“Defeat and enslavement” diyor İngilizcesinde mesela her seferinde. Fakat Türkçesinde sadece “alınması” diye geçiyor galiba.

Ama bazı yerlerde o kadar çok ayrıntı anlatılıyor ki. Mesela Uzunhasan’la Mardin civarlarında yapılan savaşı anlatırken, “Piyade askeri daima önde yürüyor. Eşya ve hayvanlar gibi ordunun ağırlığı orta yeri işgal ediyordu. Süvari askeri ise arkçı alayları ile arka tarafta bulunduğu ve padişah maiyetinde bir miktar süvari olduğu halde.” Sanki oradaymış gibi ya da bunu bir kaynaktan olduğu gibi aktardı...

Herhalde. Çünkü, “Senin olaylarını zaten başkaları yazacaktır,” da diyor, “Ama ben de yazayım.”

Kaynak belirtmiyor. O dönemde belirtmesi de beklenmez. Yine de keşke kaynak verseydi diyese geliyor insanın. Çünkü Osmanlı kronikleri en erken Aşıkpaşazade, Neşri 15. yüzyıl, 1470’ler. Yani bun-

dan daha geç neredeyse ve Osmanlı kaynağı yok. Bunları millet muhtemelen ya kulaktan kulağa naklediyor. Değilse uydurmadır o zaman, edebiliği sağlamak için.

Bunları Karayunis Efendi'ye sormak lazım birazcık da. O nereden almış?

Burada fotoğraflar, resimler var. Bunlar orijinalinde var mıdır acaba? Yok. Hayır. Tercümeyle herhalde eklenmiştir.

Usulü bana Halkokondilis'e benzerliğinin daha fazla olduğunu anımsattı. Dukas ve Francis tarihçi gibi değil de, o dönemde yaşamış ve eli kalem tutan tipler gibi gözüküyor. Halkokondilis'in ki, Aslıhan'ın anlattığına göre, bayağı üslubu olan bir tarihçi metni gibi ortada duruyor. Bu da aslında üslup olarak bir tarihçi gibi yazıyor.

Evet. Zaten kendisinden de öyle bahsediyor: "Başkaları da yazacak ama onlar tarih yazımında yeterli değildir, eğitilmiş değildir. Ben yeterliyim, biliyorum tarihi." Muhtemelen kendisi daha önceki kaynakları okudu, değerlendirdi.

Başta söylediği, niye ben Fatih'in tarihini yazıyorum sorusuna cevap verirken, "Dünya kurulu beri bir tek kavim ve millete münhasır kalmamış, teşkil ettikleri devletler, hükümetler aynı yerde kalmamıştır. İnsanlar daima devri daim olmuştur. Şimdi de sıra Fatih'te" demesi, çok değişik bir tasavvur aslında. Daha sonra çıkacak olan bir "history of humanity", yani "insanlık tarihi" diye bir şey var zihninde adamın. Bu daha önce olmayan, 1460'larda göremediğimiz bir şey. Halkokondilis de çok benzer bir şey anlatmıştı aslında. Henüz insanlık tarihi diye bir şey yok ve herkes kendi milletinin tarihini yazıyor. Kimse başka bir milletinkini yazıp da, "Evet, şimdi sıra sizde, şimdi siz bu yükü taşıyacaksınız" falan demiyor henüz.

Biraz da bunun ilahi bir son ve Tanrı'nın isteği olduğunu, hiçbir şeyin sonsuz olmadığını, şimdi sıranın onlarda olduğunu ifade ediyor. Zaten "onlar da büyük bir millet." Biraz böyle galip olanı övmek, aynı zamanda kendi düşüşünün de açıklamasını yapmak. "Çok uzun süredir zaten biz yönetiyorduk." Dünyayı yönettikleri yok belki çok uzun süredir, ama onlar en azından kendilerini Romalı gibi hissettikleri için bir prestij var, nam var.

"Birisi bizi yendiye o hak ettiği için oradadır." Taht değişimlerinde falan da böyle bir düşünce var galiba, "hak ettiği için bu böyle olmuştur zaten."

Çok akılcı bir açıklama bu aslında, normalde çok duygusal oldukları halde. Mesela, Selanik'in alınışıyla ilgili hikayelerde bir takım keşişlerin şehrin kapılarını gizlice açtığı, "yoksa nasıl alınır burası" filan gibi. Biraz da aslında "tuzağa düşürüldük" gibi anlatılabiliyor bazılarında.

Hem o var, hem de doğal afetleri de vermesi. Tanrı'nın cezası olarak diğerlerinde de o tarz bir anlatım var. Yağmurlar yağdı, depremler oldu gibi.

Son dönemde pek çok fakirlik, açlık, istila görüyor Bizans İmparatorluğu. Ve sürekli halkın birbirini artık desteklememesiyle, philanthropianın ölmüş olmasıyla, zenginlerin artık sadece kendileriyle ilgileniyor olmasıyla, eski geleneklerin unutulmuş olmasıyla açıklıyorlar; bir anlamda Tanrı tarafından lanetlendiklerini söylüyorlar sürekli: "Tabi ki böyle olacak, çünkü artık hiç kimse kimseye yardım etmiyor. Kimse yortularda ekmek dağıtmıyor. Hiç kimse kiliselerde bağış yapmıyor, fakir halka yardım etmiyor. Zenginler sadece kendi aralarında evleniyorlar, kimseyi yükseltmiyorlar," gibi. "Tabi sonuçta olacağı budur. Tanrı bizi lanetleyecek tabi ki," şeklinde açıklamalar.

Fatih kendisi okuyabilmiş mi acaba bunu?

Herhalde okumuştur.

O kadar Grekçe biliyor muydu?

Özetleri okumuş olabilir.

Belki biri onun için okumuş, anında tercüme etmiş olabilir. Çünkü Topkapı Sarayı kitaplığında bulunması da son derece anlamlı. Başka bir yerde değil. Doğrudan imparatora sunulmuş ve okunmuş olabilir.

Sultandan başka Osmanlı şahıslarından bahsediyor mu kitapta? O dönemin etkin kişiliklerinden?

Mahmut Paşa, İshak Paşa, Zağanos Paşa, Halil Paşa var.

Bizim bir hocamız “Ulubatlı Hasan yoktur,” der ve yazar. “Ben arşivde rastlamadım,” diyor. Öyle bir kanıt var mı acaba bu kaynakta? Ondan bahsetmiyor burada.

O Francis’te var. İsmi var mıydı hatırlamıyorum da. “Bir yiğit çıktı bayrağı dikti,” diye Francis’in Şehir Düştü kitabında var.

Burada tabi kendisi doğrudan tanığı olmadığı ve fethi de sadece ikinci kaynaklardan duyup anlattığı için, belki o yüzden bahsetmiyor. Kendi gördüğü bir şey olsaydı muhtemelen Ulubatlı var mı, yok mu öğrenirdik.

Dukas’la Francis o konuda daha ayrıntılı, daha detaylı. Onlar zaten görüyor da herhalde.

Sözlü tarih yapsa muhtemelen burada da geçerdi.

Osmanlılar için “Araplar” ve “Persler” demesi istisnai bir kullanım mıdır?

Hayır. Aslında değil. Genelde Doğu’daki kişileri nasıl adlandıracaklarını bilmiyorlar ve Doğu’da gördükleri herkese de Pers diyorlar. Mesela bu da aslında geleneksel bir anlatım.

Barbarlar?

Barbar dememek için Pers diyor.

Osmanlıcasında da Türk diye kullanmış; Kayı diye bahsediyor.

Yok. Hiç onlardan bahsetmiyor.

Müslümanlar, müminler şeklinde de kullanabilirdi, ama Fatih’in de hoşuna gitti herhalde Persler’e dayaması. İran geleneğinin kavramları kullanılıyor Fatih döneminde.

Grekçe o zaman çok yaygın bir dil miydi? Yani dünya sizi tanısın özellikle Grekçe yazayım demiş.

Tabi. Muhtemelen Osmanlıcadan ya da Arapçadan daha çok bilindiği için Batı’da. Buradan Batı’ya giden kişiler var; 12. ve 13. yüzyıldan itibaren ciddi sayıda. İtalya’ya, Venedik’e, başka yerlere Bizanslılar göç ediyorlar. Dolayısıyla onlar orada öğretmiş olabilirler. Çünkü gidenler de sıradan kişiler değil, eğitimli kişiler ya da ticaret yapanlar. Latince kadar yaygın değil tabi ki, ama herhalde Osmanlıcadan ya da Arapçadan daha çok okunabileceği düşünüldüğü için... Bir anlamda onlar

kendilerini de sürekli Batılı gördükleri için belki o da çok farkında değil, dilinin anlaşılıp anlaşılamayacağıının.

*Kendisi Latince bilmiyordur belki de.
Muhtemelen bilmiyordur.*

Bildiği en yaygın dil Grekçe. Türkçe biliyor muydu, onu da bilmiyoruz.

Sanmıyorum. Bilmeyebilir. Latince bilmek için çok geç bir dönem tabi o. Normalde çok eğitilmiş bile olsa Latince bilmesi için geç bir dönem.

*Ne zaman öldüğüyle ilgili de bilgi yok herhalde değil mi?
Yok.*

1467'de bunu bitirmiş, sonra İstanbul'da yaşamaya devam etti, diyor.

1467'de bitiriyor. Ama tam olarak nerede öldüğü, nasıl öldüğü o konuda çok fazla bilgi yok. Kendisinden bahsettiği kadarıyla biliyoruz aslında Kritovulos'u. Çok da fazla başka bir yerde adına rastlanmıyor.

Aslında Bizans tarihçileri ciddiye alsalardı bir şeyler bulunurdu muhtemelen. Çünkü adam Limni'de falan yöneticilik yapmış. Fatih'ten önce de oralarda bir şeyler yapmış, etkili bir adam herhalde. En azından halktan biri değil.

Muhtemelen son derece soylu bir aileden geliyor. Kilise kayıtları, toprak kayıtları vardır muhtemelen.

Yunanlıların bu bilgileri çıkaracağı yok gibi gözüküyor.

Evet, bazı Yunanlı tarihçiler, hala ondan "Kimdi bu Mehmet'i öven?" diye bahsediyorlar ve bu kişiler arasında yeni kuşaktan olanlar da var.

Teşekkür ederiz.

